

BlauMachen #2#

3 Editorial

9 Από την εργατική διεύθυνση της παραγωγής στην υπεράσπιση της δημοκρατίας:

Βασικές γραμμές για μια κριτική στο έργο του Κορνήλιου Καστοριάδη

41 Η κρυφή γοητεία του εισαγόμενου αντιγερμανισμού

65 Μπορντίγκα εναντίον Πάνεκουκ

66 Προλογικό σημείωμα για την ελληνική έκδοση

78 Μπορντίγκα εναντίον Πάνεκουκ:
Κόμμα, Τάξη και Κομμουνισμός (Antagonism Press)

96 Κόμμα και Τάξη (Μπορντίγκα)

102 Κόμμα και Τάξη (Πάνεκουκ)

106 Η δημοκρατία ως η κοινότητα του κεφαλαίου:
Μια ανολοκλήρωτη κριτική της δημοκρατίας (riff-raff)

Μπορντίγκα

VS

Πάνεκουκ

Προλογικό σημείωμα για την ελληνική έκδοση

Η μπροσούρα *Μπορντίγκα εναντίον Πάνεκουκ* κυκλοφόρησε στη Μεγάλη Βρετανία τον Οκτώβριο του 2001 από το Antagonism Press. Αποτελείται από την ομώνυμη εισαγωγή και δύο άρθρα, γραμμένα το ένα από τον Αμαντέο Μπορντίγκα το 1921 και το άλλο από τον Άντον Πάνεκουκ το 1936, με τον κοινό τίτλο *Κόμμα και Τάξη*. Στην ελληνική έκδοση, που δημοσιεύουμε σ' αυτή την ενότητα, συμπεριλαμβάνουμε σαν επίμετρο και το κείμενο του περιοδικού riff-raff *Η Δημοκρατία ως η Κοινότητα του Κεφαλαίου: Μια Ανολοκλήρωτη Κριτική της Δημοκρατίας*, που γράφτηκε με σκοπό να αποτελέσει συμπλήρωμα στη σουηδική έκδοση της μπροσούρας του Antagonism και δημοσιεύτηκε αρχικά το καλοκαίρι του 2005 στο 7^ο τεύχος του περιοδικού. Το κείμενο του riff-raff μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελεί συνέχεια της κριτικής στο δημοκρατισμό που παρουσιάσαμε στο 1^ο τεύχος του Blaumachen με τη μετάφραση του κειμένου του Le Brise-Glace *Το σημείο κατάρρευσης της δημοκρατικής ιδεολογίας*.

Τί είναι όμως το Antagonism Press και το riff-raff; Η προϊστορία του Antagonism εντοπίζεται στους ταξικούς αγώνες στη Μεγάλη Βρετανία από τις αρχές της δεκαετίας του '80. Κάποιοι άνθρωποι, ριζοσπαστικοποιημένοι κυρίως μέσα από το αναρχο-πανκ, πέρασαν από το αντιπυρηνικό κίνημα των αρχών της δεκαετίας του '80, τον αγώνα των ανθρακωρύχων το 1984-85 και τα γεγονότα στο Wapping του Λονδίνου κατά τη διάρκεια της απεργίας των εργατών στη News International το 1986, για να φτάσουν στα τέλη της δεκαετίας του '80 να μετακινηθούν προς έναν «πιο σοβαρό, ταξικό, αντι-κρατικό, κομμουνισμό»¹. Στη συνέχεια βρέθηκαν στον αγώνα ενάντια στο Poll Tax, στο Reclaim the Streets και στις πρώτες εμφανίσεις του κινήματος ενάντια στην παγκοσμιοποίηση. Όσον αφορά την κατεύθυνση που έχει η δραστηριότητα του Antagonism στα δέκα περίπου χρόνια της ύπαρξής του, μεταφράζουμε την εισαγωγή από την ιστοσελίδα του:

«Ο κοινωνικός κόσμος στον οποίο ζούμε, χτισμένος από την ανθρώπινη δημιουργικότητα, διαφεύγει όλο και περισσότερο από τον ανθρώπινο έλεγχο. Δουλεύουμε σε επιχειρήσεις, σε εργασίες που δεν είναι δική μας επιλογή, ή βρίσκουμε τον εαυτό μας αποκλεισμένο από την παραγωγική διαδικασία. Η οικονομία, λειτουργώντας αυτόνομα από τις ανθρώπινες ανάγκες και επιθυμίες, διαλύει την κοινότητα, καταστρέφει το φυσικό κόσμο, μας αφήνει απομονωμένους, αλλοτριωμένους και μόνους. Το δίκτυο των σύγχρονων επικοινωνιών μας συνδέει παγκόσμια, αλλά μας απομακρύνει όλο και περισσότερο από τους γείτονές μας, τους φίλους μας, τους συναδέλφους μας ή τους εραστές μας. Η αντίφαση ανάμεσα στις δυνατότητες που η ανθρώπινη ευφυΐα έχει δημιουργήσει (με όρους παραγωγικότητας και επικοινωνίας) και την εξαθλίωση που το κοινωνικό σύστημα του παγκόσμιου κεφαλαίου μας επιβάλλει, δεν ήταν ποτέ τόσο έντονη.

Η διαδικασία της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης, που εκτυλίσσεται εδώ και πάνω από δύο δεκαετίες, σκόπιμα έχει στοχεύσει στην καταστροφή των παλιών κέντρων της προλεταριακής δύναμης. Μέρος αυτής της αναδιάρθρωσης αποτελεί η παγκοσμιοποίηση, η οποία περιλαμβάνει την εκτεταμένη μετακίνηση της παραγωγής από περιοχές έντονης ταξικής πάλης σε άλλες όπου το κεφάλαιο μπορεί ευκολότερα να επεκταθεί.

Ωστόσο, πολύ πιο θεμελιώδεις αλλαγές έχουν συμβεί. Στο παρελθόν, η αυξανόμενη συγκέντρωση του κεφαλαίου έτεινε να πραγματοποιείται με τη δημιουργία όλο και μεγαλύτερων εργοστασίων που απασχολούσαν όλο και μεγαλύτερο αριθμό εργατών. Οι ριζοσπάστες αντιμετώπισαν αυτή την τάση ως πιθανή αδυναμία του καπιταλισμού, καθώς η επιχείρηση συνένωνε και οργάνωνε τους νεκροθάφτες του, τους προλετάριους. Η αναδιάρθρωση έχει την τάση να αντιμετωπίσει αυτή την "Αχίλλειο πτέρνα", δημιουργώντας ένα νέο αποκεντρωμένο παγκόσμιο

---

1. Δες το *Our Activity in the Late 1980s and the 1990s*, από όπου αντλούμε και τις πληροφορίες για την προϊστορία του Antagonism. Υπάρχει στην ιστοσελίδα του Antagonism <http://www.geocities.com/CapitolHill/Lobby/3909/index.html>.

σύστημα μικρότερων επιχειρήσεων, τις οποίες συνδέουν οι σύγχρονες υποδομές μεταφοράς και επικοινωνίας (μέθοδος μεταφοράς με κοντέινερ, πληροφοριακή τεχνολογία κλπ).

Βρίσκουμε έτσι τον εαυτό μας σε ένα νέο έδαφος, όπου το προλεταριάτο είναι ακόμα το επαναστατικό υποκείμενο, αλλά η παλιά εμμονή με τους εργοστασιακούς εργάτες² και τα συνδικάτα είναι όλο και περισσότερο αναχρονιστική. Ο αγώνας μας ενάντια στην εξαθλίωση αυτής της κοινωνίας και των ζώων μας οφείλει να περιλαμβάνει όλο και πιο πολύ την προσπάθεια για κατανόηση των αλλαγών που συμβαίνουν στην τάξη μας και τον κόσμο μας».

Όσον αφορά το περιοδικό riff-raff, το 1^ο τεύχος του οποίου εκδόθηκε τον Γενάρη του 2002, να πως περιγράφουν οι ίδιοι τον εαυτό τους:

«Το riff-raff είναι σουηδικό περιοδικό με στόχο τη θεωρητική συζήτηση πάνω στον κομμουνισμό ως πραγματικό κίνημα. Μας ενδιαφέρουν όλες οι όψεις του αυτόνομου αγώνα και της αυτόνομης οργάνωσης της εργατικής τάξης, η άρνηση και η δυνατότητα “ξεπεράσματος” (Aufhebung) του κεφαλαίου.

Είμαστε επηρεασμένοι από τον αριστερό κομμουνισμό και τον εργατισμό, προσπαθούμε ωστόσο να προχωρήσουμε πέρα από αυτά τα ρεύματα επιστρέφοντας στον Μαρξ για να αναζητήσουμε μια νέα σύνθεση.

Οι περισσότεροι από εμάς προερχόμαστε από την εξωκοινοβουλευτική αριστερά που εμφανίστηκε στη δεκαετία του '90, αλλά προσπαθήσαμε να προσανατολιστούμε πέρα από τον ακτιβισμό. Το riff-raff ξεκίνησε το 2001 ως το θεωρητικό όργανο της συμβουλευτικής σοσιαλιστικής οργάνωσης Folkmakt (Λαϊκή Εξουσία), αλλά από το τεύχος 3-4 δεν έχει πια οργανωτικούς δεσμούς. Τότε προσχώρησαν στη συντακτική ομάδα, μεταξύ άλλων, άνθρωποι από την κομμουνιστική ομάδα Kämpa tillsammans! (Κοινός Αγώνας!), η οποία ήταν περισσότερο επηρεασμένη από την αυτονομία. Ο στόχος του riff-raff σήμερα δεν είναι να διατηρήσει ή να δημιουργήσει οποιαδήποτε πολιτική ιδεολογία, αλλά να συζητήσει και να συνεισφέρει σε μια ανοιχτή, κριτική και συνεκτική θεωρία του καπιταλισμού και του πιθανού “ξεπεράσματος” (Aufhebung) του.

Για εμάς, η θεωρία και η πράξη είναι δύο στιγμές της ίδιας κοινωνικής διαδικασίας, της ίδιας διαλεκτικής συνέχειας. Είμαστε μέσα και ενάντια στο κεφάλαιο και γι' αυτό το λόγο είμαστε αναγκασμένοι να αγωνιστούμε, να στοχαστούμε και να κάνουμε θεωρία. Το κάνουμε αυτό για τους εαυτούς μας, ως μέρη της μαχόμενης ύπαρξης του προλεταριάτου, δηλαδή του “πραγματικού κινήματος”, του “ιστορικού κινήματος που διαδραματίζεται μπροστά στα μάτια μας”. Αλλά έτσι έχει ισχύ και για άλλους που βρίσκονται στην ίδια κατάσταση. Θέλουμε να εμπνεύσουμε, όπως ακριβώς και εμείς εμπνεόμαστε».

***

Ποιος είναι ο στόχος μας λοιπόν με αυτή την έκδοση; Ως προσπάθεια διατήρησης και επεξεργασίας της μνήμης των παλιότερων προλεταριακών αγώνων, επιδιώκουμε να μεταφέρουμε στο ριζοσπαστικό χώρο στην Ελλάδα κάποια στοιχεία της ιστορικής παράδοσης δύο εκ των σημαντικότερων επαναστατικών τάσεων του 20^{ου} αιώνα και να αναδείξουμε τις ουσιαστικότερες συνεισφορές της καθημιάς στην εξέλιξη του προλεταριακού κινήματος. Επειδή δεν

---

2. Σ' αυτό το σημείο, κατανοούμε μεν την πρόθεση των συγγραφέων να ασκήσουν κριτική σ' εκείνους που ψάχνουν το προλεταριάτο μόνο στη φιγούρα των εργοστασιακών εργατών, μη βλέποντας την προλεταριακή κατάσταση πολλών άλλων κομματιών του πληθυσμού, εργαζόμενων ή άνεργων, ή κομματιών των οποίων η εργασία παραμένει κρυμμένη πίσω από τον άμισθο χαρακτήρα της (όπως οι νοικοκυρές ή οι φοιτητές). Ωστόσο, πρέπει να τονίσουμε ότι η σχετική μείωση του εργοστασιακού προλεταριάτου (δηλαδή, των εργατών που απασχολούνται στη δευτερογενή βιομηχανική παραγωγή) ως μέρους του πληθυσμού αφορά κατεξοχήν την Κεντρική και Δυτική Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική. Αντίθετα, στην Ανατολική Ευρώπη, τη Λατινική Αμερική και την Ασία το κομμάτι του προλεταριοποιημένου πληθυσμού που απασχολείται στα εργοστάσια έχει αυξηθεί πάρα πολύ κατά τη διάρκεια των τελευταίων τριάντα χρόνων. Έτσι, η «εμμονή με τους εργοστασιακούς εργάτες» δε θα φάνταζε αναχρονιστική, μιλώντας γι' αυτά τα μέρη του πλανήτη.

είμαστε ιστορικοί, η επαναδιαπραγμάτευση των πρακτικών και των ιδεών της ιστορικής κομμουνιστικής αριστεράς έχει νόημα μόνο σε σχέση με την πρακτική εμπλοκή μας στους ταξικούς αγώνες του σήμερα.

Γιατί όμως να επιλέξουμε αυτή η επαναδιαπραγμάτευση να γίνει μέσω του σχολιασμού δύο κειμένων που τοποθετούν στο κέντρο το ζήτημα του κόμματος; Καταρχήν γιατί, όπως και οι συγγραφείς της εισαγωγής στην έκδοση του Antagonism, ξεκινάμε από τη διαπίστωση ότι «σήμερα, όπως και στις περισσότερες ιστορικές περιόδους, μόνο μια μικρή μειοψηφία αντιπαρατίθεται ενεργά στον καπιταλισμό σε μια επαναστατική βάση». Έτσι, άσχετα με το πώς αντιμετωπίζει ο καθένας την έννοια του κόμματος, το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα σ' αυτές τις μειοψηφίες ριζοσπαστών και στο υπόλοιπο προλεταριάτο τίθεται αναγκαστικά και επηρεάζει τη στάση των διάφορων πολιτικών τάσεων απέναντι στους κοινωνικούς αγώνες. Ωστόσο, δεν είναι ο στόχος μας να παρέχουμε μια απάντηση σχετικά με την οργάνωση των ριζοσπαστών, καθώς οι «απαντήσεις» διαμορφώνονται δυναμικά μέσα στους ίδιους τους αγώνες του προλεταριάτου. Αντίθετα, μάλιστα, αυτό που θέλουμε να αναδείξουμε (κυρίως μέσω της έκδοσης της εισαγωγής του Antagonism) είναι ότι ιστορικά «καμιά οργανωτική μορφή από μόνη της δεν αποδείχτηκε επαρκής», ότι καμιά οργανωτική μορφή δεν μπορεί να εγγυηθεί την επιτυχία της επανάστασης. Οι μορφές με τις οποίες επέλεξαν στις διάφορες ιστορικές στιγμές να οργανώσουν τον αγώνα τους τα διάφορα κομμάτια του προλεταριάτου, οι μορφές με τις οποίες επέλεξαν να οργανωθούν οι ριζοσπάστες προλετάριοι, σχετίζονται με τη συγκεκριμένη τεχνική σύνθεση της τάξης σε κάθε εποχή, με τις ιδιαίτερες ιστορικές-κοινωνικές συνθήκες της κάθε χώρας και του κάθε τόπου, με τις ιδιαίτερες μορφές κοινωνικότητας που είχαν αναπτύξει οι διάφορες προλεταριακές κοινότητες και βέβαια με την εξέλιξη του ποιοτικού περιεχομένου του ταξικού αγώνα και την παράλληλη πρακτική κριτική σε προηγούμενες οργανωτικές μορφές που πια είχαν γίνει μηχανισμοί αφομοίωσης των προλεταριακών αρνήσεων.

Έτσι, η συζήτηση γύρω από τις ριζοσπαστικές μειοψηφίες, την οργάνωση των επαναστατών και τη συνείδηση, αναγκαστικά οδηγεί στη συζήτηση γύρω από το προλεταριάτο και τον κομμουνισμό. Δε θεωρούμε ότι υπήρξε ποτέ κομμουνιστική κοινωνία ούτε ότι ο κομμουνισμός είναι ένα ιδεολογικό πρόγραμμα. «Για μας δεν υπήρξε στις προλεταριακές επαναστάσεις του παρελθόντος παρά μόνο μια κομμουνιστική τάση που, για ποικίλους λόγους, δεν κατάφερε ποτέ να κυριαρχήσει»³. Η ιστορική κομμουνιστική αριστερά στις διάφορες εκφάνσεις της εξέφρασε αυτή την τάση των προλεταριακών αγώνων του πρώτου τέταρτου του 20^{ου} αιώνα. Η κριτική προσέγγιση των ιδεών της γερμανο-ολλανδικής και της ιταλικής κομμουνιστικής αριστεράς αποτελεί ουσιαστικά μια προσπάθεια να εντοπιστούν τα όρια και οι αδυναμίες των καλύτερων στιγμών αυτού του κύκλου ταξικών αγώνων. Κουβαλώντας την ιστορική πείρα σχεδόν ενός αιώνα εξέλιξης της ταξικής πάλης και μιλώντας μέσα στη σημερινή συγκεκριμένη διαμόρφωση των κοινωνικών σχέσεων και σύνθεση της τάξης, θέλουμε να τονίσουμε τη διαλεκτική αντίληψη του προλεταριάτου ως τάξης που αποτελεί κομμάτι αυτού του τρόπου παραγωγής και που ταυτόχρονα εμπεριέχει στην ύπαρξή της τη δυνατότητα του ξεπεράσμάτος του. Μέσα στο ίδιο πλαίσιο, κατανοούμε τον κομμουνισμό ως τάση κομμουνιστικοποίησης της ζωής, ως κατάργηση του προλεταριάτου και του συστήματος της μισθωτής εργασίας.

***

Δε θα επεκταθούμε εδώ σχετικά με την καταγωγή της κομμουνιστικής αριστεράς, καθώς αυτή η θεματική αναπτύσσεται ικανοποιητικά στην εισαγωγή για τη βρετανική έκδοση του Antagonism. Με δυο λόγια, αυτή αναδύθηκε μέσα από την κρίση των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων της Δεύτερης Διεθνούς, η οποία έφτασε στο αποκορύφωμά της κατά τη διάρκεια του

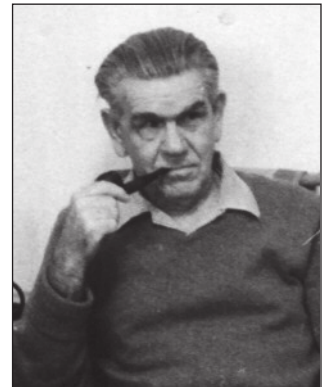
---

3. Από τον πρόλογο της εκδοτικής ομάδας στο Ζιλ Ντωβέ, *Έκλειψη και επανεμφάνιση του κομμουνιστικού κινήματος*, εκδόσεις Κόκκινο Νήμα, 2002.

πρώτου παγκοσμίου πολέμου. Σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες (Ρωσία, Γερμανία, Ιταλία, Μεγάλη Βρετανία, Βουλγαρία) εμφανίστηκαν αριστερές κομμουνιστικές τάσεις και μάλιστα στη Γερμανία και την Ιταλία (δηλαδή στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης όπου το προλεταριάτο έφτασε πιο κοντά στην επανάσταση) οι αριστεροί κομμουνιστές αποτελούσαν την πλειοψηφία αυτών που σχημάτισαν τα αντίστοιχα κομμουνιστικά κόμματα. Ωστόσο, σύντομα διαφώνησαν με την πολιτική της Μόσχας και βρέθηκαν αποκλεισμένοι από την Κομμουνιστική Διεθνή⁴. Η αριστερή κομμουνιστική τάση που εμφανίστηκε στη Ρωσία (Μπουχάριν - ο οποίος αρχικά ήταν ηγετικό μέλος της αριστερής φράξιας του μπολσεβίκικου κόμματος, αλλά στη συνέχεια άλλαξε στάση και ήρθε σε σύμπλευση με τον Λένιν, Pyatakov, Ossinsky κ.α.) πολύ γρήγορα ήρθε αντιμέτωπη με την επίθεση του Λένιν («*αρκετή αντιπολίτευση είχαμε μέχρι τώρα*») και κυρίως μετά το 1921 με μια βίαιη καταστολή.

Η ήττα του επαναστατικού κύματος που τερμάτισε και ακολούθησε τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο και η ύφεση των ταξικών αγώνων μετά το 1923, σε συνδυασμό με τη σταλινική τρομοκρατία που ακολούθησε λίγα χρόνια αργότερα, οδήγησε στην περιθωριοποίηση των αριστερών κομμουνιστικών τάσεων και στην απομόνωση των αγωνιστών. Η Κομμουνιστική Διεθνης, «*με την τεράστια αίγλη μιας πετυχημένης πολιτικής επανάστασης, και μετά την αποτυχία της γερμανικής επανάστασης, κέρδισε εύκολα μια μεγάλη πλειοψηφία του κομμουνιστικού κινήματος για τις αρχές του Λενινισμού*»⁵. Ταυτόχρονα, οι τροτσκιστές ανακηρύχτηκαν πλέον ως η αυθεντική αριστερή αντιπολίτευση στη σταλινική γραμμή (γεγονός που είχε να κάνει και με τα διαπιστευτήρια και το γόητρο του Τρότσκι). Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '30, η υπεράσπιση των θέσεων της γερμανο-ολλανδικής αριστεράς έγινε από μικρές ομάδες, όπως η Ομάδα Διεθνιστών Κομμουνιστών στην Ολλανδία και μια μικρή ομάδα που ίδρυσε ο Μάτικ το 1934 στις ΗΠΑ (όπου είχε μεταναστεύσει το 1926). «*Οι ιδέες και το κίνημα του συμβουλευτικού κομμουνισμού συνεχώς εξασθενίζαν και εξαφανίστηκαν ολότελα κατά τη φασιστική κυριαρχία του τρόμου και κατά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο*»⁶. Όσον αφορά τα ίχνη της ιταλικής κομμουνιστικής αριστεράς μετά τα τέλη της δεκαετίας του '20, αυτά μπορούν να βρεθούν επίσης σε μικρές ομάδες ανθρώπων, όπως αυτή γύρω από την επιθεώρηση Bilan κατά τη δεκαετία του '30, την Gauche Communiste de France που εμφανίστηκε στη Γαλλία στα μέσα του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου και το Διεθνιστικό Κομμουνιστικό Κόμμα Ιταλίας που σχηματίστηκε μετά το τέλος του πολέμου από τον Μπορντίγκα μαζί με άλλους που επέστρεψαν από τη Γαλλία στην Ιταλία. Η Gauche Communiste de France διαλύθηκε το 1952, ενώ την ίδια χρονιά διασπάστηκε και το Διεθνιστικό Κομμουνιστικό Κόμμα.

Είναι αδύνατο να παρουσιάσουμε εδώ συνολικά μια γενεαλογία της εξέλιξης των ιδεών των διάφορων τάσεων που θα μπορούσαμε να πούμε ότι ανήκουν στην κομμουνιστική αριστερά και ίσως κάτι τέτοιο να μην έχει κανένα νόημα. Αυτό που είναι για εμάς αρκετά ενδιαφέρον είναι η επαναδιαπραγμάτευση των ιδεών της ιστορικής κομμουνιστικής αριστεράς που έλαβε χώρα κυρίως στη Γαλλία μετά τα μέσα της δεκαετίας του '50 και η οποία κατέληξε σε μια πλούσια θεωρητική παραγωγή. Η τελευταία, μαζί με το ρεύμα της εργατικής αυτονομίας που αναπτύχθηκε στην Ιταλία, αποτελούν ίσως την πιο διαυγή αντανάκλαση των πρακτικών προλεταριακών αρνήσεων ενός άλλου κύκλου ταξικών αγώνων που κορυφώθηκε το 1968-69.

4. Κομιντέρν ή Τρίτη Διεθνης. Ιδρύθηκε από τους μπολσεβίκους το 1919.

5. Από το κείμενο του Πωλ Μάτικ, Άντον Πάνεκουκ, που περιλαμβάνεται σαν πρόλογος στο βιβλίο του Πάνεκουκ, *Ο Λένιν σαν φιλόσοφος*, εκδόσεις ύψιλον, 1981.

6. Πωλ Μάτικ, ό.π.

Το σημαντικότερο στοιχείο στην προσπάθεια των ριζοσπαστών στη Γαλλία να ξανα-συζητήσουν τις ιδέες που κληρονόμησαν από τα αριστερά κομμουνιστικά ρεύματα είναι ότι δεν τις αναμάσησαν ως ιδεολογία, αλλά επιχειρήσαν να τις εξελίξουν με έναν αυθεντικό, μη ιδεολογικό τρόπο, που να είναι επαρκής για τις νέες ιστορικές συνθήκες. Αρχικά, οι ιδέες που προσέλκυαν τα πιο ριζοσπαστικά στοιχεία στη Γαλλία ήταν οι ιδέες της γερμανικής αριστεράς: «*Η γερμανική κομμουνιστική αριστερά, η οποία αυτοπροσδιοριζόταν ως αντι-λενινιστική, προσέλυκε πιο άμεσα το ενδιαφέρον αυτών που απέρριπταν το σταλινισμό και την κριτική υποστήριξη του τροτσκισμού στον τελευταίο απ' ό,τι η ιταλική αριστερά, η οποία λόγω της έμφασης που έδινε στο κόμμα έμοιαζε ως μια ακόμα εκδοχή του λενινισμού*»⁷. Οι ιδέες της γερμανικής αριστεράς εξελίχτηκαν μέσα από την ανάλυση της Καταστασιακής Διεθνούς, του Socialisme ou Barbarie και της ομάδας Informations et Correspondance Ouvrieres που δημιουργήθηκε λίγα χρόνια μετά τη διάσπαση του τελευταίου από αγωνιστές που συμμετείχαν σ' αυτό - και η οποία αργότερα εξελίχθηκε στην Echanges et Mouvement, ομάδα που υπάρχει μέχρι σήμερα. Οι απόψεις που επεξεργάστηκαν αυτές οι ομάδες ριζοσπαστών είχαν σημαντική επιρροή στο κίνημα του Μάη του '68. Ωστόσο, μετά το 1968 άρχισε να αμφισβητείται η επάρκεια της προοπτικής της διεύθυνσης της παραγωγής από τα συμβούλια των εργατών και ανανεώθηκε το ενδιαφέρον για τις ιδέες της ιταλικής αριστεράς και κυρίως για την κριτική της στη δημοκρατία (συμπεριλαμβανομένης της αυτοδιαχείρισης της παραγωγής). Αυτή η επαναδιαπραγμάτευση των κριτικών στοιχείων της θεωρητικής προσέγγισης του Μπορντίγκα και της ιταλικής αριστεράς έγινε από ριζοσπάστες όπως ο Καμάτ (Jacques Camatte) και άλλοι γύρω από το περιοδικό Invariance ή ο Ντωβέ⁸ και η ομάδα Mouvement Communiste⁹.

***

Ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία της πρακτικής και της θεωρητικής παραγωγής των αριστερών κομμουνιστικών τάσεων ήταν η κριτική στους μπολσεβίκους και στη συνέχεια συνολικά στο καθεστώς της Σοβιετικής Ρωσίας. Θα επιχειρήσουμε παρακάτω να αναδείξουμε κάποια από τα βασικότερα στοιχεία αυτής της πολεμικής, ώστε να σκιαγραφήσουμε μια σημαντική παράμετρο στη διαμόρφωση του πλαισίου μέσα στο οποίο εξελίχθηκαν οι ιδέες της κομμουνιστικής αριστεράς μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο και κάποιες από τις βασικές πτυχές αυτών των ιδεών. Επιπλέον, η ανάδειξη αυτής της σύγκρουσης εντός του επαναστατικού κινήματος εκείνης της εποχής ενισχύει την κριτική στον Καστοριάδη που ασκείται στο πρώτο κείμενο αυτού του τεύχους, δηλαδή την κριτική στην ταύτιση κάθε ταξικής, κομμουνιστικής άποψης και κάθε μαρξισμού με το σταλινικό ολοκληρωτισμό.

Τόσο η γερμανο-ολλανδική όσο και η ιταλική αριστερά άσκησαν δριμεία κριτική στην πρακτική του Ρώσικου Κομμουνιστικού Κόμματος και ήταν από τις πρώτες φωνές που ανέδειξαν την καπιταλιστική φύση της Σοβιετικής Ένωσης, σε αντίθεση τόσο με τους υποστηρικτές της εντός της Κομμουνιστικής Διεθνούς όσο και με τη στάση του Τρότσκι και των οπαδών του που θεωρούσαν την ΕΣΣΔ «εκφυλισμένο εργατικό κράτος». Εναντιώθηκαν όχι μόνο στη σταλινική τακτική του «σοσιαλισμού σε μια χώρα», αλλά σε κάθε μορφή έθνους (ενάντια στη λενινιστική υποστήριξη των εθνικοαπελευθερωτικών κινήματων στις αδύναμες χώρες), και παρέμειναν διεθνιστές από την αρχή μέχρι το τέλος. Αρνήθηκαν να υποστηρίξουν οποιοδήποτε πόλεμο, είτε εθνικό είτε αντιφασιστικό (επιτέθηκαν στην τακτική των λαϊκών μετώπων, αντί-

---

7. Aufheben, τεύχος 8, *What was the USSR? Towards a Theory of the Deformation of Value under State Capitalism Part III: Left Communism and the Russian Revolution*, 1999.

8. Βλέπε για παράδειγμα τα κείμενα *Λενινισμός και υπεραριστερά* και *Σημείωση για τον Πάνεκουκ και τον Μπορντίγκα* που περιλαμβάνονται στο Ζιλ Ντωβέ, *Έκλειψη και επανεμφάνιση του κομμουνιστικού κινήματος*.

9. Όσον αφορά την Ελλάδα, υπήρξαν ριζοσπάστες, όπως για παράδειγμα ο κύκλος ανθρώπων γύρω από τη Διεθνή Βιβλιοθήκη και το περιοδικό Πεζοδρόμιο, που μετά το 1973 (το Πεζοδρόμιο εκδιδόταν μέχρι το 1983) επιχειρήσαν να εισάγουν αριστερές κομμουνιστικές, όπως και καταστασιακές, ιδέες.

θετα από τους τροτσκιστές και πολλούς αναρχικούς)¹⁰. Αρνήθηκαν κάθε συμμετοχή στους δύο παγκόσμιους πολέμους: Οι Γερμανοί εναντιώθηκαν στην επιλογή του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος (SPD - *Sozialdemokratische Partei Deutschlands*) να υποστηρίξει τη συμμετοχή της χώρας στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, ενώ και τα δύο ρεύματα αρνήθηκαν να υποστηρίξουν τη Σοβιετική Ένωση στο δεύτερο παγκόσμιο, σε αντίθεση ξανά με την τροτσκιστική αντιπολίτευση.

Η Ρώσικη Επανάσταση αποτέλεσε μεγάλη έμπνευση για όλους τους αριστερούς κομμουνιστές στην Ευρώπη, καθώς είδαν σ' αυτήν την πρώτη νικηφόρα προλεταριακή επανάσταση. Είδαν επίσης στην πρακτική των μπολσεβίκων (παρά τις όποιες διαφωνίες μπορεί να είχαν) μια επαναστατική στάση. Ωστόσο, όπως έγινε φανερό και στη συνέχεια, ο Λένιν ποτέ δεν ήρθε σε ρήξη με τη σοσιαλδημοκρατία και την παράδοση της Δεύτερης Διεθνούς. «*Η μεγάλη απόκλιση του μπολσεβικισμού στο οργανωτικό πεδίο δεν ήταν αποτέλεσμα διαφορετικών βασικών αντιλήψεων, αλλά μάλλον αποκλειστικά της εφαρμογής των ίδιων αρχών σε διαφορετικές κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες*»¹¹. Τόσο για την ηγετική στη Δεύτερη Διεθνή γερμανική σοσιαλδημοκρατία όσο και για τον Λένιν, ο σοσιαλισμός σήμαινε σχεδιασμό της οικονομίας, εξάλειψη της αναρχίας της αγοράς και κατάργηση του ιδιωτικού ελέγχου των μέσων παραγωγής. Η διαφορά ήταν ότι αυτή η μετάβαση φάνταζε αδύνατη στην τσαρική Ρωσία μέσω της νόμιμης κοινοβουλευτικής οδού. Έτσι, οι μπολσεβίκοι αναγκάστηκαν να κρατήσουν μια πιο ριζοσπαστική στάση. Ο Λένιν, ενώ πριν την επανάσταση υποστήριζε ότι η ανάπτυξη του καπιταλισμού στη Ρωσία ήταν αναγκαία για το σοσιαλισμό και μάλιστα θα ήταν σημαντική πρόοδος, μπροστά στο επαναστατικό κύμα του Φλεβάρη του 1917 είδε τη δυνατότητα μιας πραγματικής σοσιαλιστικής επανάστασης. Μετά την κατάληψη της εξουσίας από τους μπολσεβίκους, και αφού το ρώσικο προλεταριάτο δεν είχε καταφέρει να καταργήσει το σύστημα της μισθωτής εργασίας, επέστρεψε στην ιδέα της οπισθοδρομικότητας της Ρωσίας και στην παραδοξότητα ότι η ανάπτυξη των (καπιταλιστικών) παραγωγικών δυνάμεων κάτω από τον κατάλληλο πολιτικό έλεγχο του κόμματος ήταν ο καλύτερος δρόμος για το σοσιαλισμό.

Μέσα σ' αυτή τη συνθήκη αναπτύχθηκε η αντιπολίτευση των Ρώσων αριστερών κομμουνιστών, οι οποίοι αρχικά αντιτέθηκαν στην ειρηνευτική συμφωνία με τη Γερμανία στο Brest-Litovsk το 1918, υποστηρίζοντας ότι οι προσπάθειες θα έπρεπε να στραφούν στη μετατροπή του ιμπεριαλιστικού πολέμου σε επαναστατικό πόλεμο όλου του ευρωπαϊκού προλεταριάτου, σε αντίθεση με τον Λένιν που ήθελε να διασφαλίσει τις συνθήκες για την οικοδόμηση του σοσιαλισμού στη χώρα του¹². Γι' αυτούς ήταν λάθος η επιλογή του Λένιν να δώσει προτεραιότητα στη Ρωσική επανάσταση εις βάρος της εξάπλωσης της παγκόσμιας επανάστασης. Στη συνέχεια, η αριστερή αντιπολίτευση εναντιώθηκε στην οικονομική πολιτική που χάραξε η ηγεσία των μπολσεβίκων, βλέποντας ταυτόχρονα το γραφειοκρατικό συγκεντρωτισμό ως επίθεση

10. Ειδικά για τους Ιταλούς κομμουνιστές, καμία υποστήριξη δεν έπρεπε να δοθεί σε ένα αστικό κράτος ακόμα και στον αγώνα ενάντια στο φασισμό. Θεωρούσαν τον αντιφασιστικό αγώνα μέσω της υποστήριξης της δημοκρατίας, υλική και ιδεολογική προετοιμασία για τον επόμενο ιμπεριαλιστικό πόλεμο (ο οποίος δεν άργησε να έρθει, καθώς τέσσερα χρόνια αργότερα ξέσπασε ο δεύτερος παγκόσμιο πόλεμος).

11. Ζιλ Ντωβέ, *Ο «αποστάτης» Κάουτσκι και ο μαθητής του, Λένιν*, περιλαμβάνεται στο *Έκλειψη κι επανεμφάνιση του κομμουνιστικού κινήματος*.

12. «*Το ζήτημα είναι ότι, όσο επιβαρυντική κι αν είναι αυτή η ειρηνευτική συμφωνία, κερδίσαμε την ελευθερία να συνεχίσουμε την οικοδόμηση του σοσιαλισμού στην πατρίδα μας*» - Από ομιλία του Λένιν στις 29 Ιουλίου του 1918.

στην αυτόνομη δύναμη των σοβιέτ και την αυτενέργεια των εργατών και προειδοποιώντας ότι με αυτά τα μέσα το καθεστώς που θα εγκαθιδρυόταν θα ήταν κάτι πολύ διαφορετικό από το σοσιαλισμό. Ουσιαστικά, οι απόψεις των Ρώσων αριστερών κομμουνιστών αντανάκλασαν την πρακτική άρνηση των εργατών στην πολιτική των μπολσεβίκων, «παρόλο που μέχρι το 1921 η πίστη τους στο κόμμα γενικά τους εμπόδιζε να υποστηρίξουν την

πρακτική έκφραση της αντίστασης από τους εργάτες»¹³. Με την υιοθέτηση της Νέας Οικονομικής Πολιτικής από το Ρώσικο Κομμουνιστικό Κόμμα (νομιμοποίηση του ελεύθερου εμπορίου, απο-εθνικοποίηση της παραγωγής μικρής κλίμακας, μισθοί σε μετρητά και χρέωση υπηρεσιών που ήταν προηγουμένως δωρεάν, και όλα αυτά κάτω από τον κεντρικό σχεδιασμό του κράτους) μια νέα αντιπολίτευση αναπτύχθηκε, με σημαντικότερη ίσως έκφραση την «Ομάδα Εργατών του Ρώσικου Κομμουνιστικού Κόμματος» γύρω από τον Μίαςνικον. Η ομάδα διατήρησε μια διεθνιστική γραμμή, υποστηρίζοντας ότι η μόνη ελπίδα του ρώσικου προλεταριάτου ήταν η επανάσταση στις άλλες χώρες, αμφισβήτησε την προλεταριακή φύση του Κόμματος, απέρριψε τα οικονομικά όργανα του κράτους και τα συνδικάτα και κάλεσε για την επιστροφή όλης της εξουσίας στα σοβιέτ. Τέλος, άσκησε κριτική στους μπολσεβίκους σχετικά με την καταστολή της εξέγερσης στην Κροστάνδη. Η επιρροή της ομάδας μεγεθύνθηκε κατά τη διάρκεια ενός κύματος απεργιών το 1923 και στη συνέχεια τα μέλη της φυλακίστηκαν και εξορίστηκαν.

Η γερμανική κομμουνιστική αριστερά ήταν μαζί με τους Σπαρτακιστές (γύρω από τη Ρόζα Λούξεμπουργκ και τον Καρλ Λίμπκνεχτ, μέχρι τη δολοφονία τους το 1919) οι δύο κύριες αντιπολιτευτικές τάξεις εντός του SPD και μαζί δημιούργησαν το Γερμανικό Κομμουνιστικό Κόμμα (KPD - *Kommunistische Partei Deutschlands*). Ωστόσο, ενώ οι αριστεροί κομμουνιστές διατήρησαν σε όλη τη διάρκεια της ύπαρξής τους μια επαναστατική στάση, η Σπαρτακιστική ηγεσία δεν κατάφερε ποτέ να έρθει σε συνολική ρήξη με τη σοσιαλδημοκρατία. Οι Γερμανοί και Ολλανδοί αριστεροί κομμουνιστές ήδη από το 1919 έρχονται σε σύγκρουση με τον Λένιν, οπότε στη Χαϊδελβέργη το KPD διασπάται σε μια λενινιστική μειοψηφία και στην πλειοψηφία που αντιτίθεται ξεκάθαρα στον κοινοβουλευτισμό και τη συμμετοχή στα συνδικάτα που προωθούσαν οι μπολσεβίκοι και στη συνέχεια σχημάτισε το Κομμουνιστικό Εργατικό Κόμμα της Γερμανίας (KAPD - *Kommunistische Arbeiter-Partei Deutschlands*). Ένα χρόνο αργότερα (και αφού ο Λένιν έχει ήδη επιτεθεί στους αριστερούς κομμουνιστές με το *Αριστερισμός: Η παιδική ασθένεια του κομμουνισμού*), ο Otto Ruhle ταξιδεύει στη Ρωσία για να συμμετέχει ως εκπρόσωπος του KAPD στο δεύτερο συνέδριο της νεοϊδρυθείσας Τρίτης Διεθνούς, απ' όπου αποχώρησε δηλώνοντας: «Ευχαριστούμε, αλλά αρνούμαστε να συμμετέχουμε στο συνέδριο. Αποφασίσαμε να γυρίσουμε πίσω, για να προτείνουμε στο KAPD μια στάση αναμονής, έως ότου να δημιουργηθεί μια πραγματικά επαναστατική Διεθνής, στην οποία να μπορεί να συμμετέχει. Αντίο!». Όταν επέστρεψε στη Γερμανία έγραφε στην αναφορά προς τους συντρόφους του: «Ο συγκεντρωτισμός είναι η οργανωτική αρχή της αστικής-καπιταλιστικής εποχής. Με αυτόν μπορούν να χτιστούν το αστικό κράτος και η καπιταλιστική οικονομία. Όχι όμως το προλεταριακό κράτος και η σοσιαλιστική οικονομία. Γι' αυτά απαιτείται το συμβουλευτικό σύστημα. Για το KAPD -σε αντίθεση με τη Μόσχα- η επανάσταση δεν είναι ζήτημα κόμματος, το κόμμα δεν είναι αυταρχική κάθετη οργάνωση, ο ηγέτης δεν είναι στρατιωτικός αρχηγός, οι μάζες δεν είναι στρατός

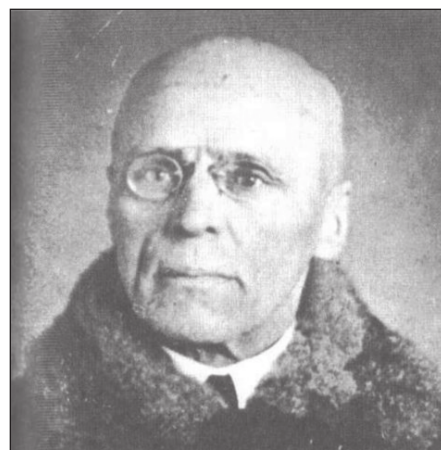
13. Aufheben, τεύχος 8, ό.π.

καταδικασμένος σε τυφλή υπακοή, η δικτατορία δεν είναι ο δεσποτισμός μιας άρχουσας κλίκας, ο κομμουνισμός δεν είναι το σημείο εκκίνησης για τη δημιουργία μια νέας σοβιετικής αστικής τάξης [...] Η Μόσχα πραγματοποιεί την εξής τρομοκρατική προσπάθεια: Επιθυμεί να ανυψώσει τις αρχές της σε αρχές της παγκόσμιας επανάστασης»¹⁴. Παρόλο που εκείνη τη στιγμή η πλειοψηφία του KAPD διαφώνησε με την πολεμική του Ruhle στη Σοβιετική Ρωσία, όταν το 1921 η Μόσχα αποφάσισε να επιβάλει τη γραμμή του ενιαίου μετώπου

(δηλαδή τη συμμαχία των κομμουνιστικών με τα σοσιαλιστικά κόμματα) ήρθε η ρήξη. Το καλοκαίρι του 1921 (μετά την εκδίωξή του από τη Κομιντέρν) το KAPD καταγγέλλει την καταστολή της εξέγερσης στην Κροστάνδη από τους μπολσεβίκους, στα τέλη του 1921 το AAUD (Γενική Ένωση Εργατών της Γερμανίας) που σχετιζόταν με το KAPD διασπάται καθώς ο Ruhle και άλλοι γύρω από αυτόν με βάση τη ρώσικη εμπειρία θεωρούν ότι αναγκαστικά το κόμμα υποκαθιστά τη δράση της ίδιας της τάξης, και τελικά ο Πάνεκουκ και οι υπόλοιποι αριστεροί κομμουνιστές σε Γερμανία και Ολλανδία θεωρούν πλέον το καθεστώς της Σοβιετικής Ένωσης ως κρατικο-καπιταλιστικό. Γράφει ο Gorter το 1923: «Θα συμβουλευάμε τους Ρώσους συντρόφους μας να πούνε στο [Ρώσικο] Κομμουνιστικό Κόμμα και στη Σοβιετική κυβέρνηση: Έχετε κάνει μια τεράστια δουλειά σαν προλεταριακό κίνημα και σαν κόμμα στην κυβέρνηση... Πολύ πιθανό να έγιναν συγκεκριμένα λάθη στο ξεκίνημα της Επανάστασης, μόνο οι Ρώσοι σύντροφοί μας μπορούν να το ξέρουν αυτό, δεν μπορούμε να αποφασίσουμε ξεκάθαρα για αυτό το σημείο. Έτσι θα είναι πάντα. Δεν είναι δικό σας λάθος που δεν μπορούσατε να κάνετε τα πάντα με έναν προλεταριακό και κομμουνιστικό τρόπο και έπρεπε να υποχωρήσετε όταν η Ευρωπαϊκή επανάσταση δεν υλοποιήθηκε. Ως προλετάριοι θα σας πολεμήσουμε με περισσότερο ζήλο όσο επιστρέψετε στον καπιταλισμό. Αλλά το πραγματικό σας λάθος, το οποίο δεν μπορούμε να συγχωρέσουμε ούτε εμείς ούτε η ιστορία, είναι το ότι φορτώσατε ένα αντεπαναστατικό πρόγραμμα και τακτική στην παγκόσμια εργατική τάξη και το ότι αρνηθήκατε το πραγματικά επαναστατικό το οποίο θα μπορούσε να μας έχει σώσει»¹⁵.

Η σημασία της γερμανο-ολλανδικής αριστεράς, όσον αφορά τη στάση της απέναντι στη Σοβιετική Ρωσία, είναι ότι τα μέλη της ήταν από τους πρώτους επαναστάτες (μαζί με πολλούς αναρχικούς) που αναγνώρισαν της καπιταλιστική φύση του ρωσικού καθεστώτος και κατάλαβαν ότι μια στάση που ήθελε να υπερασπιστεί την προλεταριακή επανάσταση έπρεπε αναγκαστικά να έρθει σε ρήξη με το πρόγραμμα και τις πρακτικές των μπολσεβίκων και της Τρίτης Διεθνούς. Ωστόσο, ο τρόπος που κατανόησαν στη συνέχεια το σοβιετικό καθεστώς ήταν ανεπαρκής¹⁶. Θεωρώντας (εκ των υστέρων) τη Ρώσικη Επανάσταση ως αστική επανάσταση, υποτίμησαν την ουσιαστική σημασία που είχαν οι αγώνες του ρώσικου προλεταριάτου καθ' όλη τη διάρκεια του 1917. Θεωρώντας (όπως ο Ruhle) ότι οι μπολσεβίκοι ήταν αναγκασμένοι να πραγματοποιήσουν μια αστική επανάσταση, λόγω της οπισθοδρομικότητας της Ρωσίας, υποτίμησαν την υποκειμενική διάσταση, δηλαδή τη

Herman Gorter

14. Otto Ruhle, *Report from Moscow*, 1920. Βρίσκεται στο <http://libcom.org/library/third-international-congress-report-ruhe>.

15. Herman Gorter, *World Revolution*, 1923. Το απόσπασμα παρατίθεται στο Dave Grahame, *An introduction to "Left Communism" in Germany from 1914 to 1923*. Μπορεί να βρεθεί στην ιστοσελίδα του Antagonism.

16. Βέβαια, η ανάλυση που ανέπτυξαν οι διάφοροι επαναστάτες της τάσης δεν ήταν ακριβώς η ίδια. Εδώ τονίζουμε απλά τα στοιχεία που ήταν λίγο-πολύ κοινά και χαρακτηριστικά στις διάφορες προσεγγίσεις.

σημασία του γεγονότος ότι οι μπολσεβίκοι δεν ξέκοψαν ποτέ από την αντίληψη της Δεύτερης Διεθνούς για το σοσιαλισμό. Εστιάζοντας την κριτική τους στη γραφειοκρατία, επικέντρωσαν στο ζήτημα της οργάνωσης (ότι δηλαδή η εξουσία βρισκόταν στα χέρια του γραφειοκρατικοποιημένου κομματικού μηχανισμού και όχι στα εργατικά συμβούλια) και όχι στο ουσιαστικότερο, ότι δηλαδή εξακολουθούσαν να υπάρχουν οι καπιταλιστικές σχέσεις, ότι διατηρήθηκε το σύστημα της μισθωτής εργασίας. Τέλος, κάποιοι συμβουλευτικοί κομμουνιστές (όπως ο Μάτικ) θεώρησαν τη σοβιετική Ρωσία ως μια περισσότερο ανεπτυγμένη μορφή καπιταλισμού που έχει ξεπεράσει το Δυτικό, με την έννοια ότι είχε καταφέρει να ξεπεράσει κάποια από τα βασικά προβλήματα του καπιταλισμού της αγοράς, δηλαδή τον ανταγωνισμό, τις κρίσεις και ως ένα βαθμό τους ταξικούς ανταγωνισμούς. Πολλές από αυτές τις ανεπάρκειες της προσέγγισης της γερμανο-ολλανδικής αριστεράς καλύπτονται από την κριτική του Μπορντίγκα.

Ο Αμαντέο Μπορντίγκα, που μαζί με τον Γκράμσι ήταν ο σημαντικότερος από τους ιδρυτές του Ιταλικού Κομμουνιστικού Κόμματος (PCI - *Partito Comunista Italiano*) και διετέλεσε πρώτος γενικός γραμματέας του, «ήταν ο τελευταίους Δυτικός επαναστάτης που αποκάλυψε τον Στάλιν μες στα μούτρα του (το 1926) νεκροθάφτη της επανάστασης και έζησε για να το διηγηθεί»¹⁷. Όπως αναφέρουν και οι συγγραφείς της εισαγωγής στην έκδοση του *Antagonism*, τη στιγμή που γράφει το κείμενο που δημοσιεύουμε εδώ (*Κόμμα και Τάξη*) θεωρούσε ακόμα τους μπολσεβίκους κομμουνιστικό, δηλαδή επαναστατικό, κόμμα. Την ίδια χρονιά όμως εκφράζει τη διαφωνία του με τη γραμμή της Μόσχας, καθώς ο Μπορντίγκα αντιτίθεται στην τακτική του ενιαίου μετώπου (καθώς θεωρούσε τα σοσιαλιστικά κόμματα ρεφορμιστικά-αντεπαναστατικά). Εκεί που θα έρθει ανοιχτά σε σύγκρουση με το Ρώσικο Κομμουνιστικό Κόμμα είναι στην 6^η διευρυμένη εκτελεστική επιτροπή της Κομιντέρν το 1926. Στη συνδιάσκεψη της επιτροπής θα τονίσει ότι αυτό που χρειάζεται η στρατηγική της Κομμουνιστικής Διεθνούς δεν είναι επιμέρους διορθώσεις, αλλά συνολική αναθεώρηση. Έτσι, θα επιτεθεί στη στρατηγική της Μπολσεβικοποίησης λέγοντας ότι «το Ρώσικο Κόμμα -είναι γεγονός- αγωνίστηκε σε συγκεκριμένες συνθήκες, σε μια χώρα όπου η φεουδαρχική απολυταρχία δεν είχε ακόμα ανατραπεί από την καπιταλιστική αστική τάξη. Ανάμεσα στην πτώση της φεουδαρχικής απολυταρχίας και την κατάκτηση της εξουσίας από το προλεταριάτο μεσολάβησε μια πολύ σύντομη περίοδος ώστε να μπορούμε να συγκρίνουμε αυτή την εξέλιξη με εκείνη που η προλεταριακή επανάσταση θα πρέπει να κατορθώσει σε άλλες χώρες»¹⁸. Επίσης, παρόλο που ο Μπορντίγκα ήταν υποστηρικτής του κόμματος (αν και αποσαφηνίζεται σ' αυτή την ενότητα ποιες ήταν οι διαφορές του από τη λενινιστική αντίληψη για το κόμμα) θα ασκήσει κριτική στο εσωτερικό καθεστώς του Κόμματος στη Σοβιετική Ένωση. «Αν υπάρχουν διαφορές στην άποψη, αυτό αποδεικνύει ότι το κόμμα έχει κάνει λάθη -ότι το κόμμα δεν έχει τη δυνατότητα να αγωνιστεί ριζικά ενάντια στις τάξεις εκφυλισμού του κινήματος της εργατικής τάξης, οι οποίες φυσιολογικά εμφανίζονται σε ορισμένες αποφασιστικές στιγμές μέσα στη γενική κατάσταση. [...] Η πειθαρχία, στην πραγματικότητα, είναι το αποτέλεσμα και όχι η αφετηρία, όχι ένα είδος ακλόνητης ιδεολογικής πλατφόρμας. [...] Έτσι εξηγείται το γεγονός ότι ένας κομματικός ποινικός κώδικας δεν μπορεί να αποτελέσει αντίδοτο για συχνά επεισόδια έλλειψης πειθαρχίας. [...] Πρόσφατα, ένα καθεστώς τρόμου έχει εγκαθιδρυθεί στα κόμματά μας, ένα είδος σπορ, που συνίσταται σε παρεμβάσεις, τιμωρίες, εξολοθρεύσεις - και όλα αυτά γίνονται με μια ιδιαίτερη ευχαρίστηση, σαν να ήταν αυτό το ιδανικό της ζωής του κόμματος. [...] Η ενότητα του κόμματος αναγνωρίζεται από τα αποτελέσματα που πετυχαίνονται και δεν εξασφαλίζεται με ένα καθεστώς απειλών και τρόμου»¹⁹. Τέλος, ο Μπορντίγκα έθεσε το ζήτημα της σχέσης της Σοβιετικής Ρωσίας με το παγκόσμιο προλεταριάτο από μια διεθνιστική σκοπιά, υποστηρίζοντας ότι οι επαναστάτες από όλες

17. Loren Goldner, *Communism is the material human community: Amadeo Bordiga today*, 1991. Βρίσκεται στο <http://home.earthlink.net/~lrgoldner/>.

18. *The Communist Left in the Third International: Bordiga at the 6th Enlarged Executive Meeting of the Communist International, 1926*. Στο <http://www.marxists.org/archive/bordiga/works/1926/comintern.htm>.

19. ό.π.

τις χώρες θα έπρεπε να έχουν λόγο για τις εσωτερικές υποθέσεις της Ρωσίας και ότι η πολιτική της τελευταίας θα έπρεπε να συντονιστεί όσο γίνεται καλύτερα με τη συνολική επαναστατική πολιτική του προλεταριάτου.

Η καπιταλιστική φύση της Σοβιετικής Ένωσης θα γινόταν ρητή σε ένα κομμάτι της ιταλικής κομμουνιστικής αριστεράς κατά τη δεκαετία του '30. Ωστόσο, ο Μπορντίγκα θα αναγνώριζε τη Ρωσία ως καπιταλιστική την επόμενη δεκαετία, καθώς για ένα μεγάλο διάστημα μετά την απομάκρυνσή του από το PCI το 1926 θα παρέμενε μακριά από την ενεργό δράση²⁰. Για τον Μπορντίγκα, θεμελιακή δεν ήταν η ύπαρξη της γραφειοκρατίας, αλλά η διατήρηση και λειτουργία των οικονομικών νόμων του καπιταλισμού. Έτσι, το σημαντικό δεν ήταν ότι η Σοβιετική Ένωση ήταν κρατικο-καπιταλιστική, αλλά απλά ότι ήταν καπιταλιστική. Η καλύτερα «για τον Μπορντίγκα, η Σοβιετική Ένωση ήταν μια κοινωνία μεταβατική προς τον καπιταλισμό»²¹. Μια διαδικασία πρωταρχικής συσσώρευσης εξελισσόταν εκεί, καθώς «η οικονομική διαδικασία που εκτυλίσσεται στις περιοχές της Ρωσικής ένωσης μπορεί να οριστεί ουσιαστικά ως η εγκαθίδρυση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, στην πιο σύγχρονη μορφή του και με τα πιο σύγχρονα τεχνικά μέσα»²². Έτσι εξήγησε τις ιδιομορφίες του καθεστώτος, σε αντίθεση με την αντίληψη του «περισσότερο ανεπτυγμένου καπιταλισμού» των Γερμανών. Η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων ως διαχωρισμένων από τη ζωντανή εργασία αποδείκνυε τον καπιταλιστικό χαρακτήρα του σοβιετικού καθεστώτος. Ο Μπορντίγκα κατανόησε καλύτερα από τους Γερμανούς και Ολλανδούς κομμουνιστές (και τους αναρχικούς) τη φύση του καπιταλισμού, ότι δηλαδή σημασία έχει το κεφάλαιο σαν σχέση παραγωγής και όχι ο καπιταλιστής ως τέτοιος: το κεφάλαιο δεν έχει ανάγκη τον καπιταλιστή σαν άτομο, όπως αποδείκνυε η εμπειρία της Σοβιετικής Ρωσίας. Επίσης, για τον Μπορντίγκα δεν ήταν το κεφάλαιο που ήταν υποταγμένο στο κράτος, αλλά το κράτος ήταν υποταγμένο στο κεφάλαιο²³. Γι' αυτόν, σαφώς δεν καταργήθηκε η ατομική ιδιοκτησία στη Ρωσία, αφού «ο σοσιαλισμός περιλαμβάνει την άρνηση κάθε ιδιοκτησίας, ή κάθε υποκειμένου της ιδιοκτησίας (το μεμονωμένο άτομο, το συνεταιρισμό ατόμων, το κράτος, το έθνος, ακόμα και την κοινωνία) καθώς και κάθε αντικειμένου της ιδιοκτησίας (τη γη, τα μέσα εργασίας γενικά και τα προϊόντα της εργασίας). [...] Η ατομική ιδιοκτησία [της γης] σημαίνει ότι ο μη-κάτοχος αποστερείται της δυνατότητας να εισέλθει σ' αυτή. Οποιοσδήποτε κι αν εξασκεί το δικαίωμα στην ιδιοκτησία, είτε ένα μεμονωμένο άτομο είτε μια ομάδα, ο χαρακτήρας της "αποστέρησης" παραμένει για όλους τους υπόλοιπους»²⁴. Τέλος, καθώς θεωρούσε την επιχείρηση ως το θεμελιακό οικονομικό θεσμό του καπιταλισμού, ήταν κριτικός απέναντι σε κάθε μορφή «σοσιαλισμού της αγοράς», είτε αυτός εμφανιζόταν με τη μορφή της Σοβιετικής Ένωσης, με το κράτος να αντικαθιστά τους ατομικούς καπιταλιστές διατηρώντας τη μορφή-επιχείρηση, είτε με τη μορφή της εργατικής διεύθυνσης της παραγωγής.

***

---

20. Η αντίληψη που είχε ο Μπορντίγκα για το πειθαρχημένο κόμμα τον οδήγησε πολλές φορές να επαναλάβει το ίδιο σφάλμα, να μην τραβάει μέχρι τα άκρα την κριτική του σε απόψεις και πρακτικές με τις οποίες διαφωνούσε, ώστε να διατηρείται η συνοχή του κόμματος. Έτσι, πριν να εκδιωχτεί από το PCI είχε ο ίδιος παραιτηθεί, αφού είδε ότι η δική του θέση είχε ηττηθεί και έτσι άφησε το PCI να ακολουθήσει τη γραμμή του Ρώσικου Κομμουνιστικού Κόμματος. Ίσως έτσι θα μπορούσαμε εν μέρει να ερμηνεύσουμε και το γεγονός ότι καθυστέρησε να αναγνωρίσει την καπιταλιστική φύση της Σοβιετικής Ένωσης.

21. Loren Goldner, ό.π. Η έμφαση δική μας.

22. Αμαντέο Μπορντίγκα, *Eight Supplementary Theses on Russia*, 1953.

23. Παρόλο που για εμάς καμία από τις δύο αυτές θέσεις δεν είναι σωστή, καθώς το κράτος πρέπει να γίνει κατανοητό ως μια ιδιαίτερη πολιτική μορφή της καπιταλιστικής σχέσης, δηλαδή μιας ιστορικά συγκεκριμένης μορφής ταξικής κυριαρχίας, καταλαβαίνουμε ότι ο Μπορντίγκα ήθελε να τονίσει όχι ότι η Σοβιετική Ένωση ήταν μια ιδιαίτερη μορφή ύπαρξης του κεφαλαίου το οποίο κυριαρχούταν από το κράτος, αλλά ότι ήταν μια κεφαλαιοκρατική κοινωνία όπως οι άλλες.

24. Αμαντέο Μπορντίγκα, *Le Programme revolutionnaire de la societe communiste elimine toute forme de propriete de la terre, des installations productives et des produits du travail*, περιέχεται στο Camatte, *Bordiga et la passion du communisme: Textes essentiels de Bordiga et reperes biographiques* (Paris: Spartacus, 1974).

Η επαναδιαπραγμάτευση της κριτικής της ιστορικής κομμουνιστικής αριστεράς στη σοσιαλδημοκρατία -είτε στη ρεφορμιστική είτε στη μπολσεβίκικη εκδοχή της- και γενικότερα των απόψεων που επεξεργάστηκαν οι διάφορες τάξεις της (και συγκεκριμένα τα δύο ρεύματα που διαπραγματεύεται αυτή η ενότητα), των πρακτικών που ανέπτυξαν και της ιστορικής παρακαταθήκης που άφησαν έχει νόημα μόνο αν γίνει μέσα από μια **ιστορική ματιά**. Αυτό είναι και ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία της εισαγωγής στη βρετανική έκδοση του *Μπορντίγκα εναντίον Πάνεκουκ*. Από τη μια, όπως μας δείχνει η ιστορία της ταξικής πάλης, οι παραδοχές των πολιτικών οργανώσεων ούτε ταυτίζονται ούτε συμπίπτουν πάντα με τις προλεταριακές πρακτικές (και μάλιστα πολλές φορές έρχονται σε ευθεία σύγκρουση). Από την άλλη, όμως, αυτές οι παραδοχές, οι ίδιες οι πολιτικές οργανώσεις και οι απόψεις των ριζοσπαστών είναι δημιούργημα των προλεταριακών αγώνων. Το προλεταριάτο δεν

υπάρχει μέσα σε μια επαναστατική μονιμότητα. Ρεφορμιστικά προγράμματα και ρεφορμιστικές οργανώσεις γεννήθηκαν γιατί οι ταξικοί αγώνες από τους οποίους προήλθαν ήταν ρεφορμιστικοί - ή τουλάχιστον (μέσα στην αντίφασή τους) κυριάρχησε η ρεφορμιστική τάση. Άλλες οργανώσεις και ιδέες ήρθαν σε ρήξη με τα προηγούμενα γιατί οι ίδιες οι πρακτικές του προλεταριάτου ήρθαν σε ρήξη με αυτά - ή τουλάχιστον (μέσα στην αντίφασή του) εν μέρει. Από τη στιγμή που το κεφάλαιο έχει τη δυνατότητα να ενσωματώνει καθετί που δεν το καταστρέφει ολοκληρωτικά, το προλεταριάτο αναγκαστικά βρίσκει απέναντί του και είναι αναγκασμένο να ξεπεράσει τα προϊόντα των δικών του αγώνων του παρελθόντος.

Έτσι, όπως το *Κεφάλαιο* του Μαρξ δε γράφτηκε ουσιαστικά στο Βρετανικό Μουσείο αλλά στα εργοστάσια και στα αστικά κέντρα των καπιταλιστικών χωρών της Ευρώπης, όπως «*το κόμμα του Λένιν δεν πήρε την εξουσία και δεν παρέμεινε σ' αυτή μέσω γραφειοκρατικών μηχανορραφιών*»²⁵, οι ιδέες της ιταλικής και της γερμανο-ολλανδικής αριστεράς ήταν προϊόν όχι της θεωρητικής αντιπαράθεσης με τη σοσιαλδημοκρατία και αργότερα με τον μπολσεβικισμό συγκεκριμένα, αλλά της πρακτικής εμπειρίας της ταξικής πάλης σε κάθε χώρα. Αποτελούν τη θεωρητικοποίηση των καλύτερων στιγμών των προλεταριακών αγώνων στην Ευρώπη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα μέχρι το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, αλλά γι' αυτόν ακριβώς το λόγο αντανakλούν και τα όριά τους (αντικειμενικά και υποκειμενικά) που τους εμπόδισαν να ξεμπερδέψουν με τον κόσμο του κεφαλαίου. Όπως γράφει ο Ντωβέ, αναφερόμενος στη γερμανική αριστερά, «*ο λενινισμός εξέφρασε το ανέφικτο της επανάστασης στην εποχή του. Ο συμβουλευτικός κομμουνισμός εξέφρασε την αναγκαιότητά της, χωρίς όμως να εντοπίζει που ακριβώς έγκειται αυτή η δυνατότητά της*»²⁶. Έτσι, δεν μπορούμε να αγνοήσουμε ούτε να απορρίψουμε τις ιδέες των δύο αυτών κομμουνιστικών ρευμάτων, αφού αποτελούν κομμάτι της μνήμης των αγώνων της τάξης μας, μνήμη που συμπεριλαμβάνει και την ήττα τους. Ούτε, βέβαια, μπορούμε να αναπαράγουμε αυτούσιες αυτές τις ιδέες σήμερα, παραβλέποντας την εντελώς διαφορετική κατάσταση στο καθεστώς συσσώρευσης του κεφαλαίου και στις αντικει-

25. Ζιλ Ντωβέ - Καρλ Νεζίκ, *Προλεταριάτο και εργασία. Μια ιστορία αγάπης*; στο 11^ο τεύχος του περιοδικού Τα Παιδιά της Γαλαρίας, 2005.

26. Ζιλ Ντωβέ, *Λενινισμός και υπεραριστερά*, περιλαμβάνεται στο *Έκλειψη κι επανεμφάνιση του κομμουνιστικού κινήματος*.

μενικές συνθήκες ζωής και υποκειμενικές δυνατότητες των προλετάρων. Αυτό που μπορούμε να επιχειρήσουμε είναι η σύνθεση των δυνατότερων σημείων της ιστορικής παράδοσης της ιταλικής και γερμανο-ολλανδικής κομμουνιστικής αριστεράς. Βέβαια, όπως τα δύο αυτά ρεύματα ήταν δημιούργημα των προλεταριακών αγώνων, έτσι και το πρακτικό ξεπέραςμα των αδυναμιών της θεωρίας μπορεί να γίνει μόνο μέσα στον ταξικό αγώνα που θα ξεπεράσει τα όρια και τις αδυναμίες των προηγούμενων κινήσεων. Αυτό που μένει για εμάς ως κομμουνιστές προλετάρους, είναι να επεξεργαστούμε εκείνα τα εργαλεία που θα μας βοηθήσουν να συνεισφέρουμε όσο μπορούμε καλύτερα στην εξέλιξη της ταξικής πάλης εδώ, σήμερα.

Προς αυτή την κατεύθυνση έχει νόημα η κριτική αντιπαράθεση με τις ιδέες και τις πρακτικές της ιταλικής και γερμανο-ολλανδικής αριστεράς που επιχειρείται τόσο στην εισαγωγή στην έκδοση του Antagonism όσο και στο επίμετρο του riff-raff. Αυτό που θέλουμε εμείς να τονίσουμε εδώ είναι ότι καθεμιά από τις δύο τάσεις προσπάθησε να απαντήσει στο πρόβλημα της διχοτομίας οικονομικού και πολιτικού, το οποίο ήταν κληρονομημένο στο επαναστατικό κίνημα της εποχής τους από την ιστορική παράδοση της Δεύτερης Διεθνούς. Ουσιαστικά, πρόκειται για το ζήτημα του **πώς οι άνθρωποι που κάθε μέρα πουλάνε την εργατική τους δύναμη, που δεν αποτελούν παρά το μεταβλητό κομμάτι του κεφαλαίου, που είναι διασπασμένοι σε άτομα-ιδιοκτήτες ή (κάτι που είναι το ίδιο πράγμα με διαφορετική μορφή) άτομα-πολίτες, που είναι κατακερματισμένοι σε επαγγέλματα, φυλές, φύλα, καταναλωτικές ταυτότητες θα γίνουν η τάξη που δημιουργεί τον κομμουνισμό;** Η κυρίαρχη στη Δεύτερη Διεθνή σοσιαλδημοκρατία (συμπεριλαμβανομένου του Λένιν) διαχώριζε τις δύο αυτές στιγμές της διαλεκτικής συγκρότησης της τάξης, διαχωρίζοντας το εργατικό κίνημα από το σοσιαλισμό, τη συνδικαλιστική από την πολιτική συνείδηση, και απάντησε ότι η εργατική τάξη από μόνη της είναι καταδικασμένη σε οικονομικούς αγώνες που αναπαράγουν και διαιωνίζουν την κυριαρχία του κεφαλαίου. Ήταν οι αστοί επαναστάτες που θα εισήγαγαν τη σοσιαλιστική συνείδηση στους εργάτες. Οι σοσιαλδημοκράτες της Δεύτερης Διεθνούς αντιλαμβάνονταν το περιεχόμενο του κομμουνισμού ως εξωτερικό προς το προλεταριάτο. Αφού δεν έβλεπαν την εγγενή σχέση ανάμεσα στο προλεταριάτο και την επανάσταση -παρά μόνο στο ότι το προλεταριάτο θα την πραγματοποιήσει- ήταν αναγκασμένοι να εισάγουν ένα πολιτικό πρόγραμμα.

Η απάντηση που έδωσε η καθεμιά από τις δύο τάσεις του αριστερού κομμουνισμού προέκυψε από την αντιπαράθεση με τη σοσιαλδημοκρατία μέσα σε επαναστατικές συνθήκες. Το ξεπέραςμα, ωστόσο, που επιχείρησε η κάθε τάση παρέμεινε ανεπαρκές. Έτσι, ενώ η γερμανική και ολλανδική κομμουνιστική αριστερά επιβεβαίωσε τον επαναστατικό αυθορμητισμό του προλεταριάτου ενάντια στον αφομοιωτικό ρόλο της σοσιαλδημοκρατίας στη Γερμανία, εγκλωβίστηκε στον εργατισμό και το δημοκρατισμό. Ο Μπορντίγκα ενώ είδε τον κομμουνισμό ως τη συνειδητή επίθεση του ίδιου του προλεταριάτου (και όχι ως τη συνείδηση που εισάγεται σ' αυτό απ' έξω), τον διαχώρισε σε ένα πρόγραμμα αρχών, αναπαράγοντας τελικά τη διαίρεση πολιτικού και οικονομικού. Η αντίληψη του Μπορντίγκα για το κόμμα είναι σαφώς διαφορετική από αυτή του Λένιν, όπως εξηγούν οι συγγραφείς της εισαγωγής του Antagonism. Σαφώς διαφορετική τόσο από το Λένιν όσο και από τη γερμανο-ολλανδική αριστερά είναι και η άποψή του ότι **ο κομμουνισμός δεν είναι ζήτημα διεύθυνσης**. Ωστόσο, ποτέ δεν μπόρεσε να απαλλαχτεί τελείως από το λενινισμό, συγχέοντας την πραγματικότητα της ύπαρξης ριζοσπαστικών μειοψηφιών (και την αναγκαιότητα της οργάνωσής τους) με το επίσημο κόμμα.

Ροκαμαδούρ

Μπορντίγκα εναντίον Πάνεκουκ

Κόμμα, Τάξη και Κομμουνισμός

2001: πάνω από μια δεκαετία έχει περάσει από την πτώση του τείχους του Βερολίνου και η διακήρυξη του «Τέλους της Ιστορίας» φαίνεται όχι μόνο να είναι ιδεολογική, αλλά ούτε καν άξια περιφρόνησης. Η ανοιχτή πολεμική σύγκρουση επιστρέφει στην Ευρώπη, όχι ως ένα μεμονωμένο γεγονός αλλά με έναν ενδημικό τρόπο, σαν μια παλιά νόσος που ανέπτυξε αντίσταση στα σύγχρονα αντιβιοτικά. Η παγκόσμια οικονομία βυθίζεται στην ύφεση. Πολλοί από τους πολιτικούς θεσμούς του διεθνούς καπιταλισμού (G8, Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, Παγκόσμια Τράπεζα) αμφισβητούνται και βρίσκουν απέναντί τους διαδηλώσεις, περισσότερο από ποτέ. Ταυτόχρονα, η ανάπτυξη του κεφαλαίου δεν οδήγησε, όπως αναμενόταν, στην κατασκευή όλο και περισσότερων και όλο και μεγαλύτερων εργοστασίων στις παλιές καπιταλιστικές χώρες. Αντίθετα, οδήγησε στο κλείσιμο όχι μόνο εργοστασίων αλλά ολόκληρων βιομηχανιών. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να μειωθεί το ποσοστό του πληθυσμού που εμφανιζόταν ως οι αρχέτυποι εργάτες στη μαρξιστική ή στη συνδικαλιστική παράδοση. Έτσι, πολλοί ήταν αυτοί που οδηγήθηκαν στο να θεωρούν την τάξη μια παλιομοδίτικη ιδέα. Η συζήτηση σχετικά με το «κόμμα» συχνά θεωρείται ακόμα περισσότερο άνευ νοήματος, εξαιτίας της σύνδεσής του με τον κοινοβουλευτισμό (όλο και περισσότεροι άνθρωποι απέχουν από τις εκλογές και καλά κάνουν) ή το λενινισμό (καθώς διαλύθηκε η μπολσεβίκικη κληρονομιά της ΕΣΣΔ και της Ανατολικής Ευρώπης).

Παρόλα αυτά, η θεμελιώδης διαίρεση της κοινωνίας σε τάξεις παραμένει. Η εξουσία και ο πλούτος συγκεντρώνονται όλο και περισσότερο ως *κεφάλαιο* υπό τον έλεγχο μιας μικρής μειοψηφίας. Και παρά τις αλλαγές στην εργασία, στην κουλτούρα και στις ταυτότητες, όλο και περισσότεροι άνθρωποι μπορούν να επιβιώσουν μόνο ανταλλάσσοντας τη ζωή τους με ένα μισθό. Άρα, όλο και περισσότεροι άνθρωποι υπόκεινται στα καπρίτσια της οικονομίας. Παρόλο που άτομα που προέρχονται από άλλες τάξεις μπορεί να είναι μέρος ενός επαναστατικού κινήματος, η καταστροφή του καπιταλισμού είναι αδιανόητη χωρίς ένα κίνημα της μεγάλης πλειοψηφίας της τάξης αυτών που δεν έχουν αποθέματα, του *προλεταριάτου*, το οποίο βρίσκει υλικό συμφέρον στην κοινωνική αλλαγή. Σήμερα, όπως και στις περισσότερες ιστορικές περιόδους, μόνο μια μικρή μειοψηφία αντιπαρατίθεται ενεργά στον καπιταλισμό σε μια επαναστατική βάση. Είτε αυτή αυτοπροσδιορίζεται ως «κίνημα», «οργάνωση», «κόμμα» είτε απορρίπτει όλες τις επίσημες μορφές οργάνωσης, το ζήτημα της σχέσης μιας ριζοσπαστικής μειοψηφίας με το υπόλοιπο προλεταριάτο παραμένει κρίσιμο. Αυτό ακριβώς το ζήτημα πραγματεύονται ο Μπορντίγκα και ο Πάνεκουκ στα κείμενα που συζητιούνται παρακάτω.

Τα δυο άρθρα που παρουσιάζονται εδώ, τα οποία φέρουν τον κοινό τίτλο *Κόμμα και Τάξη*, έχουν γραφτεί σε διαφορετικές χρονικές στιγμές και σε διαφορετικούς τόπους και αντιπροσωπεύουν δυο διαφορετικές και σε κάποια σημεία συγκρουόμενες οπτικές της σχέσης ανάμεσα στην κομμουνιστική οργάνωση, τη συνείδηση και την τάξη. Στην πραγματικότητα αντιπροσωπεύουν επίσης δυο διαφορετικές οπτικές σχετικά με το τι είναι η τάξη. Αυτά τα ζητήματα ήταν πάντα σημαντικά και έχουν προκαλέσει αρκετές αντιπαραθέσεις. Αναγκαστικά, έχουν απασχολήσει όλες τις ριζοσπαστικές τάσεις με τον ένα ή τον άλλο τρόπο. Αυτό ισχύει ακόμα και για τάσεις που απορρίπτουν την έννοια του επαναστατικού κόμματος. Για παράδειγμα, πολλοί αναρχικοί προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα ονομάζοντας το κόμμα τους «επαναστατική οργάνωση», νομίζοντας πως αλλάζοντας το όνομα εξορκίζουν το διάβολο. Από εκεί και πέρα μπορούν να συγχέουν τη δική τους οργάνωση με την οργάνωση της τάξης¹.

1. (σ.τ.μ.) Η αντι-κομματική πρακτική έχει οδηγήσει αρκετούς αναρχικούς/αντιεξουσιαστές (τουλάχιστον στην Ελλάδα) να απορρίψουν εντελώς τη συζήτηση για το ζήτημα της σχέσης τους με το υπόλοιπο προλεταριάτο και να εγκλωβιστούν σε μια αυτο-αναφορική εμμονή με την καθαρότητα των δικών τους οργανωτικών δομών. Ταυτόχρονα, εκκινώντας από τη σωστή βάση να αποφύγουν να υποκαταστήσουν με τη δράση τους τη δράση του προλεταριάτου, κατέληξαν να απορρίψουν την ίδια την έννοια του προλεταριάτου και την απελευθερωτική δυνατότητα που περιέχεται στην αντιφατική ύπαρξή του. Έτσι,

Η ιταλική και η γερμανική κομμουνιστική αριστερά αντιμετώπισαν ευθέως αυτά τα ζητήματα, αλλά η καθεμία με το δικό της τρόπο.

Το 1921, όταν ο Μπορντίγκα έγραψε το *Κόμμα και Τάξη* ως κείμενο του Ιταλικού Κομμουνιστικού Κόμματος, οι επαναστάτες της εποχής έβλεπαν τη Ρωσία ως το πρώτο παράδειγμα προλεταριακής επανάστασης. Παρόλο που τόσο η ιταλική όσο και η ολλανδο-γερμανική αριστερά είχαν ήδη διαφωνήσει με τους μπολσεβίκους πάνω στο ζήτημα της «τακτικής» και είχαν αποκηρυχθεί από τον Λένιν², και οι δυο τάσεις συνέχιζαν να θεωρούν τον εαυτό τους κομμάτι του ίδιο κινήματος. Την εποχή που ο Πάνεκουκ έγραψε το δικό του κείμενο, τόσο η γερμανική όσο και η ιταλική αριστερά είχαν αναγνωρίσει την καπιταλιστική φύση της «σοβιετικής» Ρωσίας. Οι ανομοιότητες αυτών των δυο τάσεων αναδεικνύονται ακόμα περισσότερο από το γεγονός ότι ο Μπορντίγκα έγραψε το *Κόμμα και Τάξη* το 1921, στην πιο «μπολσεβίκικη» περίοδο του, ενώ ο Πάνεκουκ 20 χρόνια αργότερα, όταν ήταν πλέον ξεκάθαρα «συμβουλιακός». Αυτό κάνει ευκολότερη την αντιπαραβολή των διαφορών τους, αλλά πιθανόν συσκοτίζει την υποκείμενη σύγκλιση τους.

Το έργο του Μπορντίγκα και της ιταλικής αριστεράς μπορεί, τουλάχιστον ως ένα βαθμό, να θεωρηθεί ότι αντιπροσωπεύει τον ένα πόλο μιας διαρκούς διαλεκτικής εντός του κομμουνιστικού κινήματος. Ο θεωρητικός και οργανωμένος κομμουνισμός βασίζεται στο πραγματικό κίνημα του προλεταριάτου στην ανταγωνιστική πάλη του ενάντια στο κεφάλαιο. Ο θεωρητικός κομμουνισμός αποτελεί μια προσπάθεια επεξεργασίας της εμπειρίας των αγώνων του προλεταριάτου. Ωστόσο, υπάρχει μια διαρκής αντίφαση σε αυτή την προσπάθεια. Η επεξεργασία της εμπειρίας των προηγούμενων αγώνων τείνει σε μια όλο και πιο συνεκτική θεωρία που εκδηλώνεται ως ένα πρόγραμμα αρχών. Αλλά η προσκόλληση σε ένα τέτοιο πρόγραμμα οδηγεί αναγκαστικά σε μια κριτική στάση απέναντι στους προλεταριακούς αγώνες. Το αποτέλεσμα είναι αυτοί οι κομμουνιστές να απομακρύνονται συνεχώς από τον πραγματικό αγώνα των προλεταρίων. Ο «μπορντιγκισμός», σε κάποιες από τις εκφάνσεις του, ως κίνημα με συγκεκριμένες αρχές που βασίζεται σε ένα «πάγιο» πρόγραμμα είναι ένα από τα καθαρότερα παραδείγματα αυτού του πόλου.

Ο Πάνεκουκ και η ολλανδο-γερμανική αριστερά εμφανίζονται στον αντίθετο πόλο αυτής της διαλεκτικής, καθώς επίσης και κινήματα όπως αυτό της «Αυτονομίας». Αυτές οι τάσεις προσπαθούν να διατηρήσουν τη σύνδεση της θεωρίας τους με τους σύγχρονους αγώνες του προλεταριάτου και τις αλλαγές στην οργάνωση του κεφαλαίου. Αυτό δυστυχώς μπορεί να οδηγήσει σε μια αέναη αναθεώρηση των πολιτικών θέσεων (ή ακόμα και στην άρνηση να διατηρηθεί οποιαδήποτε θέση) ή σε έναν εργατισμό του «άμεσου» και του «αυθόρμητου».

Είναι αναγκαίο να ξεπεράσουμε την ψευδή αντίθεση ανάμεσα στο πρόγραμμα και τον αυθορμητισμό. Ο κομμουνισμός είναι τόσο η αυτενέργεια του προλεταριάτου όσο και η δριμυαία θεωρητική κριτική που την εκφράζει και την προ-οικονομεί.

Η καταγωγή της κομμουνιστικής αριστεράς

Αν η γερμανική και η ιταλική αριστερά, στις τελικές τους μορφές, αποτελούν δυο διαφορετικές στιγμές του ταξικού αγώνα της εποχής τους, τότε το ερώτημα που προκύπτει είναι γιατί υπήρξε αυτή η διαφοροποίηση. Σε τελική ανάλυση και τα δυο κινήματα αναδύθηκαν την ίδια εποχή, σε ευρωπαϊκά κράτη που είχαν κλονιστεί από επαναστατικά κύματα μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο. Ποιες είναι οι υλικές διαφορές που οδήγησαν στην υιοθέτηση διαφορετικών θέσεων; Η ιταλική και η γερμανική αριστερά μπορούν να ιδωθούν ως προϊόντα της

με την «εξαφάνιση» του προλεταριάτου εξαφανίστηκε ο φόβος της υποκατάστασης μόνο επειδή αυτή η υποκατάσταση είχε γίνει πραγματικότητα.

2. (σ.τ.μ.) Βλέπε το κείμενο του Λένιν *Αριστερισμός: η παιδική ασθένεια του κομμουνισμού* (1920). Στα ελληνικά από τις εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή.

ιστορίας του προλεταριακού κινήματος εντός των ιδιαίτερων συνθηκών των χωρών στις οποίες αναπτύχθηκαν και των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων από τα οποία προέκυψαν.

Ήδη πριν από τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, ο Μπορντίγκα και ο Πάνεκουκ είχαν αγωνιστεί ενάντια στο «ρεβιζιονισμό» (ρεφορμισμός) και οι ολλανδοί ριζοσπάστες είχαν ήδη συγκροτήσει το δικό τους κόμμα. Η βασική διαφορά ανάμεσα στο Ιταλικό και στο Γερμανικό Σοσιαλιστικό Κόμμα έγκειται στη στάση τους απέναντι στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο. Αυτή η διαφορά αντανάκλασε το βαθμό συνοχής των αντίστοιχων κοινωνιών. Τόσο η Γερμανία όσο και η Ιταλία είχαν σχετικά πρόσφατα συγκροτηθεί ως έθνη-κράτη. Η Ιταλία ήταν ένα σχετικά αδύναμο κράτος, κάτι που είχε σα συνέπεια μια διστακτική και αμφιταλαντευόμενη εξωτερική πολιτική. Αυτό σημαίνει ότι υπήρχε μια σημαντική αμφισβήτηση του πολέμου στην ιταλική κοινωνία γενικά. Αντίθετα, η Γερμανία ήταν ένα πολύ πιο ισχυρό κράτος, με μοντέρνα βιομηχανική οικονομία, με συγκεντρωτικό κρατικό μηχανισμό και ισχυρή στρατιωτική δύναμη. Υπήρχε έτσι πολύ μεγαλύτερη υποστήριξη για τις πολεμικές επιδιώξεις του κράτους. Η ηγεσία του Γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος υποστήριξε τον πόλεμο και αρχικά μόνο μια μικρή ριζοσπαστική αριστερά ήταν αντίθετη, το μέγεθος της οποίας αυξήθηκε με την εξέλιξη του πολέμου. Αφού δεν κατάφερε να υπερισχύσει εντός του κόμματος, η αριστερή τάση αναγκάστηκε να αποσχιστεί και να δημιουργήσει τις δικές της οργανώσεις. Εδώ μπορούμε να εντοπίσουμε τις ρίζες της έμφασης που έδινε ο Πάνεκουκ στο «πνεύμα» της τάξης, το οποίο υπάρχει πέρα από συγκεκριμένες οργανωτικές μορφές, καθώς και της σημασίας που αποδίδουν οι συμβουλιικοί στις διασπάσεις. Από την άλλη πλευρά, το Ιταλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα αντιτέθηκε στον πόλεμο, ακόμα κι αν το έκανε διστακτικά και με μισή καρδιά. Μόνο μια μειοψηφία γύρω από τον Μουσολίνι τον υποστήριξε και έφυγε από το Σοσιαλιστικό Κόμμα, θεμελιώνοντας στη συνέχεια το φασισμό. Η αριστερή τάση διαχωρίστηκε οργανωτικά μόνο όταν πραγματοποίησε μια ρήξη αρχών με τους Μαξιμαλιστές³ και δημιούργησε το δικό της Κομμουνιστικό Κόμμα το 1921. Εδώ πιθανώς βρίσκεται η καταγωγή της έμφασης της ιταλικής αριστεράς στην οργανωτική συνέχεια και στο πρόγραμμα. Με παρόμοιο τρόπο, είναι δυνατόν να διακρίνουμε τους υλικούς λόγους στην ιδιαίτερη ιστορία της κάθε τάξης, που τις οδήγησαν σε διαφορετικές στάσεις απέναντι στη δημοκρατία. Η μάχη του Μπορντίγκα ενάντια στους Ελευθεροτέκτονες (Freemasons)⁴ εντός του Ιταλικού Σοσιαλιστικού Κόμματος, οι οποίοι συνιστούσαν ένα *δημοκρατικό* στοιχείο εντός του κόμματος αλλά σε καμία περίπτωση δεν ήταν μαρξιστές, αποτέλεσε την απαρχή της επίθεσης στη δημοκρατία καθαυτή. Από την άλλη μεριά, η υποστήριξη που έδειξε ο Πάνεκουκ στη μαχητική βάση ενάντια στους ρεφορμιστές ηγέτες μπορεί να θεωρηθεί ως η καταγωγή της πίστης του στον αυθορμητισμό και του δημοκρατισμού του.

Ο Πάνεκουκ

Ο Πάνεκουκ ήταν Ολλανδός κομμουνιστής που δραστηριοποιήθηκε τόσο στο Ολλανδικό όσο και στο Γερμανικό Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα και αργότερα στο Κομμουνιστικό Κόμμα Ολλανδίας και στην Ομάδα Διεθνιστών Κομμουνιστών. Είχε επιρροή στο κίνημα του αριστερού κομμουνισμού, ιδιαίτερα στη Γερμανία, αλλά και αλλού. Το έργο του θα πρέπει να αναγνωστεί ως μια θεωρητικοποίηση του ολλανδο-γερμανικού επαναστατικού προλεταριακού κινήματος, με τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα που το τελευταίο είχε, και όχι ως προϊόν ενός μεμονωμένου διανοούμενου. Το έργο του αποτελεί παράδειγμα μιας συγκεκριμένης τάξης, η οποία απαντάται ξανά και ξανά στα ριζοσπαστικά κινήματα. Η τάση αυτή χαρακτηρίζεται από όρους όπως: συμβουλιακός κομμουνισμός, εργατισμός, «στο πεδίο της παραγωγής»,

3. Την εποχή αυτή στην Ιταλία, ο όρος Μαξιμαλισμός αναφερόταν σε ρεφορμιστές με επαναστατική φρασεολογία. Αντίθετα, στη Ρωσία ο Μαξιμαλισμός ήταν μια επαναστατική τάση.

4. (σ.τ.μ.) Ο Μπορντίγκα θεωρούσε τους Ελευθεροτέκτονες ένα αστικό στοιχείο εντός του κόμματος, το οποίο μάλιστα στηριζόταν και οικονομικά από την αστική τάξη. Έτσι πίστευε ότι στόχος ήταν η επίθεση στη δράση και την επιρροή τους. Από το *Theses on the Abstentionist Communist Faction of the Italian Socialist Party*, δημοσιευμένο στο *Il Soviet*, #6, 1920.

αμεσότητα και έμφαση στον αυθορμητισμό. Αυτές οι απόψεις εμφανίζονται ξανά και ξανά σε διαφορετικό πλαίσιο στα διάφορα κινήματα: στην Εργατική Αυτονομία, στις καταστασιακές ιδέες, στους Βιομηχανικούς Εργάτες του Κόσμου (IWW - *Industrial Workers of the World*)⁵, σε ορισμένα αναρχικά ρεύματα και στη γερμανική, ολλανδική και βρετανική κομμουνιστική αριστερά.

Η Πρώτη Διεθνής διακήρυξε ότι «η χειραφέτηση των εργαζόμενων τάξεων θα πρέπει να είναι έργο των ίδιων των εργαζόμενων τάξεων...». Αυτή η φαινομενικά ξεκάθαρη δήλωση, στην οποία εμμένουν σχεδόν όλες οι σύγχρονες τάσεις του μαρξισμού, έχει ερμηνευτεί με διαφορετικούς τρόπους. Υπάρχουν συγκεκριμένες ομάδες εργατών ή ακόμα και μεμονωμένοι εργάτες που θα αυτο-χειραφετηθούν ή είναι η τάξη ως ολότητα αυτή που θα αυτο-χειραφετηθεί; Έχει κάθε αγώνας ενός κομματιού των εργατών τη δυνατότητα να αναδημιουργήσει το κομμουνιστικό πρόγραμμα ή η ανάπτυξη της ταξικής συνείδησης απαιτεί ευρύτερη συζήτηση και εμπειρία; Οι συμβουλευτικοί κομμουνιστές έδειχναν εμπιστοσύνη στους «ιδίους του εργάτες» και έτειναν να θεωρούν ότι ο κομμουνισμός ενυπάρχει σε κάθε εργατικό αγώνα. Αυτή η πεποίθηση είχε μια σειρά από σημαντικές συνέπειες. Διαμόρφωσε τη βάση της κριτικής των συμβουλευτικών στις πολιτικές ομάδες - ποιος μπορεί να είναι ο θετικός ρόλος των ομάδων αν οι εργάτες μπορούν να αναδημιουργήσουν την κομμουνιστική κριτική σε οποιοδήποτε αγώνα; Διαμόρφωσε επίσης τη βάση του δημοκρατισμού τους και της πίστης τους στην αυτοδιαχείριση - από τη στιγμή που οι εργάτες ήταν εγγενώς κομμουνιστές, το να πάρουν την εξουσία ήταν ταυτόσημο με την καταστροφή του κεφαλαίου. Τέλος, αποτέλεσε το θεμέλιο του εργατισμού τους - αν οι αγώνες στο χώρο εργασίας είναι εγγενώς κομμουνιστικοί, τότε όλα τα υπόλοιπα μπορούν να υποταχθούν σ' αυτούς.

Υπάρχει μια ουσιαστική τάση ανάμεσα στην πεποίθηση ότι οι εργάτες γίνονται επαναστάτες αυθόρμητα, μόνο μέσω της δικής τους ατομικής εμπειρίας, και στο γεγονός ότι αυτή την πεποίθηση την έχει και την προπαγανδίζει μια μειοψηφία πολιτικά δραστήριων συμβουλευτικών (για παράδειγμα). Οι αντιλήψεις των συμβουλευτικών δε συγκροτήθηκαν αυθόρμητα αλλά μέσα από την αντιπαράθεση με τις ιδέες του Μαρξ, της Λούξεμπουργκ, του Κάουτοκ, του Λένιν, μέσα από μελέτη και πολιτική συζήτηση και όχι μόνο μέσω της συμμετοχής σε μια απεργία ή σε ένα εργατικό κίνημα. Η τάση ανάμεσα στον αυθορμητισμό και στις συνειδητοποιημένες μειοψηφίες υπήρξε μια διαρκής προβληματική της γερμανικής αριστεράς και έτεινε να βρει τη λύση της στη διάλυση των ομάδων. Οι συμβουλευτικοί θεωρητικοποιούν την εξαφάνισή τους.

Η συνείδηση αναπτύσσεται με ανομοιογενή τρόπο. Συχνά, αρχικά αναπτύσσεται σε μειοψηφίες και οι μειοψηφίες αυτές μπορεί να παίξουν ένα θετικό ρόλο, «προωθούν τη σαφήνεια των στόχων», όπως το θέτει ο Πάνεκουκ. Αυτές οι μειοψηφίες είναι «τα όργανα της αυτο-διαφώτισης της εργατικής τάξης». Αλλά είναι δυνατόν μια τέτοια «αυτο-διαφώτιση» να είναι απλά μια αλλαγή

5. (σ.τ.μ.) Οι IWW -και η έκκλησή τους για το «Ένα Μεγάλο Συνδικάτο» (One Big Union)- αποτελούσαν μάλιστα σημαντική επιρροή για τους Γερμανούς αριστερούς κομμουνιστές, όσον αφορά τη μορφή οργάνωσης της τάξης εντός του καπιταλισμού. Η επιρροή των IWW αυξήθηκε κατά την περίοδο μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, καθώς με τη δημιουργία νέων εργοστασιακών μονάδων (που συχνά συνοδεύταν από την εισαγωγή αμερικάνικης προηγμένης τεχνολογίας και εργασιακών μεθόδων) οι συνθήκες στις οποίες βρέθηκε η γερμανική εργατική τάξη άρχισαν να μοιάζουν περισσότερο μ' αυτές των ΗΠΑ. Το KAPD πολλές φορές χρησιμοποιούσε την εμπειρία των IWW για να υπερασπιστεί τη στάση του σχετικά με τους εργατικούς αγώνες και το ζήτημα των συνδικάτων. Ωστόσο, το γεγονός ότι η αμερικάνικη εργατική τάξη ήταν εξαιρετικά κινητική σε σύγκριση με τη γερμανική, έθετε σοβαρούς περιορισμούς στη μεταφορά της εμπειρίας των IWW στη Γερμανία.

στη συνείδηση, όπως ισχυρίζεται; Σίγουρα πρόκειται επίσης για «διαφώτιση» γύρω από τις τακτικές και σχετικά με τη δράση. Δηλαδή, αυτές οι μειοψηφίες, οι οποίες διαμορφώνουν το *υλικό κόμμα* (δες παρακάτω), μπορούν επίσης να οδηγήσουν την τάξη, με την έννοια του καθορισμού μιας πορείας την οποία τα πιο μαχητικά στοιχεία της τάξης αντιλαμβάνονται ως καλύτερη για να ακολουθηθεί. Μ' αυτή την έννοια το κόμμα γίνεται «*το όργανο της τάξης*» (Μπορντίγκα) και οποιαδήποτε σαφής διάκριση ανάμεσα στις κομμουνιστικές μειοψηφίες και στη μάζα του προλεταριάτου εξαφανίζεται.

Το Κόμμα και Τάξη του Πάνεκουκ

Όταν ο Πάνεκουκ δηλώνει ότι «*το παλιό εργατικό κίνημα είναι οργανωμένο σε κόμματα*» είναι ξεκάθαρο ότι χρησιμοποιεί τη λέξη «κόμμα» για να αναφερθεί κυρίως σε επίσημες οργανώσεις. Διακρίνει το κόμμα από την τάξη και δεν έχει την αντίληψη της έννοιας του «ιστορικού» ή υλικού κόμματος ως προϊόντος της τάξης.

Σύμφωνα με τον Πάνεκουκ, «*οι εργάτες πρέπει... να σκέφτονται και να αποφασίζουν οι ίδιοι για τους εαυτούς τους*». Αλλά οι εργάτες, άτομα που απασχολούνται σε χιλιάδες διαφορετικές επιχειρήσεις, στις περισσότερες περιπτώσεις σκέφτονται, δρουν και αποφασίζουν ατομικά ή στην καλύτερη περίπτωση συντεχνιακά. Μόνο όταν οι εργάτες αρχίζουν να ενώνονται ως τάξη για τον εαυτό της, να δρουν μαζί, πολιτικά, μπορούν να αρχίσουν να σκέφτονται και να αποφασίζουν συλλογικά με ένα συνεκτικό τρόπο που προεικονίζει τον κομμουνισμό. Υπό κανονικές συνθήκες η μόνη συμφωνία που έχουν είναι αυτή μεταξύ πολιτών του αστικού κράτους.

Για τον Πάνεκουκ, «*οι τάξεις είναι ομαδοποιήσεις στη βάση οικονομικών συμφερόντων*». Αλλά τί σημαίνει «οικονομικά συμφέροντα»; Γιατί να εστιάσουμε σε μια τάξη, τους εργάτες, αντί μιας άλλης τάξης, τους αγρότες⁶ για παράδειγμα; Γιατί να επιλέγουμε να αναδείξουμε την *τάξη* μας και όχι το φύλο μας, το έθνος μας, το χρώμα του δέρματος ή των ματιών μας; Το σημαντικό για μας είναι ο κομμουνισμός, η ταξική πάλη, οι ανταγωνισμοί σ' αυτή την κοινωνία που τείνουν να επιλυθούν στον κομμουνισμό. Η τάξη αυτο-προσδιορίζεται καταρχήν μέσα από τον ταξικό αγώνα, τον αγώνα των αλλοτριωμένων, των προλετάρων, ενάντια στις δυνάμεις της αλλοτρίωσης: το κεφάλαιο, το κράτος του, τη μισθωτή σχέση, την απομόνωση και πάει λέγοντας. Τα οικονομικά συμφέροντα είναι ένα *αποφασιστικό* αλλά όχι *καθοριστικό* στοιχείο. Το σημείο εκκίνησης είναι ο αγώνας, ο πρακτικός ανταγωνισμός. Ο συμβουλευτικός κομμουνισμός κάνει το λάθος να υπερτονίζει τις αντικειμενικές συνθήκες, *την τάξη καθεαυτή*. Ξεκινώντας από αυτό το σημείο καταλήγει στον εργατισμό, το δημοκρατισμό και τον αυθορμητισμό. Ο Μπορντίγκα στο *Κόμμα και Τάξη* κάνει το αντίστροφο λάθος, υπερτονίζει τις υποκειμενικές συνθήκες, την αγωνιζόμενη τάξη, *την τάξη για τον εαυτό της*⁷. Αυτή η υπερβολική έμφαση στο υποκειμενικό στοιχείο συνεπάγεται μια ιδεαλιστική τάση στην ανάλυση του Μπορντίγκα και τον υπερτονισμό της πολιτικής τακτικής. Είναι αναγκαίο να κατανοήσουμε την τάξη στη διαλεκτική της ενότητα, ως τάξη καθεαυτή και τάξη για τον εαυτό της, και τις οικονομικές συνθήκες ως το θεμέλιο της ανταγωνιστικής της θέσης μέσα στην κοινωνία. Η θέση των εργατών ως στοιχείων της παραγωγής δεν είναι καθοριστική για την ταξική πάλη (και τον κομμουνισμό) αλλά διαμορφώνει ένα μέρος της υλικής της βάσης.

Ο Πάνεκουκ επισημαίνει μια λανθασμένη αντίληψη του παλιού εργατικού κινήματος: «*Κατά την άνοδο της Σοσιαλδημοκρατίας φαινόταν πως [αυτή] σταδιακά θα αγκάλιαζε ολόκληρη την εργατική τάξη [...] εξαπίας του ότι η μαρξική θεωρία είχε διακηρύξει ότι παρόμοια συμφέροντα δημιουργούν*

6. (σ.τ.μ.) Για να αποφύγουμε τυχόν παρανοήσεις να σημειώσουμε ότι η λέξη *αγρότης* (peasant) αναφέρεται στους ανεξάρτητους παραγωγούς που έχουν την ιδιοκτησία της γης την οποία καλλιεργούν και των παραγωγικών μέσων της δουλειάς. Οι προλετάριοι που απασχολούνται στη γη ονομάζονται *εργάτες γης* (land workers).

7. Αυτό το λάθος διορθώθηκε μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο στην ανάλυση του προλεταριάτου ως τάξης «χωρίς αποθέματα», όπως στο *Marxismo e Miseria*. Βλέπε παρακάτω.

παρόμοιες οπτικές και παρόμοιους στόχους [...]». Η αντίληψη στην οποία επιτίθεται ο Πάνεκουκ ήταν όντως λανθασμένη. Έβλεπε την ολότητα της τάξης καθεαυτής (καθορισμένης από τα οικονομικά συμφέροντα, σύμφωνα με τον Πάνεκουκ) να εξελίσσεται σε τάξη για τον εαυτό της (καθορισμένη από την πάλη της ενάντια στο κεφάλαιο) και αυτό να γίνεται τυπικά, προτού να γίνει πραγματικά, πράγμα που σημαίνει ότι η οργανωτική ενότητα προηγούνταν της ενότητας στον επαναστατικό αγώνα. Στην πραγματικότητα, κάποιιοι, το οικονομικό συμφέρον των οποίων είναι ο κομμουνισμός, θα παραμείνουν αντεπαναστάτες ως το τέλος. Ο Πάνεκουκ έχει δίκιο όταν βλέπει πως η εργατική τάξη θα είναι βασικά αυτή που θα γεννήσει το κομμουνιστικό κίνημα. Ωστόσο, διατηρεί το μηχανιστικό ιδεώδες ότι όλοι οι εργάτες -ή όλοι οι χειρώνακτες εργάτες- θα μετατραπούν μαζικά σε σοσιαλιστές, πράγμα που είναι ανόητο. Ο Πάνεκουκ επιτίθεται σε μια αποτυχημένη στρατηγική η οποία έχει την παραπάνω αφετηρία, αλλά δεν επιτίθεται στην ίδια τη λανθασμένη αφετηρία. Η κοινωνία, όπως λέει, όντως προχωρά *«μέσα από συγκρούσεις και αντιφάσεις»* και αυτός είναι ο λόγος που ξεσπάνε επαναστατικοί αγώνες, χωρίς όλοι οι εργάτες να γίνονται κομμουνιστές. Σ' αυτό το σημείο, ο Πάνεκουκ διατηρεί μια δημοκρατική, κοινωνιολογική, εργατίστικη προσέγγιση, η οποία βρίσκεται σε ασυμφωνία με την πραγματικότητα.

Ο Πάνεκουκ ισχυρίζεται ότι τα σύγχρονα κόμματα επιδιώκουν να υποκαταστήσουν την τάξη και να κυριαρχήσουν επί των εργατών (κάτι με το οποίο ο Μπορντίγκα διαφωνεί). Ωστόσο, αφήνει ανοιχτή την πιθανότητα ύπαρξης πολιτικών ομαδοποιήσεων, *«εντελώς διαφορετικών... από τις σημερινές»*. Σωστά τονίζει την αναγκαιότητα ταξικής δράσης, τόσο κατά τη διάρκεια της επανάστασης όσο και μετά απ' αυτή, για την καθυστάση της αστικής τάξης και την εξασφάλιση της νίκης (με ή χωρίς το επίσημο κόμμα). Υπαινίσσεται επίσης την αναγκαιότητα της μαζικής παρέμβασης ως μεθόδου ανάπτυξης της συνείδησης. Σε αυτό το σημείο απηχεί τα επιχειρήματα του Μαρξ στη *Γερμανική Ιδεολογία*:

«Τόσο για την παραγωγή σε μαζική κλίμακα της κομμουνιστικής συνείδησης, όσο και για την επιτυχία αυτής της υπόθεσης, είναι αναγκαία η αλλαγή των ανθρώπων σε μαζική κλίμακα, μια αλλαγή που μπορεί να γίνει μονάχα με ένα πρακτικό κίνημα, με μια επανάσταση. Αυτή η επανάσταση είναι επομένως αναγκαία, όχι μόνο επειδή η κυρίαρχη τάξη δε μπορεί να ανατραπεί με κανέναν άλλο τρόπο, αλλά επίσης επειδή η τάξη που την ανατρέπει μόνο σε μια επανάσταση μπορεί να πετύχει να απαλλαγεί από την προαιώνια "κόπρο του Αυγείου" και να γίνει ικανή να θεμελιώσει εξ αρχής την κοινωνία».

Αυτοδιαχείριση

Ένα στοιχείο του συμβουλιακού κομμουνισμού γενικά είναι το αίτημα για *«αυτοδιαχείριση των επιχειρήσεων»* (Πάνεκουκ). Αυτό το προϊόν του δημοκρατικού εργατισμού της γερμανικής αριστεράς αποτελεί ένα από τα πιο αδύναμα στοιχεία αυτής της τάσης. Οι συμβουλιακοί κομμουνιστές είχαν ως στόχο τους την κατάληψη και στη συνέχεια τη διεύθυνση των εργοστασίων από τους εργάτες. Αυτό καταλήγει σε μια μυωπική αντίληψη της επανάστασης, η οποία αποσκοπεί σε αλλαγές στη διεύθυνση παρά στο συνολικό μετασχηματισμό της κοινωνίας.

Η αυτοδιαχείριση, δηλαδή η διοίκηση της επιχείρησης από τους εργάτες που δουλεύουν σ' αυτή, μεταβάλλει μόνο το καθεστώς ιδιοκτησίας και διεύθυνσης της επιχείρησης. Στην καπιταλιστική κοινωνία, στην οποία διαφορετικές επιχειρήσεις λειτουργούν μέσω των μηχανισμών της αγοράς ως μέρη του ενιαίου κοινωνικού κεφαλαίου, δεν έχει σημασία το αν η επιχείρηση αποτελεί ιδιοκτησία ενός ιδιώτη, μιας εταιρίας μετοχικού κεφαλαίου, του κράτους ή των εργαζομένων. Με την ίδια λογική, η φύση της επιχείρησης ως στοιχείου της καπιταλιστικής κοινωνίας δεν αλλάζει είτε η διεύθυνση γίνεται με ιεραρχικό είτε με δημοκρατικό τρόπο. Η αυτοδιαχείριση σημαίνει ότι οι προλετάριοι αυτο-διαχειρίζονται την ίδια τους την εκμετάλλευση. Ακόμα χειρότερα, η αυτοδιαχείριση συχνά εφαρμόζεται σε μη κερδοφόρες εταιρίες που καταρρέουν, από τους εργάτες που προσπαθούν να εμποδίσουν το κλείσιμο της επιχείρησης και την απώλεια της δουλειάς τους. Σ' αυτές τις περιπτώσεις καταλήγει σε ακόμα υψηλότερο βαθμό εκμετάλλευσης από ότι σε μια συνήθη εταιρία. Οι εργάτες *«ελεύθερα αποφασίζουν»* (κάτω από

την πίεση της αγοράς) να δουλέψουν σκληρότερα για λιγότερα λεφτά, ώστε να διατηρήσουν τη βιωσιμότητα της επιχείρησης. Η αυτοδιαχείριση λειτουργεί έτσι ως ένα όπλο για τη διαχείριση της κρίσης του κεφαλαίου. Η καπιταλιστική φύση των αυτο-διαχειριζόμενων επιχειρήσεων δεν έχει αποδειχτεί μόνο θεωρητικά αλλά και σε πρακτικό επίπεδο, καθώς διάφορες ομάδες καπιταλιστών την έχουν εφαρμόσει κατά καιρούς⁸.

Ο Μπορντίγκα κατανόησε το πρόβλημα της αυτοδιαχείρισης ήδη από το 1920, παρόλο που το έκανε από μια κρατικιστική σκοπιά. «Το εργοστάσιο θα κατακτηθεί από την εργατική τάξη -και όχι μόνο από το εργατικό δυναμικό που το λειτουργεί, το οποίο είναι πολύ αδύναμο και δεν έχει κομμουνιστική συνείδηση- μόνο εφόσον η εργατική τάξη ως ολόκληρη θα έχει καταλάβει την πολιτική εξουσία. Αν δε συμβεί αυτό, η Βασιλική Φρουρά, η στρατιωτική αστυνομία κλπ -με άλλα λόγια, ο μηχανισμός εξουσίας και καταπίεσης που διαθέτει η αστική τάξη, ο μηχανισμός της πολιτικής της εξουσίας- θα διαλύσουν όλες τις ανταπάτες»⁹.

Το πρακτικό αποτέλεσμα της αυτο-διαχειριστικής προοπτικής φάνηκε στη Γαλλία το 1968. Το κίνημα των καταλήψεων ξεκίνησε στα πανεπιστήμια, τα οποία μετατράπηκαν από τους επαναστάτες σε κοινωνικούς χώρους (και όχι σε συλλογικά πανεπιστήμια). Όπως περιγράφουν δυο συμμετέχοντες στο κίνημα:

«Η κλιμάκωση έφτασε μέχρι το σημείο της δημιουργίας γενικών συνελεύσεων τμημάτων του πληθυσμού μέσα στα κατειλημμένα πανεπιστήμια. Οι καταληφτές οργάνωσαν τις ίδιες τους τις δραστηριότητες».

«Ωστόσο, οι άνθρωποι που “κοινωνικοποίησαν” τα πανεπιστήμια δεν έβλεπαν τα εργοστάσια ως ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ μέσα παραγωγής. Δεν αντιλαμβάνονταν ότι τα εργοστάσια δε δημιουργήθηκαν από τους εργάτες που δούλευαν εκεί αλλά από ολόκληρες γενιές εργαζόμενων».

Αυτοί που συμμαρύνονταν την παραπάνω προοπτική, «υποστήριζαν» τους εργάτες αλλά ανησυχούσαν μήπως και υποκαταστήσουν με τη δραστηριότητα τους τη δραστηριότητα των εργατών. Έτσι, οι εργάτες αφέθηκαν να απελευθερώσουν τον εαυτό τους απομονωμένοι, εργοστάσιο εργοστάσιο:

«Πιστεύοντας πως “είναι στα χέρια των εργατών” να καταλάβουν τα εργοστάσια, λάμβανε όντως χώρα μια “υποκατάσταση”, αντίθετη όμως από αυτή που φοβόντουσαν οι αναρχικοί. Οι αγωνιστές υποκατέστησαν τη δική τους δράση με την απραξία (ή τη γραφειοκρατική δράση) της γραφειοκρατίας των εργατών, που ήταν η μοναδική “δράση” την οποία οι εργάτες είχαν τη διάθεση να αναλάβουν».

«Στις 21 του Μάη, τη δεύτερη μέρα της κατάληψης, η επιτροπή δράσης των αγωνιστών βρήκε όλες τις πύλες του εργοστασίου κλειστές και τους αντιπροσώπους του συνδικάτου να τις φυλάσσουν από τους “ηροβοκάτορες”»¹⁰.

Η απεργία των ανθρακωρύχων στο Ηνωμένο Βασίλειο το 1984-85 επανέφερε το ζήτημα της επιχείρησης και του ταξικού αγώνα, τόσο πρακτικά όσο και θεωρητικά. Όπως έγραφε το Wildcat: **«Κάθε αγώνας στο χώρο εργασίας κινδυνεύει να πέσει στην παγίδα του κορπορατισμού όσο παραμένει αγώνας περιορισμένος στο χώρο εργασίας... Στην απεργία των ανθρακωρύχων... τα σημεία κορύφωσης του αγώνα ήταν όταν αναμίχθηκε ολόκληρη η εργατική τάξη μιας συγκεκριμένης περιοχής -για παράδειγμα για να υπερασπιστεί τα χωριά γύρω από τα ορυχεία ενάντια στην αστυνομία. Η “περιοχή” περιλαμβάνει χώρους εργασίας και είναι συχνά πολύ σημαντικό να διακόπτεται η λειτουργία τους, να καταλαμβάνονται και/ή να καταστρέφονται. Οι καταλήψεις των χώρων εργασίας, για παράδειγμα, είναι πολύ σημαντικές για να υπονομευθεί ο ρόλος του εργασιακού χώρου ως “επιχείρησης” διαχωρισμένης από την υπόλοιπη κοινωνία - προσκαλώντας και άλλους προλετάριους πέρα από αυτούς που δουλεύουν στους συγκεκριμένους χώρους,**

8. Βλέπε Lip and The self-Managed Counterrevolution της ομάδας Negation για μια εκτενή ανάλυση της πολιτικής οικονομίας της αυτοδιαχείρισης. Δημοσιεύτηκε στο 3^ο τεύχος του Negation το 1973.

9. Αμαντέο Μπορντίγκα, *Seize Power or Seize the Factory?*, δημοσιευμένο στο II Soviet, #7, 1920.

(σ.τ.μ.) Οι ανταπάτες για τις οποίες μιλάει εδώ ο Μπορντίγκα είναι οι ανταπάτες της αυτοδιαχείρισης των εργοστασίων που προωθούνταν οι συμβουλευτικοί. Αναφέρεται λίγες σειρές παραπάνω από το συγκεκριμένο απόσπασμα.

10. Οι παραθέσεις εδώ είναι από το F. Perlman και F. Gregorie, *Worker Student Action Committees*. Πρωτοκυκλοφόρησε στο Michigan την άνοιξη του 1969 και επανεκδόθηκε από το Black & Red (Detroit) το 1970.

απαλλοτριώνοντας πόρους όπως τυπογραφικά μηχανήματα ή μέσα επικοινωνίας, μοιράζοντας χρήσιμα προϊόντα που παρέμεναν στις αποθήκες...»¹¹.

Τα πραγματικά σημεία αιχμής ενός ταξικού αγώνα δημιουργούνται όταν οι εργάτες *σπάνε τα όρια* της επιχείρησης και αγωνίζονται στο έδαφος της κοινωνίας. Τέτοια παραδείγματα είναι η Παρισινή Κομμούνια του 1871, η Κροστάνδη το 1921. Αυτό έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την δραστηριότητα των διαφόρων τύπων αριστερών που πάντα προσπαθούν να *μουν* στα εργοστάσια.

Συνδικάτα, Εργοστασιακές Οργανώσεις και Σοβιέτ

Η Τρίτη Διεθνής θεωρούσε πως το εργατικό κίνημα είχε εξελιχθεί από τη διαίρεση σε κόμμα, συνδικάτο και συνεργατική στη διαίρεση «*που εμφανίζεται σχεδόν παντού*» σε κόμμα, σοβιέτ και συνδικάτο. Όμως το πραγματικό κίνημα αναπτύχθηκε με ένα διαφορετικό τρόπο στις χώρες που ήταν περισσότερο εξελιγμένο, στη Ρωσία και τη Γερμανία. Η πραγματική μορφή του κινήματος ήταν η διαίρεση ανάμεσα σε κόμμα, σοβιέτ και εργοστασιακές οργανώσεις. Οι εργοστασιακές οργανώσεις πήραν τη μορφή των εργοστασιακών επιτροπών στη Ρωσία, των εργοστασιακών συμβουλίων στην Ιταλία και των *Betriebsraete* και αργότερα *Unionen* στη Γερμανία. Η διάκριση ανάμεσα σε εργοστασιακά συμβούλια και εργατικά συμβούλια είναι μερικές φορές θολή τόσο στην πράξη όσο και θεωρητικά, αλλά έχει αναδειχθεί με ιδιαίτερη σαφήνεια από τον Μπορντίγκα στην πολεμική του ενάντια στον Γκράμσι. Ο Γκράμσι υποστήριξε ενθουσιωδώς το κίνημα των εργοστασιακών συμβουλίων στο Τορίνο, πιστεύοντας ότι ήταν η αρχή ενός κινήματος των σοβιέτ. Ο Μπορντίγκα τόνισε τη διαφορά ανάμεσα στα εργοστασιακά συμβούλια, που βασιζόνταν σε συγκεκριμένες επιχειρήσεις, και στα εργατικά συμβούλια τα οποία σχηματιζόνταν από προλετάρους μιας περιοχής. Σωστά είδε πως τα εργοστασιακά συμβούλια δεν μπορούσαν να παίξουν το ριζοσπαστικό ρόλο των σοβιέτ και ότι δεν μπορούσαν να μετασχηματίσουν το σύνολο της κοινωνίας. Επισήμανε πως έχουν τις ίδιες αδυναμίες με τα συνδικάτα, όπως η συντεχνιακή λογική και ο εργατισμός και έτσι, λανθασμένα, τα απέρριψε ως μια νέα μορφή συνδικάτου. Αυτή η απόρριψη είναι κατανοητή για την ιταλική περίπτωση, όπου τα εργοστασιακά συμβούλια επιτρεπόταν να εκλέγουν μόνο μέλη του συνδικάτου ως αντιπροσώπους. Στη Γερμανία, όμως, όπου οι κομμουνιστές στις εργοστασιακές οργανώσεις καλούσαν τους εργάτες να εγκαταλείψουν τα συνδικάτα, κάτι τέτοιο θα ήταν πολύ πιο δύσκολο να γίνει.

Οι συμβουλευτικοί κομμουνιστές, όπως ο Γκράμσι, έτειναν να συγχέουν τα εργοστασιακά συμβούλια με τα εργατικά συμβούλια. Στις χειρότερες περιπτώσεις υιοθέτησαν μια ακραία μορφή εργατισμού που κατέληγε να αρνείται την ύπαρξη του προλεταριάτου έξω από το εργοστάσιο. «*Μόνο μέσα στο εργοστάσιο είναι ο σημερινός εργάτης πραγματικός προλετάριος... Έξω από το εργοστάσιο είναι μικροαστός...*»¹². Από την άλλη πλευρά, το επαναστατικό κίνημα στη Βρετανία μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο στόχευε στη δημιουργία *κοινωνικών σοβιέτ*. Αυτό ήταν εν μέρει αποτέλεσμα της αυξανόμενης ανεργίας που πετούσε τους επαναστάτες έξω από τους χώρους εργασίας. Αυτό πιθανόν να επηρέασε τη στάση της Σύλβια Πάνκχαρστ (Sylvia Pankhurst), η οποία προωθούσε ένα σύστημα σοβιέτ που θα συμπεριλάμβανε όλους τους προλετάρους ακόμα και αυτούς που βρισκόταν εκτός επιχειρήσεων, όπως οι νοικοκυρές¹³. Αντίθετα προς τη διαδεδομένη σύγχυση γύρω από τα σοβιέτ, η παραπάνω στάση αντιπροσώπευε μια σημαντική αναγνώριση ότι τα σοβιέτ ήταν *κοινωνικές και προλεταριακές* και όχι απλά *εργατικές* οργανώσεις.

11. Wildcat (UK), *Outside and Against the Unions*. Δημοσιεύτηκε ως μπροσούρα το 1992 αποτελώντας «*μια κομμουνιστική απάντηση στο κείμενο του Dave Douglass "Refracted Perspective"*».

12. Otto Ruhle, *From the Bourgeois to the Proletarian Revolution*, 1924.

13. B. Winslow, *Sylvia Pankhurst, Sexual Politics and Political Activism*, St. Martin's Press, 1996.

Ταξική σύνθεση

Τα σοβιέτ και οι εργοστασιακές οργανώσεις εμφανίστηκαν στο τέλος μιας φάσης του κύκλου της καπιταλιστικής συσσώρευσης που βασιζόταν στον ειδικευμένο εργοστασιακό εργάτη και στην αρχή μιας φάσης που βασιζόταν στον εργάτη-μάζα¹⁴. Οι εργοστασιακές οργανώσεις είχαν την τάση να αντιπροσωπεύουν αυτό το κομμάτι της τάξης, τον ειδικευμένο εργάτη. Τα σοβιέτ ή τα εργατικά συμβούλια, τα οποία κατάγονται από τη ρωσική αγροτική κοινότητα, συνένωναν τους προλετάρους μιας περιοχής¹⁵. Τέτοιοι θεσμοί συνιστούν δυναμικά την αυτοοργάνωση ολόκληρης της τάξης και όχι μόνο των εργατών, συμπεριλαμβάνοντας κοινωνικές ομάδες που μπορεί να βρίσκονται έξω από το χώρο εργασίας αλλά συμμετέχουν στον αγώνα, όπως για παράδειγμα (σε κάποιες περιπτώσεις) στρατιώτες, γυναίκες και φοιτητές.

Στις καλύτερες περιπτώσεις, οι εργοστασιακές οργανώσεις ήταν μαχόμενες οργανώσεις των εργατών. Μάχονταν ενάντια στα συνδικάτα που είχαν γίνει συντηρητικά και είχαν ενσωματωθεί στο κράτος κατά την διάρκεια του πρώτου παγκοσμίου πολέμου. Εξέφραζαν την εξέλιξη της τάξης από τάξη καθεαυτή σε τάξη για τον εαυτό της. Τα σοβιέτ, εν δυνάμει τουλάχιστον, ήταν μαχόμενες οργανώσεις ολόκληρης της τάξης και συγκροτούσαν μια εξουσία εναλλακτική σε αυτή του αστικού κράτους. Έτσι, αντιπροσώπευαν τη μετάβαση από την τάξη για τον εαυτό της στην αυτο-κατάργηση του προλεταριάτου, σε μια κομμουνιστική ανθρωπότητα.

Ο Μπορντίγκα σωστά επισήμανε τις ανεπάρκειες των εργοστασιακών οργανώσεων. Έχοντας σαν σημείο εκκίνησης το οικονομικό, δεν μπορούν να ανταποκριθούν στην ολότητα ή να είναι η οργάνωση της τάξης ως ολότητα. Αλλά κάνοντας αυτή την αξιολογή κριτική, στη συνέχεια ο Μπορντίγκα απορρίπτει τις εργοστασιακές οργανώσεις και αποτυγχάνει έτσι να δει τα θετικά τους στοιχεία σε σύγκριση με τα συνδικάτα. Ανάμεσα στα θετικά τους στοιχεία ήταν και τα εξής: η άρνηση συνδιαλλαγής (από τα *Unionen*), το σπάσιμο των φραγμών ανάμεσα στα διαφορετικά επαγγέλματα, η ρήξη με τους αντιδραστικούς ηγέτες των συνδικάτων και τη γραφειοκρατία και η ενοποίηση των επαναστατών και μαχητικών εργατών σε μια οργάνωση με ριζοσπαστικό πρόγραμμα. Αν και ο κοινωνικός μετασχηματισμός δεν μπορεί να σταματήσει στις πύλες του εργοστασίου, ο αγώνας στον τόπο της εκμετάλλευσης παραμένει κεντρικός για την ανατρεπτική δύναμη του προλεταριάτου. Οι εργοστασιακές οργανώσεις συγκροτήθηκαν από ριζοσπάστες εργάτες σε μια επαναστατική κατάσταση και αντιπροσώπευαν μια ολική ρήξη με τα συνδικάτα, τα οποία είχαν ενσωματωθεί στο κεφάλαιο μέσα από χρόνια ειρηνικής δράσης που στόχευε σε σταδιακές μεταρρυθμίσεις.

Στη Γερμανία τα εργατικά συμβούλια (ή *Raete*) κυριαρχούνταν από σοσιαλδημοκράτες, το κόμμα της αντεπανάστασης, οι οποίοι εξουδετέρωσαν τα συμβούλια και προετοίμασαν τη δημιουργία της δημοκρατίας της Βαϊμάρης. Σ' αυτή την κατάσταση, οι εργοστασιακές οργανώσεις παρείχαν τη βάση για μια επαναστατική αντίδραση. Εδώ υπάρχει μια ειρωνεία της ιστορίας. Η συμβουλευτική κομμουνιστική τάση εμφανίστηκε εκεί όπου τα εργατικά συμβούλια απέτυχαν να κάνουν την επανάσταση και οι συμβουλευτικοί κομμουνιστές χαρακτηριστικά οργανώθηκαν στις εργοστασιακές οργανώσεις. Αυτό το γεγονός ίσως μπορεί να ερμηνεύσει τη σύγχυση των συμβουλευτικών ανάμεσα σε εργοστασιακές οργανώσεις και εργατικά συμβούλια.

Η συγκρότηση των σοβιέτ δεν εγγυάται σε καμιά περίπτωση την επιτυχία της επανάστασης. Το γεγονός ότι τα σοβιέτ λειτουργούν στο κοινωνικό έδαφος, και όχι μόνο στο οικονομικό, μπορεί να σημαίνει ότι αποτελούν στόχο χειραγώγησης από διάφορες πολιτικές τάξεις ακόμα περισσότερο από τις εργοστασιακές οργανώσεις (παρά το γεγονός ότι οι τελευταίες δεν ήταν προστατευμένες από τη χειραγώγηση). Στη Γερμανία και τη Ρωσία, το προλεταριάτο συ-

14. Σέρτζιο Μπολόνια (Sergio Bologna), *Class Composition and the Theory of the Party at the Origins of the Workers' Council Movement*. Τεύχος 13 του περιοδικού *Telos*, φθινόπωρο 1972.

15. Ζακ Καμάτ, *Community and Communism in Russia*. Στο *Invariance*, σειρά II, #4, 1974.

γκρότησε και τους δυο τύπους οργάνωσης (όπως και κόμματα) ίσως επειδή καμιά οργανωτική μορφή από μόνη της δεν αποδείχτηκε επαρκής.

Η αντίθεση ανάμεσα σε σοβιέτ και εργοστασιακές οργανώσεις που εμφανίστηκε στη ρωσική και τη γερμανική επανάσταση, είχε την τάση να ξεπεραστεί σε ορισμένες στιγμές όξυνσης της ταξικής πάλης. Αυτό μπορούμε να το δούμε σε κάποια παραδείγματα αγώνων που οργανώθηκαν από μαζικές συνελύξεις, όπως στην Ισπανία την περίοδο 1976-1978. Ένα συγκεκριμένο παράδειγμα αυτής της μορφής αγώνα είναι αυτό των λιμενεργατών στη Gijon της βόρειας Ισπανίας μεταξύ 1983 και 1985. Ο αγώνας οργανώθηκε μέσω μια συνέλευσης που βρισκόταν σε ένα εγκαταλελειμμένο κινηματογράφο. Όσοι αναμίχθηκαν στον αγώνα συμμετείχαν στη συνέλευση, ασχέτως του αν ήταν λιμενεργάτες, εργάτες ορυχείων, σπουδαστές τεχνικών σχολών ή γέροι προλετάριοι. Έτσι, λοιπόν, η συνέλευση δεν είχε σα βάση πλέον το χώρο εργασίας, αλλά ένωσε όλους τους μαχητικούς προλετάριους σε ένα βίαιο αγώνα στο κοινωνικό έδαφος.

Ο Μπορντίγκα

Ο Μπορντίγκα ήταν ηγετικό μέλος της αριστεράς του Ιταλικού Σοσιαλιστικού Κόμματος και για κάποιο διάστημα η κεφαλή του PCI. Μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και μέχρι το θάνατό του το 1970 συνεργάστηκε πρώτα με το Διεθνιστικό Κομμουνιστικό Κόμμα και στη συνέχεια με το Διεθνές Κομμουνιστικό Κόμμα¹⁶. Το έργο του αποτέλεσε κάτι παραπάνω από το προϊόν ενός μεμονωμένου ανθρώπου, αλλά εξέφρασε την ταξική συνείδηση του επαναστατικού κινήματος της Ιταλίας μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο.

Τον καιρό που γράφτηκε το *Κόμμα και τάξη*, ο Μπορντίγκα θεωρούσε ότι οι μπολσεβίκοι και η Τρίτη Διεθνής ήταν πραγματικά κομμουνιστικά κόμματα. Αργότερα, θα αντιτιθόταν στην πολιτική της *μπολσεβικοποίησης*, η οποία επέβαλε μια μηχανική ενότητα, κατευθυνόμενη από τα «άνωτερα στελέχη», προτάσσοντας έναν «οργανικό συγκεντρωτισμό» στον οποίο όλα τα μέλη θα συμμετείχαν ενεργά. «Θα ήταν μοιραίο λάθος να θεωρεί κανείς ότι το κόμμα μπορεί να χωριστεί σε δύο ομάδες, από τις οποίες η μία αφιερώνεται στη θεωρία και η άλλη στη δράση μια τέτοια διαίρεση είναι καταστροφική για το σώμα του κόμματος, όπως επίσης και για το μεμονωμένο αγωνιστή»¹⁷. Αργότερα επρόκειτο να ασκήσει κριτική στο Λένιν. Ωστόσο, διατήρησε στοιχεία μιας μπολσεβίκικης θέσης καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του, αφού έβλεπε στο PCI, στο υπάρχον επίσημο κόμμα, την ουσία του προλεταριάτου ως επαναστατικής τάξης.

Αλλά στην πραγματικότητα, οι μπολσεβίκοι ήταν μέρος της αριστεράς του σοσιαλδημοκρατικού κινήματος. Ο λόγος που υιοθέτησαν μια επαναστατική θέση ήταν το γεγονός ότι στην τσαρική Ρωσία δεν υπήρχε η δυνατότητα επιλογής του δημοκρατικού δρόμου προς την εξουσία που προωθούσε η πλειοψηφία της Δεύτερης Διεθνούς. Οι μπολσεβίκοι ήταν επαναστάτες ενάντια στη ρωσική αριστοκρατία, αλλά διατήρησαν το οργανωτικό και οικονομικό πρόγραμμα, δηλαδή το καπιταλιστικό πρόγραμμα, της Δεύτερης Διεθνούς. Μετά την Οκτωβριανή επανάσταση, σύντομα υιοθέτησαν μια αντεπαναστατική θέση, πρώτα ενάντια στις ρώσικες μάζες και μετά ενάντια στο προλεταριάτο διεθνώς, συμπεριλαμβανομένων των επαναστατικών στοιχείων των κομμουνιστικών κομμάτων. Στην πραγματικότητα, η στάση του Μπορντίγκα ήταν πολύ πιο ανατρεπτική από αυτή των μπολσεβίκων, άσχετα από το πόσο κοντά στον Λένιν θεωρούσε τον εαυτό του. Η άποψή του για το κόμμα δε θα πρέπει να συγχέεται με την άποψη που υποκαθιστά την τάξη με το κόμμα. Για τον Μπορντίγκα, το κόμμα ήταν πρώτα απ' όλα ένα μέρος της τάξης, δηλαδή μια *μειοψηφία* και όχι ολόκληρη η τάξη. Αργότερα, τόνισε ότι το κόμμα είναι όργανο της τάξης, όχι απλά μέρος της, δηλαδή δεν την αντιπροσωπεύει:

16. Δες το *The Italian Communist Left* για λεπτομέρειες όσον αφορά τις διάφορες διασπάσεις και τις αλλαγές στα ονόματα.

17. Αμαντέο Μπορντίγκα, *Considerations on the party's organic activity when the general situation is historically unfavourable*, δημοσιευμένο στο *Programma Comunista* #2, 1965.

«Όσον αφορά τη φύση του κόμματος, ισχυριζόμαστε ότι είναι ένα “όργανο” της εργατικής τάξης. Το να ισχυρίζεται κανείς ότι το κόμμα είναι “κομμάτι” και όχι “όργανο” δείχνει μια προσπάθεια να ταυτιστεί το κόμμα με την τάξη με έναν τρόπο στατιστικό και είναι χαρακτηριστικό μιας οπορτουνιστικής παρέκκλισης. Η στατιστική ταύτιση του κόμματος με την τάξη ήταν πάντα ένα από τα χαρακτηριστικά του οπορτουνιστικού εργατισμού»¹⁸.

Ο Μπορντίγκα θεωρούσε την τάξη ως κίνημα και όχι ως ένα στατιστικό γεγονός. Εδώ ακολουθεί τον Μαρξ, ο οποίος ρωτώντας στο τέλος του τρίτου τόμου του *Κεφαλαίου* «τι αποτελεί μια τάξη;» απορρίπτει ως κριτήριο «την ταυτότητα των εισοδημάτων και των πηγών του εισοδήματος». «Ο ατελείωτος καταμερισμός των συμφερόντων και των θέσεων στις οποίες ο καταμερισμός της κοινωνικής εργασίας διασπά τους εργάτες, τους κεφαλαιοκράτες και τους γαιοκτήμονες» θα σήμαινε σ’ αυτή την περίπτωση έναν απεριόριστο αριθμό τάξεων. Κάθε άλλο παρά κοινωνιολογικές κατηγορίες, οι τάξεις είναι δυναμικές, συγκρουόμενες η μία με την άλλη. Σε ένα κεντρικό απόσπασμα του *Κόμματος και Τάξη* ο Μπορντίγκα γράφει:

«Αντί να λαμβάνει μια φωτογραφία της κοινωνίας σε μια δεδομένη στιγμή (όπως η παλιά μεταφυσική μέθοδος) και να τη μελετά με σκοπό να διακρίνει τις διαφορετικές κατηγορίες στις οποίες τα άτομα που απαρτίζουν την κοινωνία πρέπει να ταξινομηθούν, η διαλεκτική μέθοδος αντιμετωπίζει την ιστορία σαν ένα φιλμ το οποίο ξετυλίγει τις συνεχόμενες σκηνές του. Πρέπει να αναζητήσουμε την τάξη και να τη διακρίνουμε στα πιο εντυπωσιακά χαρακτηριστικά αυτής της κίνησης. Χρησιμοποιώντας την πρώτη μέθοδο θα ήμασταν ο στόχος χιλίων ενστάσεων από στατιστικούς και δημογράφους οι οποίοι επανεξετάζοντας τις διαιρέσεις μας θα σχολίαζαν ότι δεν υπάρχουν μόνο δύο τάξεις ούτε καν τρεις ή τέσσερις, αλλά μπορούν να υπάρξουν δέκα, εκατό ή χίλιες τάξεις χωρισμένες από συνεχείς διαβαθμίσεις και αόριστες μεταξύ τους ζώνες. Στη δεύτερη περίπτωση, όμως, χρησιμοποιούμε τελείως διαφορετικά κριτήρια για να διακρίνουμε την... τάξη, για να προσδιορίσουμε τα χαρακτηριστικά, τη δράση και τους απώτερους στόχους της, τα οποία συγκεκριμενοποιούνται σε εμφανείς συμφωνίες, εν μέσω ενός συννοητευμένου γεγονότων που ο φτωχός φωτογράφος της στατιστικής κατέγραψε σε μια ψυχρή σειρά άψυχων δεδομένων. Έτσι λοιπόν, για να δηλώσουμε ότι μια τάξη υπάρχει και δρα σε μια δεδομένη ιστορική στιγμή δεν αρκεί να γνωρίζουμε, για παράδειγμα, πόσοι ήταν οι έμποροι στο Παρίσι υπό το καθεστώς του Λουδοβίκου του 14^{ου} ή τον αριθμό των Άγγλων γαιοκτημόνων το 18^ο αιώνα ή τον αριθμό των εργατών στη βελγική βιομηχανία στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Αντίθετα, θα χρειαστεί να ερευνήσουμε αναλυτικά μια ολόκληρη ιστορική περίοδο· θα χρειαστεί να διακρίνουμε ένα ολόκληρο κοινωνικό, και γι’ αυτό πολιτικό, κίνημα το οποίο ψάχνει το δρόμο του ανάμεσα στα ζενίθ και στα ναδίρ του, ανάμεσα στα λάθη και στις επιτυχίες του, ενώ εμφανώς προσφύεται στο σύνολο των συμφερόντων ενός στρώματος ανθρώπων οι οποίοι έχουν τοποθετηθεί σε μια συγκεκριμένη κατάσταση λόγω του τρόπου παραγωγής και της ανάπτυξης του».

Για τον Μπορντίγκα, η συνείδηση εμφανίζεται πρώτα απ’ όλα σε μικρές ομάδες εργατών. Όταν η μάζα αναγκάζεται να δράσει, οι μικρές αυτές ομάδες οδηγούν τους υπόλοιπους. Το *υλικό κόμμα* είναι το άθροισμα μικρών ηγετικών ομάδων, οι ριζοσπαστικές μειοψηφίες. Η κίνηση που ορίζει την τάξη, κάνει επίσης αναγκαίο ένα κόμμα. Ωστόσο, αυτό το κόμμα μπορεί να υπάρχει *υλικά* αλλά όχι *επίσημα*. Αυτό σημαίνει ότι το πολιτικό κίνημα της τάξης δε συγκροτείται απαραίτητα σε μια συγκεκριμένη επίσημη οργάνωση, που ονομάζεται Κόμμα, με κάρτες μελών, στόχους, αρχές και ένα εσωτερικό δελτίο. Το κόμμα μπορεί να υπάρχει ως ένα κίνημα περισσότερο διάχυτο, που να αποτελείται ίσως από διάφορες ομάδες, από τις οποίες μπορεί όλες να αποκαλούνται κόμματα ή καμία από αυτές. Ή μπορεί να αποτελείται από κομμάτια τέτοιων ομάδων ή από ανεπίσημες διασυνδέσεις ανάμεσα σε άτομα που δεν είναι μέλη καμιάς ομάδας. Αυτή η όψη της άποψης του Μπορντίγκα για το κόμμα αναπτύχθηκε αργότερα από τον Καμάτ, σε αντίθεση προς τον οργανωτικό φετιχισμό κάποιων ομάδων της ιταλικής αριστεράς. Είναι ξεκάθαρο ότι η άποψη αυτή απέχει πολύ από αυτές του Κάουτσκου και του Λένιν, σύμφωνα με τις οποίες οι εργάτες μπορούν να αποκτήσουν σοσιαλιστική συνείδηση μόνο «από τα έξω», δηλαδή από «αστούς διανοούμενους»¹⁹.

18. Αμαντέο Μπορντίγκα, *Intervento alla commissione politica per il congresso di Lione*, 1926.

19. Δες το *Τι να κάνουμε*; του Λένιν (1901). Ελληνική έκδοση από τη Σύγχρονη Εποχή.

Ο Μπορντίγκα υποστήριξε ότι «η κατάρρευση των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων της Δεύτερης Διεθνούς δε σήμαινε σε καμία περίπτωση την κατάρρευση των προλεταριακών κομμάτων γενικά, αλλά την αποτυχία οργανισμών που είχαν ξεχάσει ότι είναι κόμματα επειδή είχαν σταματήσει να είναι κόμματα, αν μπορούμε να το πούμε έτσι». Αυτό σημαίνει ότι το επίσημο κόμμα είχε πάψει να είναι το υλικό κόμμα. Αυτό το φαινόμενο θα λάμβανε χώρα ξανά με τον εκφυλισμό των κομμουνιστικών κομμάτων.

Στις περισσότερες περιπτώσεις, τα μέλη των ριζοσπαστικών μειοψηφιών δεν ομαδοποιούνται όλα στις ίδιες οργανώσεις. Την περίοδο μετά τη Ρωσική επανάσταση, οι διαφορετικές μειοψηφικές ομάδες έτειναν όντως να συνενωθούν σε ένα επίσημο κόμμα. Η απόφαση της Τρίτης Διεθνούς ότι «σε κάθε χώρα πρέπει να υπάρχει μόνο ένα κομμουνιστικό κόμμα» εξέφραζε τυπικά την τάση αυτή. Ωστόσο, ακολούθησε ο εκφυλισμός της ρωσικής επανάστασης και η νίκη της αντεπανάστασης στη Δυτική Ευρώπη και η τάση αυτή ανατράπηκε. Το Ρωσικό Κόμμα ευνοούσε όλο και περισσότερο τις δεξιές πτέρυγες των διαφόρων εθνικών τμημάτων της Διεθνούς και προσπαθούσε να συμφιλιωθεί με τις καπιταλιστικές δυνάμεις, κυρίως μέσω της συμμαχίας με τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα. Από τότε και έπειτα, η αριστερά των κομμάτων, σε μερικές περιπτώσεις η πλειοψηφία των μελών τους, έτεινε να αποσχιστεί από τα κομμουνιστικά κόμματα προκειμένου να σχηματίσει αριστερές κομμουνιστικές ομαδοποιήσεις. Τα κομμουνιστικά κόμματα έπαψαν να αποτελούν επαναστατικές ομαδοποιήσεις και μετατράπηκαν σε σταλινικά, καπιταλιστικά κόμματα. Το υλικό κόμμα έχει μια διαλεκτική σχέση με το ταξικό κίνημα και δεν μπορεί να συνεχίζει να υπάρχει ως μαζική οργάνωση έξω από το μαζικό κίνημα. Τα επίσημα κόμματα εκφυλίζονται καθώς το κίνημα φθίνει και οι ριζοσπαστικές μειοψηφίες πρέπει να ομαδοποιηθούν ξανά ως φράξιες ή σε ξεχωριστές οργανώσεις. Από μια άποψη, ο Μπορντίγκα είναι κοντά στον Πάνεκουκ στο ζήτημα αυτό:

«Η οργάνωση του προλεταριάτου -η πιο σημαντική πηγή της δύναμής του- δεν πρέπει να συγχέεται με τις σημερινές μορφές των οργανώσεων... Η φύση αυτής της οργάνωσης είναι κάτι πνευματικό- τίποτα λιγότερο από την ολική μεταμόρφωση του τρόπου σκέψης των προλεταρίων»²⁰.

Και οι δυο απηχούν τις απόψεις του Μαρξ σε συγκεκριμένα σημεία: *«Η Λίγκα, όπως η Εταιρεία των Φίλων στο Παρίσι και εκατοντάδες άλλες ομάδες, ήταν μόνο ένα επεισόδιο στην ιστορία του κόμματος, το οποίο αναπτύσσεται παντού αυθόρμητα από το έδαφος της μοντέρνας κοινωνίας... Με τον όρο “κόμμα” αντιλαμβάνομαι το κόμμα με την ευρεία ιστορική έννοια»²¹.*

Ο Μπορντίγκα περιέγραψε την ανάπτυξη του κόμματος ως εξής: προκύπτει δυναμικά από τη δραστηριότητα της τάξης. Μόλις διαμορφωθεί συγκεντρώνει την επαναστατική συνείδηση και τη θέληση της τάξης. Από εδώ και μετά, το κόμμα οδηγεί την τάξη χρησιμοποιώντας άλλες οργανώσεις απλώς ως «ιμάντες μεταφοράς». Αν προεκτείνουμε αυτή την άποψη μπορούμε να δούμε το κόμμα σε σχέση με την τάξη να μετατρέπεται από δυναμικό προϊόν σε ουσία, σε κυρίαρχο, με μια λέξη βλέπουμε την ολίσθηση στον μπολσεβικισμό. Η διαλεκτική ενότητα ανάμεσα στην τάξη και το κόμμα, που υπάρχει σαφώς στην αφετηρία της άποψης, τελικά δίνει τη θέση της σε μια απλή ιεραρχία και αλυσίδα εντολών. Αναμφισβήτητα, μια συγκεντρωτική πειθαρχημένη οργάνωση είναι απαραίτητο στοιχείο σε συγκεκριμένες στιγμές,

---

20. Άντον Πάνεκουκ, *Massenaktion und Revolution*, 1912.

21. Γράμμα του Μαρξ στον Φράιλιγκραφ το 1860.

(σ.τ.μ.) Εδώ, ο Μαρξ αναφέρεται στην Κομμουνιστική Λίγκα (με έδρα το Λονδίνο) και την Εταιρεία των Φίλων του Λαού στο Παρίσι. Δυο λόγια για αυτές τις οργανώσεις: α) Το 1846, Άγγλοι σοσιαλιστές, επηρεασμένοι από τις ιδέες του Μαρξ και κυρίως από την πρόθεσή του να έρθουν σε επαφή σοσιαλιστές που ζουν σε διαφορετικά μέρη της Ευρώπης, πραγματοποίησαν ένα συνέδριο στο Λονδίνο κατά το οποίο δημιούργησαν την *Κομμουνιστική Λίγκα* (Communist League). Ο Μαρξ έφτιαξε ένα παρακλάδι της στις Βρυξέλλες και το Δεκέμβριο του 1847 συμμετείχε σε μια συνεδρίαση της Λίγκας στο Λονδίνο. Εκεί αποφασίστηκε ότι οι στόχοι της οργάνωσης είναι «η ανατροπή της αστικής τάξης, η κυριαρχία του προλεταριάτου, η καταστροφή της παλιάς αστικής κοινωνίας που βασίζεται στους ταξικούς ανταγωνισμούς και η εγκαθίδρυση μιας νέας κοινωνίας χωρίς τάξεις και ατομική ιδιοκτησία». β) Η *Εταιρεία των Φίλων του Λαού* (Societe des Amis du Peuple) δημιουργήθηκε το 1832 από το ποιο δραστήριο και ριζοσπαστικό κομμάτι του δημοκρατικού κόμματος (republican party) της Γαλλίας. Ενώ η ίδρυσή της ήταν δημόσια, στη συνέχεια λειτούργησε ως μυστική οργάνωση, την οποία η κυβέρνηση και ο αστικός τύπος θεωρούσε εξαιρετικά επικίνδυνη. Μέλος της οργάνωσης ήταν και ο Αύγουστος Μπλανκί.

όπως η οργάνωση μιας εξέγερσης²². Ο Μπορντίγκα, ωστόσο, το παρακάνει με το να προτείνει τη συγκεντρωτική μορφή ως τη γενική μορφή του κόμματος. Το υλικό κόμμα είναι ένα προϊόν της τάξης και μόνο έτσι μπορεί να παραμείνει. Η διακοπή της αμφίδρομης αλληλεπίδρασης ανάμεσα στο προλεταριάτο και το κόμμα και η αντικατάστασή της από το μονόλογο του κόμματος σηματοδοτεί τον εκφυλισμό του κόμματος.

Η εργατική δημοκρατία και η δικτατορία του προλεταριάτου

Ο Μπορντίγκα τονίζει ότι τα συμφέροντα της τάξης δεν είναι ίδια με αυτά ενός κομματιού της ή ενός επαγγέλματος. Γι' αυτό τα συμφέροντα της τάξης μπορούν να εκφραστούν μόνο μέσω της ομαδοποίησης όλων των ριζοσπαστικών μειοψηφιών που προέρχονται από τις διάφορες κατηγορίες. Αυτό είναι το κόμμα. Το κόμμα ενοποιεί όλες τις τάσεις της τάξης τόσο κοινωνικά, ενοποιώντας διαφορετικές κατηγορίες, όσο και γεωγραφικά, ενοποιώντας διαφορετικές περιοχές.

Ωστόσο, ο Μπορντίγκα δεν προχωράει σε λεπτομέρειες ως προς το πώς μπορεί αυτή η ενοποίηση να πραγματοποιηθεί. Στην πραγματικότητα, η συγκρότηση της τάξης, ως τάξης αλλά και ως κόμματος, μπορεί να περιλαμβάνει ασυνέχειες, αντιθέσεις και συγκρούσεις ανάμεσα σε διαφορετικά κομμάτια των προλετάρων στη βάση του μισθού, της ειδίκευσης, της αντίθεσης ανάμεσα στους εργαζόμενους και τους άνεργους, του καταμερισμού της εργασίας με βάση το φύλο, της «φυλής» και ούτω καθεξής. Σ' αυτά τα πολύπλοκα, αλλά ζωτικά προβλήματα της *πολιτικής ανασύνθεσης* της τάξης εστίασε το ρεύμα του αυτόνομου μαρξισμού. Οι διαφορετικοί τρόποι με τους οποίους κομμάτια του προλεταριάτου αγωνίζονται με βάση τα δικά τους συμφέροντα, κυκλοφορούν την εμπειρία τους και μάχονται για τις ανάγκες τους μέσα στην ευρύτερη τάξη, όπως επίσης και ενάντια στο κεφάλαιο, αμφισβητούν συνεχώς τις καθιερωμένες αλήθειες της «επαναστατικής θεωρίας». Η συνεισφορά των διάφορων «αυτόνομων» ρευμάτων είναι σημαντική, αλλά και προβληματική επίσης, καθώς η επιδίωξη να αντιτεθεί κανείς σε κάθε «ορθοδοξία» διατρέχει επίσης τον κίνδυνο να εγκαταλείψει εντελώς το ταξικό έδαφος²³. Σε κάθε περίπτωση, η ταξική ενότητα μπορεί να είναι μονάχα προϊόν του αγώνα και όχι ένα πρόβλημα στατιστικής.

Εάν μόνο μια μειοψηφία της τάξης έχει συνείδηση της θέσης, των συμφερόντων και των επαναστατικών στόχων της και έχει τη θέληση να πετύχει αυτούς τους στόχους, τότε η πλειοψηφία της τάξης δεν έχει αυτά τα χαρακτηριστικά. Η δημοκρατική οπτική, που θα τοποθετούσε την εξουσία στα χέρια της πλειοψηφίας της τάξης, θα τοποθετούσε την εξουσία στα χέρια αυτών που δεν έχουν ταξική συνείδηση ή επαναστατική θέληση. Αλλά όπως ο Μαρξ υποστηρίζει στη *Γερμανική Ιδεολογία*, οι «ιδέες της κυρίαρχης τάξης είναι σε κάθε εποχή οι κυρίαρχες ιδέες» και «οι κυρίαρχες ιδέες δεν είναι τίποτε άλλο από την ιδεατή έκφραση των κυρίαρχων υλικών σχέσεων, είναι οι κυρίαρχες υλικές σχέσεις που συλλαμβάνονται σαν ιδέες, άρα είναι η έκφραση των σχέσεων που κάνουν μια τάξη κυρίαρχη, επομένως οι ιδέες της κυριαρχίας της».

Συνεπώς, η δημοκρατική εξουσία, ακόμη και η δημοκρατική εξουσία των εργατών, θα τοποθετούσε την εξουσία στα χέρια του κεφαλαίου. Ο κομμουνισμός απορρίπτει την εργατική δημοκρατία και την εργατική εξουσία και υποστηρίζει μόνο το κομμουνιστικό ταξικό κίνημα. Οι κομμουνιστικές μειοψηφίες, δηλαδή το υλικό κόμμα, μάχονται αδιάλλακτα για την πραγματοποίηση του κομμουνισμού.

---

22. Δες για παράδειγμα *The Wilhelmshaven Revolt* για μια αποτίμηση από έναν συμβουλευτικό κομμουνιστή που συμμετείχε, του πώς μια ναυτική ανταρσία οργανώθηκε με έναν αοστηρά συγκεντρωτικό τρόπο.

23. Η τάση που σχετίζεται με την εφημερίδα *Race Traitor* έχει πραγματοποιήσει μια σημαντική δουλειά. Δες το *How the Irish became White*, του Ιγκνάτιεφ (Ignatiev). Μια άλλη ενδιαφέρουσα τάση είναι ο *Μισθός ενάντια στην Οικιακή Εργασία* και ειδικά τα γραπτά των Σέλμα Τζέιμς και Μαριαρόσα Ντάλα Κόστα. Έχουν αντίστοιχα δυνατά σημεία στο ότι εστιάζουν την προσοχή τους στις συγκρούσεις εντός του προλεταριάτου, αλλά και παρόμοιες αδυναμίες στο ότι έχουν την τάση να δίνουν υπερβολική έμφαση στα συμφέροντα της δικής τους ιδιαίτερης ομάδας.

Ο Μπορντίγκα ισχυριζόταν ότι η εσωτερική πειθαρχία στο κόμμα ήταν το αντίδοτο για τον εκφυλισμό. Η οπτική αυτή ήταν πολύ λανθασμένη, όπως αποδείχθηκε από τον εκφυλισμό τόσο του Μπολσεβίκικου Κόμματος όσο και του Ιταλικού Κομμουνιστικού Κόμματος. Αυτό το λάθος ήταν αναπάντεχο μιας και ο Μπορντίγκα σωστά υποστήριζε ότι «η επανάσταση δεν είναι μια μορφή οργάνωσης». Στην πραγματικότητα, δεν υπάρχουν εγγυήσεις ενάντια στον εκφυλισμό. Αν η επανάσταση αποτύχει, τότε οι μαζικές οργανώσεις (το κόμμα, τα συμβούλια, οι εργοστασιακές οργανώσεις) δεν μπορούν να συνυπάρχουν με το κεφάλαιο επ' αόριστον χωρίς να συμβιβάζονται και τελικά να ενσωματώνονται. Για ένα επίσημο κόμμα η επιλογή είναι προδοσία, υποβάθμιση σε μια ασήμαντη σχέση ή διάλυση. Καμία εσωτερική πειθαρχία δεν μπορεί να το αποτρέψει αυτό. Η σφυρηλάτηση ενός πειθαρχημένου, συγκεντρωτικού κόμματος, μακράν του να εμποδίσει το κόμμα να ολισθήσει προς την αντεπανάσταση, στην πραγματικότητα απλώς παρείχε στην αντεπανάσταση ένα πειθαρχημένο, συγκεντρωτικό κόμμα.

Ο Μπορντίγκα κατήγγειλε ως δημοκρατική την πίστη των συνδικαλιστών (και των συμβουλιακών) στις οικονομικές οργανώσεις. Τόνισε, επίσης, ότι η αποκέντρωση της οικονομίας ήταν αστική (επειδή οι διαχωρισμένες *επιχειρήσεις* είναι μια ειδικά καπιταλιστική μορφή). Η οργάνωση των εργατών σε συνδικάτα είναι αποδεκτή τόσο από τη δημοκρατική όσο και από τη φασιστική αστική τάξη, τόσο στη θεωρία όσο και στην πράξη.

Ενάντια στον υπερτονισμό του οικονομικού αγώνα, ο Μπορντίγκα τονίζει την πολιτική πράξη της επανάστασης, την καταστροφή του αστικού κράτους και την αντικατάστασή του από τη δικτατορία του προλεταριάτου, την οποία προσδιορίζει ως μία μορφή κράτους. Αλλά ο κομμουνισμός ασκεί κριτική στην έννοια της πολιτικής, τόσο πρακτική όσο και θεωρητική. Λέει ο Μαρξ:

«Όσο πιο ανεπτυγμένη και όσο πιο περιεκτική είναι η πολιτική αντίληψη ενός έθνους, τόσο περισσότερο το προλεταριάτο θα σπαταλά τις δυνάμεις του -τουλάχιστον στα αρχικά στάδια του κινήματος- σε μάταιες και χωρίς νόημα εξεγέρσεις που θα πνίγονται στο αίμα. Επειδή σκέφτεται με πολιτικούς όρους, θεωρεί τη βούληση ως την πηγή όλων των κακών και της εξουσίας και την ανατροπή μιας συγκεκριμένης μορφής του κράτους ως το καθολικό γιαιρικό. Η απόδειξη είναι οι πρώτες εξεγέρσεις του γαλλικού προλεταριάτου. Οι εργάτες στη Λυών θεώρησαν ότι οι στόχοι τους ήταν καθαρά πολιτικοί, θεώρησαν τους εαυτούς τους απλά ως στρατιώτες της δημοκρατίας (republic), ενώ στην πραγματικότητα ήταν στρατιώτες του σοσιαλισμού. Έτσι, η πολιτική αντίληψη απέκρυψε τις ρίζες της κοινωνικής τους αθλιότητας, νόθεψε την αντίληψη των στόχων τους, η πολιτική τους αντίληψη εξαπάτησε τα κοινωνικά τους ένστικτα».

Η κομμουνιστική κριτική της ίδιας της πολιτικής προκύπτει από την πραγματική κατάσταση του προλεταριάτου: «η κοινότητα από την οποία οι εργάτες είναι απομονωμένοι είναι μια κοινότητα εντελώς διαφορετικής πραγματικότητας και εμβέλειας από την πολιτική κοινότητα... Η κοινότητα από την οποία η ίδια η εργασία τους τους διαχωρίζει είναι η ίδια η ζωή, η φυσική και πνευματική ζωή, η ανθρώπινη ηθική, η ανθρώπινη δραστηριότητα, η ανθρώπινη απόλαυση, η ανθρώπινη φύση»²⁴.

Η υπερβολική έμφαση που δίνει ο Μπορντίγκα στο πολιτικό καταλήγει στην έλλειψη ενδιαφέροντος για τους υπαρκτούς ταξικούς αγώνες και στην αποτυχία να ασκήσει, για παράδειγμα, μια επαρκή κριτική στα συνδικάτα. Ο Μπορντίγκα θεωρούσε την επανάσταση καταρχήν ως τη μεταφορά της κρατικής εξουσίας από την αστική τάξη στο κόμμα. Οποιαδήποτε πραγματική κοινωνική αλλαγή θα άρχιζε μόνο μετά από αυτό το σημείο. Αντίθετα, η γερμανο-ολλανδική αριστερά επιδίωξε τη μεταφορά της εξουσίας εντός των εργοστασίων από τα αφεντικά στους εργάτες, αγνοώντας το ζήτημα του κράτους. Κάθε μια από τις δύο εκφράσεις της κομμουνιστικής αριστεράς είδε μόνο τη μισή εικόνα. Ούτε η κρατική εξουσία ούτε ο εργατικός έλεγχος είναι το πραγματικό θεμέλιο της κοινωνικής αλλαγής. Η επανάσταση είναι η κομμουνιστικοποίηση της κοινωνίας, η ανάπτυξη του ταξικού αγώνα μέσω της επανοικειοποίησης του συνόλου της κοινωνίας, η απ-αλλοτρίωση κατά την οποία η κεντρική πολιτική επίθεση στο

24. Και τα δύο αποσπάσματα είναι από το Καρλ Μαρξ, *Κριτικά Σχόλια στο Άρθρο «Ο βασιλιάς της Πρωσίας και η κοινωνική μεταρρύθμιση. Από έναν Πρόσο»*, Vorwärts! No. 63, Αύγουστος 1844.

κράτος είναι μόνο μια πράξη, αν και αποφασιστική. Το προλεταριάτο δε στοχεύει ούτε να γίνει κυρίαρχος του κράτους (απορρίπτοντας μια κρατικιστική ερμηνεία της «δικτατορίας του προλεταριάτου») ούτε ο κυρίαρχος των επιχειρήσεων (απορρίπτοντας την αυτοδιαχείριση), αλλά καταστρέφει τις ίδιες τις συνθήκες της ύπαρξής του και επομένως τον εαυτό του ως τάξη.

Ο Μαρξ για την Τάξη

Η ιταλική και η γερμανική αριστερά, στα κείμενα που συζητιούνται εδώ, φαίνεται να έχουν ασχοληθεί η καθεμία μόνο με τη *μία πλευρά* της διαλεκτικής αντίληψης του προλεταριάτου που αναλύεται από τον Μαρξ: «*Η συγκέντρωση του κεφαλαίου έχει δημιουργήσει για αυτή τη μάζα μια κοινή κατάσταση, κοινά συμφέροντα. Η μάζα αυτή επομένως είναι ήδη μια τάξη απέναντι στο κεφάλαιο, αλλά όχι ακόμη τάξη για τον εαυτό της*»²⁵. Η τάξη, οριζόμενη στη βάση κοινών συμφερόντων, υπάρχει ως *αντικείμενο*, ως παράγοντας του κεφαλαίου, αλλά επίσης με ξεχωριστά συμφέροντα από το κεφάλαιο και απέναντι σ' αυτό. Δηλαδή, το προλεταριάτο αντιτίθεται (εν δυνάμει) στο *κεφάλαιο* παρά στην αστική τάξη συγκεκριμένα. Αυτή η οπτική ήταν σημαντική για την ανάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, μιας κοινωνίας με κεφάλαιο, αλλά χωρίς μια (τοπική) αστική τάξη ως τέτοια. Όπως υποστήριζε ο Μπορντίγκα, «*μιας απασχολεί η υπερβολικά ανεπτυγμένη μορφή του κεφαλαίου, όχι ο καπιταλιστής. Η κυριαρχία του κεφαλαίου δεν έχει ανάγκη από παγιωμένους ανθρώπους*»²⁶. Ο Μαρξ συνεχίζει: «*Στον αγώνα, από τον οποίο έχουμε παρακολουθήσει μόνο λίγες φάσεις, η μάζα αυτή ενοποιείται και συγκροτείται ως τάξη για τον εαυτό της*». Μόνο στον ταξικό αγώνα συγκροτεί πραγματικά το προλεταριάτο τον εαυτό του ως *υποκείμενο*, ως ιστορικό πρωταγωνιστή, μόνο τότε υπάρχει πραγματικά ως ένας ενεργός παράγοντας της κοινωνικής εξέλιξης. Η διάκριση ανάμεσα σε *τάξη καθεαυτή* και *τάξη για τον εαυτό της* είναι ανάλογη με αυτή που οι Ιταλοί αυτόνομοι έκαναν στην ανάλυσή τους ανάμεσα σε *εργατική δύναμη* (παράγοντας της παραγωγής) και *εργατική τάξη* (πολιτική σύνθεση). Η γαλλική «υπερ-αριστερά» έκανε μια αντίστοιχη διάκριση ανάμεσα σε *εργατική τάξη* (αυτή τη φορά ως παράγοντας του κεφαλαίου) και *προλεταριάτο* (ως επαναστατικό υποκείμενο). Αυτές οι διαφορετικές ορολογίες προφανώς δεν εναρμονίζονται, αλλά παρόλα αυτά αναγνωρίζεται σε κάθε περίπτωση η πραγματική τάση του προλεταριάτου.

Η τάξη ορίζεται αντικειμενικά ως εκείνοι που είναι διαχωρισμένοι από τα μέσα παραγωγής των αναγκαίων για τη ζωή και οι οποίοι δεν έχουν άλλη επιλογή από το να πουλούν επανειλημμένα τη ζωντανή δραστηριότητά τους προκειμένου να τα αποκτήσουν. «*Η εργατική δύναμη βρίσκεται σε κατάσταση χωρισμού από τα μέσα της παραγωγής (σ' αυτά συμπεριλαμβάνονται και τα μέσα συντήρησης ως μέσα παραγωγής της ίδιας της εργατικής δύναμης), και αυτός ο διαχωρισμός μπορεί να αρθεί μόνο αν η εργατική δύναμη πουληθεί στον ιδιοκτήτη των μέσων παραγωγής*»²⁷.

Ο Μπορντίγκα συνόψισε αυτή τη συνθήκη με τη φράση «χωρίς αποθέματα» για να δηλώσει την αναπαραγωγή του προλεταριάτου και την κυκλική, δυναμική αναπαραγωγή της φτώχειας. Οι εργάτες λαμβάνουν ένα μισθό, ίσως έναν υψηλό μισθό, αλλά αμέσως μόλις αυτός ξοδευτεί, επιστρέφουν στην αρχική κατάσταση να μην έχουν άλλο τρόπο να ζήσουν παρά μέσω της πώλησης της ζωντανής τους δραστηριότητας:

«*Με την πρωταρχική του συσσώρευση, ο καπιταλισμός αδειάζει τα πορτοφόλια, τα σπύτια, τα χωράφια και τα μαγαζιά των ανθρώπων και τους μετατρέπει σε πένιτες, ενδεείς, άκληρους, χωρίς αποθέματα. Τους υποβιβάζει σε "μισθωτούς σκλάβους", με την έννοια που έδινε ο Μαρξ σ' αυτή τη φράση. Η αθλιότητα [miseria] αυξάνεται και ο πλούτος συγκεντρώνεται, γιατί υπάρχει μια δυσανάλογη αύξηση στον απόλυτο και σχετικό αριθμό άκληρων προλετάρτων που πρέπει κάθε μέρα να τρώνε ό,τι κάθε μέρα κερδίζουν. Αυτό το οικονομικό φαινόμενο δεν αλλάζει αν κάποια μέρα οι μισθοί ορισμένων εξ' αυτών, σε συγκεκριμένα επαγγέλματα, σε συγκεκριμένες χώρες, τους επιτρέψουν το μπουρδέλο, τον κινηματογράφο και ΤΗΝ απόλαυση, μια συνδρομή*

25. Καρλ Μαρξ, *Η αθλιότητα της φιλοσοφίας*, εκδόσεις Αναγνωστίδης.

26. Αμαντέο Μπορντίγκα, *Doctrine of the Body Possessed by the Devil*. Battaglia Comunista 1951, #21.

27. Καρλ Μαρξ, *Το Κεφάλαιο, Τόμος II*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, 1979.

στη *Unità*²⁸. Το προλεταριάτο δε γίνεται φτωχότερο όταν πέφτουν οι μισθοί, ούτε πλουσιότερο όταν οι μισθοί αυξάνονται και οι τιμές πέφτουν. Δεν είναι πλουσιότερο όταν δουλεύει απ' όταν είναι άνεργο. Όποιος έχει ξεπέσει στην τάξη των μισθωτών [salariata] είναι φτωχός με έναν απόλυτο τρόπο»²⁹.

Μια τέτοια κατανόηση του πλούτου και της φτώχειας, ότι είναι δηλαδή κάτι άλλο από το επίπεδο της κατανάλωσης απλά, προεικονίζει την ανάλυση των καταστασιακών σχετικά με τη «νέα φτώχεια» που υπάρχει στους προλετάριους στις μοντέρνες κοινωνίες παράλληλα με τα ψυγεία, τις έγχρωμες τηλεοράσεις και τα πακέτα διακοπών.

Ο Μαρξ υποστηρίζει στην Εισαγωγή στην *Κριτική της Εγγελιανής Φιλοσοφίας του Δικαίου* ότι «το προλεταριάτο... συγκροτείται... από την ανθρώπινη μάζα που προέρχεται από τη βίαιη διάλυση της κοινωνίας αυτής και κατ' αρχήν, από τη διάλυση των μεσαίων τάξεων». Αυτή η αναγνώριση της προέλευσης του προλεταριάτου από τη μεσαία τάξη συνδέεται με τα σχόλια που περιέχονται στα *Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα* (1844) για την αλλοτρίωση των εργατών από το προϊόν της εργασίας τους: «...ο άνθρωπος αναπαράγει τον εαυτό του όχι μόνο πνευματικά, στη συνείδησή του, αλλά δραστήρια και ουσιαστικά, και γι' αυτό μπορεί έτσι να κοπιάζει τον εαυτό του σε έναν κόσμο που ο ίδιος δημιούργησε. Απομακρύνοντας το αντικείμενο της παραγωγής του από τον άνθρωπο, η αποξενωμένη εργασία τον απομακρύνει έτσι από την ειδολογική του ζωή...».

Η ιδέα ότι οι εργάτες δημιουργούν τον εαυτό τους μέσα από τη δημιουργία του προϊόντος τους είναι σχεδόν ακατανόητη στην πραγματικά μοντέρνα βιομηχανία. Οι περισσότεροι εργάτες σχεδόν δε βλέπουν το προϊόν που συλλογικά παράγουν. Όπου εμπλέκονται πραγματικά άμεσα στην παραγωγή του, εκεί ο καταμερισμός της εργασίας είναι τόσο έντονος ώστε δεν έχουν περιθώριο να επιβεβαιώσουν την προσωπικότητά τους εντός της παραγωγικής διαδικασίας. Αυτό δε συνέβαινε την εποχή του Μαρξ. Τότε, οι μικροαστοί παραγωγοί συγκεντρώνονταν για να παράγουν ως προλετάριοι για έναν καπιταλιστή στη μανιφακτούρα. Ειδήλλως, μικροαστοί ή εργάτες στη μανιφακτούρα συγκεντρώνονταν στο νέο κοινωνικό θεσμό του εργοστασίου. Αυτοί οι νέοι προλετάριοι, που προέρχονταν από την αποσύνθεση των μεσαίων τάξεων, ένιωθαν άμεσα την αλλοτρίωση του προϊόντος της εργασίας τους, το οποίο προηγουμένως τους άνηκε, αλλά τώρα βρισκόταν στα χέρια του καπιταλιστή. Από αυτό μπορεί κανείς να καταλάβει τη σημασία της αλλοτρίωσης, ως κάτι παραπάνω από απλή φτώχεια, στη θεωρία του Μαρξ. Η αλλοτρίωση παραμένει η θεμελιώδης προϋπόθεση της ύπαρξης του προλεταριάτου, αλλά σήμερα λαμβάνει ακόμη πιο έντονες μορφές. Σήμερα, ο εργάτης είναι αποξενωμένος από το προϊόν του σε βαθμό τέτοιο που ελάχιστα το αναγνωρίζει ως δικό του. Η διαδικασία του να παράγει κανείς τον εαυτό του μέσω του προϊόντος του είναι από μόνη της μια σχεδόν ξένη έννοια. Ανήκει σε έναν άλλο κόσμο.

Στον 21^ο αιώνα

Συζητώντας άρθρα, τα οποία γράφηκαν στις δεκαετίες του '20 ή του '40, όσο σημαντικά και όσο αντιπροσωπευτικά των αληθινών ταξικών κινημάτων της εποχής κι αν είναι αυτά, τίθενται συγκεκριμένα όρια. Σίγουρα μπορούμε να εξετάσουμε διάφορες τάσεις και να προσπαθήσουμε να τις υπερβούμε με κάποιο τρόπο, αλλά δεν μπορούμε να αγνοήσουμε ότι εκφράζουν μια εποχή που τώρα ανήκει στο παρελθόν. Η καπιταλιστική κοινωνία έχει αναπτυχθεί σημαντικά στις δεκαετίες που μεσολάβησαν από τότε που η γερμανική και ιταλική αριστερά την ανέλυσαν, τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά. Πολλές διαφορές θα μπορούσαν να επιστημανθούν, όσον αφορά τον πόλεμο, την τηλεόραση, τα μέσα μεταφοράς, την ανάπτυξη της σοσιαλδημοκρατίας, την ιστορία της «Σοβιετικής» Ένωσης, το τέλος της αποικιοκρατίας. Ένα σημαντικό στοιχείο των τελευταίων δεκαετιών, ιδιαίτερα σημαντικό γι' αυτό που συζητάμε, είναι η ανάπτυξη της «νέας οικονομίας» της ευέλικτης παραγωγής, της ελαστικότητας, με τη συνεπακόλουθη

28. Καθημερινή εφημερίδα του PCI.

29. Αμαντέο Μπορντίγκα, *Marxismo e Miseria*. Battaglia Comunista 1949, #37.

αύξηση της προσωρινής εργασίας και της εργασίας με σύμβαση, και γενικά η μείωση της επαγγελματικής ασφάλειας. Οι αλλαγές αυτές έχουν εισαχθεί από το κεφάλαιο ως ένας τρόπος μεγιστοποίησης της βραχυπρόθεσμης εκμετάλλευσης της εργασίας.

Οι αλλαγές αυτές στην οργάνωση της εργασίας, συνδυαζόμενες με άλλες κοινωνικές, πολιτισμικές και πολιτικές αλλαγές, έχουν ως επακόλουθο οι εργάτες να ταυτίζονται όλο και λιγότερο με τη δουλειά τους, την εξασθένηση δηλαδή της

συνείδησης του παραγωγού. Σήμερα, τουλάχιστον σε χώρες όπως οι ΗΠΑ και το Ηνωμένο Βασίλειο, είναι σπάνιο ο κόσμος να αναγνωρίζει τον εαυτό του ως «εργοστασιακό εργάτη» ή «τυπογράφο» ή ακόμα και ως «εργάτη». Οι εργάτες τείνουν όλο και λιγότερο να βρίσκουν νόημα στο συγκεκριμένο επάγγελμά τους ή στη συγκεκριμένη βιομηχανία στην οποία απασχολούνται. Αντίθετα, περισσότερο από ποτέ, οι εργάτες βλέπουν την εργασία ως ένα απλό μέσο. Η προσωρινότητα προωθήθηκε από το κεφάλαιο ως ένας τρόπος ελάττωσης των «ευθυνών» του απέναντι στους εργάτες, αλλά είχε ταυτόχρονα ως αποτέλεσμα να είναι λιγότερο πιθανό για τους εργάτες να ταυτίζονται (όσο κριτικά κι αν γινόταν αυτό) με το αφεντικό «τους» ή τη δουλειά «τους». Με αυτό τον τρόπο, το κεφάλαιο έχει αρχίσει ήδη να αποσυνθέτει ένα μέρος αυτού που σήμαινε ο όρος «εργατική τάξη» ή ακόμη και το «προλεταριάτο» (αν αυτό νοείται ως κοινωνιολογική έννοια). Αν έτσι έχουν τα πράγματα, τότε τί σημασία έχει το *Κόμμα και Τάξη* ή η «Δικτατορία του Προλεταριάτου»;

Ο κομμουνισμός στόχευε πάντα στην κατάργηση όλων των τάξεων, μέσω της αυτοκατάργησης του προλεταριάτου. Ο καπιταλισμός, στην κίνησή του προς την οικουμενικότητα, έτεινε πάντα να διαλύει τάξεις (τους μικροαστούς, τους αγρότες, την αριστοκρατία κλπ). Αυτή η αποσύνθεση των τάξεων, με την κοινωνιολογική έννοια, συνεχίστηκε, αφήνοντάς όχι την εργατική και την αστική τάξη, αλλά ένα συνεχώς μεγεθυνόμενο προλεταριάτο και μια όλο και περισσότερο προλεταριοποιημένη ανθρωπότητα απέναντι στο κεφάλαιο και τους λειτουργούς του (διευθύνοντες συμβούλους, διευθυντικά στελέχη, ανώτερα κρατικά στελέχη και πάει λέγοντας), οι οποίοι ως άτομα είναι όλο και πιο αναλώσιμοι. Κάθε προσπάθεια να αναστηθεί μια ταυτότητα της εργατικής τάξης, η περηφάνια για τις αξίες της δουλειάς, για τη θετική πλευρά της εργασίας, είναι συντηρητική και αντι-κομμουνιστική. Ο κομμουνισμός ήταν πάντα το κίνημα αυτών που δεν είναι τίποτα και πρέπει να γίνουν τα πάντα, των αλλοτριωμένων που μπορούν να απελευθερωθούν μόνο μέσω της απελευθέρωσης ολόκληρης της κοινωνίας.

Συμπερασματικά σχόλια

Ο Μπορντίγκα και ο Πάνεκουκ θεωρητικοποίησαν τις ανώτερες στιγμές των προλεταριακών κινημάτων της Ιταλίας και της Γερμανίας αντίστοιχα. Τα τακτικά λάθη του Μπορντίγκα (για παράδειγμα στο ζήτημα των συνδικάτων), όπως και τα δυνατά του σημεία (όπως η κριτική της δημοκρατίας) είναι προϊόν του προλεταριακού κινήματος. Η ανεπάρκεια της κριτικής της ιταλικής αριστεράς, και η ανάγκη να τροποποιηθεί από τις θέσεις της ολλανδο-γερμανικής αριστεράς, είναι συνέπεια της εθνικής βάσης της εμπειρίας της και της συγκεκριμένης μορφής που ο ταξικός αγώνας πήρε στην Ιταλία. Αντίστοιχα, τα κείμενα του Πάνεκουκ, ο οποίος ανέλυσε το κίνημα στη Γερμανία και ήταν βασικός θεωρητικός του KAPD, δε θα πρέπει να

αντιμετωπίζονται ως οι ιδέες ενός μεμονωμένου ανθρώπου αλλά ως έκφραση του κινήματος της γερμανικής και ολλανδικής εργατικής τάξης. Γιατί, παρόλο το διεθνισμό του PCI, αυτό δεν βρέθηκε στους ίδιους ταξικούς αγώνες με αυτούς του γερμανικού κινήματος και έτσι δεν παρήγαγε την ίδια θεωρία, ειδικά όσον αφορά τα συνδικάτα. Αυτές οι τακτικές ανεπάρκειες στην πραγματικότητα επαληθεύουν στοιχεία της θεωρίας του Μπορντίγκα για το κόμμα. Το κόμμα πρέπει να ενώνει προλετάρους από όλα τα τμήματα της τάξης και να συνθέτει όλες τις ριζοσπαστικές τάσεις μέσα στην τάξη. Η *εθνική* βάση του PCI και του KAPD είναι η αιτία των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της θεωρίας τους, κάτι που συμπεριλαμβάνει και τα όριά τους.

Μια εξέταση των δύο αυτών τάσεων, που βρίσκονται ανάμεσα στις πιο ριζοσπαστικές του 20^{ου} αιώνα, αποσκοπεί στο ξεπέρασμα των αντίστοιχων ορίων τους. Ο κομμουνισμός δεν είναι ούτε «η εξουσία των εργατικών συμβουλίων» ούτε η δικτατορία του κόμματος-πρωτοπορία, ούτε βασίζεται σε οποιαδήποτε άλλη προκαθορισμένη οργανωτική μορφή. Ο κομμουνισμός δεν είναι ούτε η «αυτενέργεια των εργατών» ούτε το «πρόγραμμα», αλλά συγκεκριμένα η προλεταριακή αυτενέργεια που επανοικειοποιείται ή αναδημιουργεί το κομμουνιστικό πρόγραμμα. Αυτό που έχει σημασία δεν είναι η μορφή της οργάνωσης, αλλά τί ακριβώς οργανώνεται το σημαντικό είναι η *κομμουνιστικοποίηση*, η συλλογική επανοικειοποίηση και μεταμόρφωση της ζωής στην ολότητά της, η οποία τώρα είναι αλλοτριωμένη υπό το κεφάλαιο. Αλλά τα ζητήματα που τίθενται εδώ, η οργάνωση (κόμμα, συνδικάτο, σοβιέτ), η συνείδηση, η τάξη, δεν μπορούν να λυθούν σε θεωρητικό επίπεδο. Είναι δυνατό να μάθει κανείς από τη θεωρία που έχει αναπτυχθεί από προηγούμενα ταξικά κινήματα, αλλά μονάχα ένα μελλοντικό κίνημα μπορεί να λύσει ή να ξεπεράσει τα διλήμματα που θέτουν οι Μπορντίγκα και Πάνεκουκ. «Ο κομμουνισμός δεν είναι για μας μια κατάσταση πραγμάτων που πρέπει να εγκαθιδρυθεί, ένα ιδεώδες που σ' αυτό θα πρέπει να προσαρμοστεί η πραγματικότητα. Ονομάζουμε κομμουνισμό το πραγματικό κίνημα που καταργεί τη σημερινή κατάσταση πραγμάτων. Οι όροι αυτού του κινήματος προκύπτουν από τις προϋποθέσεις που υπάρχουν τώρα»³⁰. Η απόρριψη των υπάρχοντων αγώνων για χάρη της καθαρότητας των αρχών είναι η απόρριψη του κομμουνισμού, της επανάστασης. «Κάθε βήμα του πραγματικού κινήματος είναι πιο σημαντικό από μια ντουζίνα προγράμματα»³¹. Η επανάσταση δεν είναι η εμφάνιση στον πραγματικό κόσμο των ουτοπιών που τώρα υπάρχουν μόνο στη λογοτεχνία ή στα κεφάλια των ανθρώπων. Δεν είναι η εκδήλωση κάποιας απόλυτης αρχής ή αρχών. Ο κομμουνισμός είναι η δημιουργία της ανθρωπότητας, μια δημιουργία η οποία βρίσκεται ήδη σε εξέλιξη και ξεδιπλώνεται μπροστά στα μάτια μας. Το προλεταριάτο δε «μαθαίνει» απλά από τους αγώνες που διεξάγει. Οι αγώνες αυτοί, που ριζώνουν στις ανάγκες, είναι από μόνοι τους ένα ουσιώδες στοιχείο του κομμουνιστικού κινήματος, η μεταμόρφωση τόσο της κοινωνίας όσο και της συνείδησης. Οι Μπορντίγκα και Πάνεκουκ, παρά τις αδυναμίες τους, παρά τη μεταβολή των συνθηκών στα χρόνια που μεσολάβησαν από τότε που γράφτηκαν τα κείμενα, παραμένουν σημαντικοί ακριβώς γιατί ήταν ικανοί να εκφράσουν τα πραγματικά κινήματα της εποχής τους.

---

30. Καρλ Μαρξ και Φρήντριχ Ένγκελς, *Η Γερμανική Ιδεολογία*, εκδόσεις Gutenberg, 1997.

31. Γράμμα του Μαρξ στον Μπράκε το 1875.

Κόμμα και Τάξη

Αμαντέο Μπορντίγκα, 1921

Οι θέσεις για το ρόλο του κομμουνιστικού κόμματος στην προλεταριακή επανάσταση που υιοθετήθηκαν από το Δεύτερο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς¹ είναι γνήσια και βαθιά ριζωμένες στο Μαρξιστικό δόγμα. Οι θέσεις αυτές εκκινούν από τον ορισμό της σχέσης μεταξύ κόμματος και τάξης για να αποδείξουν ότι το κόμμα δε μπορεί ποτέ να περιλαμβάνει στις γραμμές του ολόκληρη την τάξη, παρά μόνο ένα μέρος της, και μάλιστα ίσως ούτε καν την πλειοψηφία της. Αυτή η προφανής αλήθεια θα είχε καταστεί ακόμη πιο σαφής αν είχε τονιστεί πως είναι αδύνατο να μιλά κανείς για τάξη, εκτός αν έχει ήδη εμφανιστεί μια μειοψηφία (από την τάξη αυτή) με την τάση να οργανώσει τον εαυτό της σε πολιτικό κόμμα. Τι είναι στην πραγματικότητα μια κοινωνική τάξη σύμφωνα με τη δική μας κριτική μέθοδο; Μπορούμε μήπως να την αναγνωρίσουμε μέσω μιας καθαρά αντικειμενικής, εξωτερικής παρατήρησης των κοινών οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών ενός μεγάλου αριθμού ατόμων και από τις αντίστοιχες θέσεις τους στην παραγωγική διαδικασία; Αυτό δε θα ήταν αρκετό. Η μέθοδός μας δεν ισοδυναμεί με μια απλή περιγραφή της κοινωνικής δομής όπως αυτή υπάρχει μια δεδομένη στιγμή, ούτε απλά χαράσσει μια νοητή γραμμή διαιρώντας όλα τα άτομα που συνθέτουν την κοινωνία σε δύο ομάδες, όπως γίνεται σε μια σχολαστική κατηγοριοποίηση ενός φυσιοδίφη. Η μαρξιστική κριτική βλέπει την ανθρώπινη κοινωνία στην κίνηση της, στην ανάπτυξη της στο χρόνο· χρησιμοποιεί ένα ιστορικό και διαλεκτικό κριτήριο, δηλαδή μελετά τη σύνδεση των γεγονότων μέσα στην αμοιβαία αλληλεπίδραση τους. Αντί να λαμβάνει μια φωτογραφία της κοινωνίας σε μια δεδομένη στιγμή (όπως η παλιά μεταφυσική μέθοδος) και να τη μελετά με σκοπό να διακρίνει τις διαφορετικές κατηγορίες στις οποίες τα άτομα που απαρτίζουν την κοινωνία πρέπει να ταξινομηθούν, η διαλεκτική μέθοδος αντιμετωπίζει την ιστορία σαν ένα φιλμ το οποίο ξετυλίγει τις συνεχόμενες σκηνές του. Πρέπει να αναζητήσουμε την τάξη και να τη διακρίνουμε στα πιο εντυπωσιακά χαρακτηριστικά αυτής της κίνησης. Χρησιμοποιώντας την πρώτη μέθοδο θα ήμασταν ο στόχος χιλίων ενστάσεων από στατιστικούς και δημογράφους οι οποίοι επανε-

1. (σ.τ.μ.) Πρόκειται για το ίδιο συνέδριο σχετικά με το οποίο έγραφε ο Otto Rühle στο *Report from Moscow* το Σεπτέμβριο του 1920, για το οποίο αναφερόμαστε στον πρόλογο αυτής της ενότητας. Το συνέδριο πραγματοποιήθηκε τον Ιούλιο και Αύγουστο του 1920. Αφού ο Λένιν έχει προετοιμάσει το έδαφος με το *Αριστερισμός: Η παιδική ασθένεια του κομμουνισμού*, οι αποφάσεις του συνεδρίου στρέφονται ενάντια τόσο στους σοσιαλδημοκράτες «κεντρώους», «που παραμένουν... όσον αφορά συνολικά την πρακτική της κομματικής και πολιτικής τους δουλειάς στο επίπεδο της Δεύτερης Διεθνούς» όσο και στην τάση που βρίσκεται «στην άκρα αριστερά», η οποία οδηγείται σε «μια λανθασμένη αξιολόγηση του ρόλου και των καθηκόντων του κόμματος απέναντι στην τάξη και τη μάχη, και στην άρνηση της υποχρέωσης των επαναστατών Κομμουνιστών να δραστηριοποιούνται μέσα στα αστικά κοινοβούλια και τα αντιδραστικά συνδικάτα». Το συνέδριο υιοθέτησε 21 όρους που θα καθόριζαν την αποδοχή κομμάτων στην Κομμουνιστική Διεθνή. Έτσι, κάθε κόμμα ήταν υποχρεωμένο να διενεργεί συστηματική προπαγάνδα (επίσης στις αγροτικές περιοχές και μέσα στο στρατό) υπέρ της προλεταριακής επανάστασης, να επιδιώξει να αντικαταστήσει τους ρεφορμιστές και «κεντρώους» ηγέτες του εργατικού κινήματος με κομμουνιστές, να συνδυάζει νόμιμες και παράνομες μορφές δράσης, να ελέγχει αυστηρά τη δραστηριότητα της κοινοβουλευτικής του πτέρυγας, να αποκηρύξει τον πασιφισμό, να υποστηρίξει τα αντι-αποικιοκρατικά, εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα, να οργανώνεται στη βάση του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού, να αποδεχτεί όλες τις αποφάσεις της Κομιντέρν ως δεσμευτικές και να διαγράψει τα μέλη του που δεν αποδέχονται τους 21 όρους. Τέλος, προωθήθηκε η ιδέα ότι είναι επιτακτική η ένωση όλων των κομμουνιστικών δυνάμεων σε ένα Κομμουνιστικό Κόμμα σε κάθε χώρα. Κατά τη διάρκεια του συνεδρίου έλαβε χώρα μια σημαντική διαμάχη ανάμεσα στον Μπορντίγκα, το Λένιν, τον Μπουχάριν και άλλους γύρω από τον κοινοβουλευτισμό, στην οποία ο Λένιν επιτέθηκε στην κριτική του Μπορντίγκα στην κοινοβουλευτική δράση. Ωστόσο, ο Μπορντίγκα συμφωνεί με τις θέσεις που υιοθετεί η Κομμουνιστική Διεθνή το 1920 για το ρόλο του κόμματος, καθώς αυτό αναλαμβάνει το ρόλο «να θεραπεύσει [τις μάζες και τους εργάτες] από τον εγωισμό τους, από την έλλειψη αλληλεγγύης, από τα ελαττώματα και τις αδυναμίες τους που δημιουργεί η ατομική ιδιοκτησία, και να τους μετατρέψει σε μια ελεύθερη ένωση ελεύθερων εργατών». (Όλα τα αποσπάσματα που παραθέτουμε εδώ είναι από το *Theses on the Fundamental Tasks of the Communist International*, που υιοθετήθηκαν στο δεύτερο συνέδριο της Τρίτης Διεθνούς). Η διαφορετική στάση της γερμανικής και ιταλικής κομμουνιστικής αριστεράς απέναντι στο 2^ο συνέδριο ερμηνεύεται μεταξύ άλλων και από το γεγονός ότι ενώ για τους Γερμανούς οι όροι σήμαιναν τη διάλυση του KAPD πίσω στο KPD, για τους Ιταλούς δινόταν η ευκαιρία να ξεμπερδέψουν στη μάχη τους με τους ρεφορμιστές και να σχηματίσουν ένα αμιγώς επαναστατικό κομμουνιστικό κόμμα. Το ότι είχαν την υποστήριξη του Λένιν σ' αυτή την προσπάθεια τους δυνάμωνε ακόμα περισσότερο στη μάχη τους με το PSI.

ξετάζοντας τις διαιρέσεις μας θα σχολίαζαν ότι δεν υπάρχουν μόνο δύο τάξεις ούτε καν τρεις ή τέσσερις, αλλά μπορούν να υπάρξουν δέκα, εκατό ή χίλιες τάξεις, χωρισμένες από συνεχείς διαβαθμίσεις και αόριστες μεταξύ τους ζώνες. Στη δεύτερη περίπτωση, όμως, χρησιμοποιούμε τελείως διαφορετικά κριτήρια για να διακρίνουμε αυτόν τον πρωταγωνιστή της ιστορικής τραγωδίας που είναι η τάξη, για να προσδιορίσουμε τα χαρακτηριστικά, τη δράση και τους απώτερους στόχους του, τα οποία συγκεκριμενοποιούνται σε εμφανείς συμφωνίες, εν μέσω ενός συνονθυλεύματος γεγονότων που ο φτωχός φωτογράφος της στατιστικής κατέγραφε σε μια ψυχρή σειρά άψυχων δεδομένων. Έτσι λοιπόν, για να δηλώσουμε ότι μια τάξη υπάρχει και δρα σε μια δεδομένη ιστορική στιγμή δεν αρκεί να γνωρίζουμε, για παράδειγμα, πόσοι ήταν οι έμποροι στο Παρίσι υπό το καθεστώς του Λουδοβίκου του 14^{ου} ή τον αριθμό των Άγγλων γαιοκτημόνων τον 18^ο αιώνα ή τον αριθμό των εργατών στη βελγική βιομηχανία στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Αντίθετα, θα χρειαστεί να ερευνήσουμε αναλυτικά μια ολόκληρη ιστορική περίοδο: θα χρειαστεί να διακρίνουμε ένα ολόκληρο κοινωνικό, και γι' αυτό πολιτικό, κίνημα το οποίο ψάχνει το δρόμο του ανάμεσα στα ζενίθ και στα ναδίρ του, ανάμεσα στα λάθη και στις επιτυχίες του, ενώ εμφανώς προσφύεται στο σύνολο των συμφερόντων ενός στρώματος ανθρώπων οι οποίοι έχουν τοποθετηθεί σε μια συγκεκριμένη κατάσταση λόγω του τρόπου παραγωγής και της ανάπτυξης του. Αυτή είναι η μέθοδος ανάλυσης που χρησιμοποίησε ο Φρήντριχ Ένγκελς σε ένα από τα πρώτα κλασσικά του κείμενα, όπου χρησιμοποίησε την ιστορία της Αγγλικής εργατικής τάξης σαν πηγή για να αντλήσει από εκεί την εξήγηση για μια σειρά από πολιτικά κινήματα, και έτσι απέδειξε την ύπαρξη μιας πάλης των τάξεων. Αυτή η διαλεκτική σύλληψη της τάξης μας επιτρέπει να ξεπεράσουμε τις αδύναμες ενστάσεις του στατιστικολόγου. Δεν έχει πια αυτός το δικαίωμα να βλέπει τις αντιτιθέμενες τάξεις σαν καθαρά διαιρεμένες στην ιστορική σκηνή, όπως συμβαίνει με τα διαφορετικά τμήματα του χορού (της αρχαίας τραγωδίας) στη θεατρική σκηνή. Δε μπορεί να ανασκεύασει τα συμπεράσματά μας επιχειρηματολογώντας ότι στην περιοχή επαφής μεταξύ των τάξεων υπάρχουν αόριστα στρώματα μέσα στα οποία συμβαίνει μια ώσμωση μεταξύ ατόμων, γιατί αυτό το πραγματικό γεγονός δεν αλλάζει την ιστορική φυσιογνωμία της αντιπαράθεσης των τάξεων.

***

Έτσι, στην έννοια της τάξης δεν πρέπει να βλέπουμε μια στατική απεικόνιση (της κοινωνίας) αλλά μια δυναμική. Όταν διακρίνουμε μια κοινωνική τάση ή ένα κίνημα προσανατολισμένο προς ένα δεδομένο στόχο, εκεί μπορούμε να αναγνωρίσουμε την τάξη με το πραγματικό νόημα της λέξης. Αλλά εκεί το κόμμα της τάξης υπάρχει ήδη, με έναν υλικό αν όχι με έναν επίσημο τρόπο. Το κόμμα έχει ζωή όταν υπάρχει δόγμα και μέθοδος δράσης. Το κόμμα είναι σχολείο πολιτικής σκέψης και συνεπώς οργάνωση αγώνα. Η πολιτική σκέψη αποτελεί έκφραση της συνείδησης και η οργάνωση αγώνα της βούλησης ή ακριβέστερα της προσπάθειας προς ένα τελικό σκοπό. Χωρίς αυτά τα δύο χαρακτηριστικά δε διαθέτουμε ακόμα τον ορισμό της τάξης. Όπως έχουμε ήδη πει, ο ψυχρός καταγραφέας δεδομένων μπορεί να διαπιστώσει ομοιότητες στις συνθήκες ζωής περισσότερο ή λιγότερο ευρέων ομάδων του πληθυσμού, αλλά δε βλέπει κανένα ίχνος να χαράσσεται στο ιστορικό γίγνεσθαι. Μόνο μέσα στο κόμμα της τάξης μπορούμε να βρούμε αυτά τα δύο χαρακτηριστικά συμπαγή και συμπυκνωμένα. Καθώς ιδιαίτερες συνθήκες και σχέσεις αναπτύσσονται υπό την επίδραση της σταθεροποίησης νέων συστημάτων παραγωγής -για παράδειγμα από τη δημιουργία μεγάλων εργοστασίων στα οποία προσλαμβάνεται και εκπαιδεύεται ένας μεγάλος αριθμός εργατικού δυναμικού- η τάξη αρχίζει να διαμορφώνεται. Με τον ίδιο τρόπο τα συμφέροντα μιας τέτοιας συλλογικότητας ανθρώπων βαθμιαία αποκτούν υλικότητα στην ύπαρξη μιας πιο συγκεκριμένης συνείδησης, η οποία αρχίζει να σχηματίζεται σε μικρές ομάδες αυτής της συλλογικότητας. Όταν η μάζα αναγκάζεται να δράσει, μόνο αυτές οι πρώτες ομάδες μπορούν να δουν από τα πριν έναν τελικό στόχο και είναι αυτές που στηρίζουν και οδηγούν τους υπόλοιπους. Όταν αναφερόμαστε στη σύγχρονη προλεταριακή τάξη πρέπει να έχουμε στο νου μας αυτή τη διαδικασία όχι σε σχέση με μια

επαγγελματική κατηγορία αλλά σε σχέση με την τάξη ως σύνολο. Μόνο τότε μπορεί να γίνει αντιληπτός ο τρόπος με τον οποίο εμφανίζεται βαθμιαία μια πιο συγκεκριμένη συνείδηση της ταυτότητας των συμφερόντων· αυτή η συνείδηση, όμως, είναι αποτέλεσμα τόσο πολύπλοκων εμπειριών και ιδεών που μπορεί να βρεθεί μόνο σε περιορισμένες ομάδες που αποτελούνται από στοιχεία επιλεγμένα από κάθε (επαγγελματική) κατηγορία. Πράγματι, μόνο μια προωθημένη μειοψηφία μπορεί να έχει ένα καθαρό όραμα συλλογικής δράσης κατευθυνόμενης προς συνολικούς σκοπούς που αφορούν όλη την τάξη. Όραμα το οποίο έχει στον πυρήνα του το σχέδιο της αλλαγής ολόκληρου του κοινωνικού καθεστώτος. Αυτές οι ομάδες, αυτές οι μειοψηφίες, δεν είναι τίποτε άλλο από το κόμμα. Όταν ο σχηματισμός του (ο οποίος φυσικά ποτέ δεν προχωρά χωρίς εσωτερικές συγκρούσεις, κρίσεις και διώξεις) φτάσει σε ένα συγκεκριμένο επίπεδο, τότε μπορούμε να πούμε πως έχουμε μια τάξη εν δράση. Παρότι περιλαμβάνει μόνο ένα τμήμα της τάξης, μόνο το κόμμα μπορεί να της παράσχει ενότητα δράσης και κίνησης, επειδή συγκεντρώνει εκείνα τα στοιχεία που, υπερβαίνοντας τα επαγγελματικά και τοπικά όρια, αφουγκράζονται τον παλμό της τάξης και την αντιπροσωπεύουν. Τα παραπάνω δείχνουν τι σημαίνει το βασικό δεδομένο, ότι το κόμμα είναι μόνο ένα μέρος της τάξης. Εκείνος που έχει μια στατική και αφηρημένη θεώρηση της κοινωνίας και βλέπει την τάξη σα μια ζώνη που περιβάλλει ένα μικρό πυρήνα, το κόμμα, μπορεί εύκολα να οδηγηθεί στο ακόλουθο συμπέρασμα: αφού το κομμάτι της τάξης που παραμένει έξω από το κόμμα είναι σχεδόν πάντα η πλειοψηφία, θα μπορούσε να έχει μεγαλύτερο βάρος και περισσότερο δίκιο. Αν όμως θυμηθεί κανείς πως τα άτομα αυτής της μεγάλης μάζας δεν έχουν ακόμα ούτε ταξική συνείδηση ούτε ταξική βούληση και ζουν για τους εγωιστικούς τους στόχους ή για το επάγγελμα τους ή για τον τόπο τους, το έθνος τους, τότε θα κατανοήσει ότι για να διασφαλιστεί η δράση της τάξης ως σύνολο στην ιστορική κίνηση, είναι αναγκαίο να υπάρχει ένα όργανο που εμπνέει, ενώνει και ηγείται, με λίγα λόγια διοικεί. Τότε θα γίνει αντιληπτό ότι το κόμμα είναι στην πραγματικότητα ο πυρήνας χωρίς τον οποίο δε θα είχε νόημα να θεωρείται η υπόλοιπη μάζα ως δύναμη προς κινητοποίηση. Η τάξη προϋποθέτει το κόμμα, γιατί η ιστορική ύπαρξη και δράση πρέπει να κατέχει ένα κριτικό ιστορικό δόγμα και έναν στόχο να επιτύχει.

***

Στη μόνη πραγματικά επαναστατική αντίληψη, η ευθύνη για τη διεύθυνση της ταξικής δράσης ανατίθεται στο κόμμα. Η ορθόδοξη ανάλυση, σε συνδυασμό με έναν αριθμό ιστορικών εμπειριών, μας επιτρέπει να υποβαθμίσουμε εύκολα σε μικροαστική και αντεπαναστατική ιδεολογία κάθε τάση που αρνείται την αναγκαιότητα και την υπεροχή της λειτουργίας του κόμματος. Αν αυτή η άρνηση βασίζεται σε μια δημοκρατική άποψη, τότε πρέπει να υποστεί την κριτική που χρησιμοποιεί ο Μαρξισμός για να αναιρέσει τα δημοφιλή ιδεολογήματα του αστικού φιλελευθερισμού. Αρκεί να θυμάται κανείς ότι αν η συνείδηση των ανθρώπινων όντων είναι το αποτέλεσμα και όχι η αιτία των ιδιοτήτων του περιβάλλοντος στο οποίο είναι εξαναγκασμένα να ζουν και να δρουν, τότε κατά κανόνα, ποτέ οι εκμεταλλεζόμενοι, οι πεινασμένοι, δε θα μπορέσουν να πείσουν τους εαυτούς τους για την αναγκαιότητα της ανατροπής του καλοταϊσμένου, χορτασμένου και οπλισμένου με κάθε μέσο και ισχύ εκμεταλλευτή. Αυτό μπορεί να συμβεί μόνο σαν εξαίρεση. Η αστική εκλογική δημοκρατία αποζητά τις συμβουλές των μαζών, γιατί γνωρίζει πως η απάντηση της πλειοψηφίας θα είναι πάντα ευνοϊκή για την προνομιούχα τάξη και θα δώσει σ' αυτή το δικαίωμα να κυβερνά και να διαιωνίζει την εκμετάλλευση. Δεν είναι η πρόσθεση ή η αφαίρεση των ψήφων της μικρής μειοψηφίας των αστών ψηφοφόρων που θα αλλάξει τη σχέση. Δεν είναι μόνο η πλειοψηφία όλων των πολιτών που ψηφίζει τις κυβερνήσεις της αστικής τάξης, αλλά και η πλειοψηφία των ίδιων των εργατών. Για το λόγο αυτό, αν το κόμμα καλούσε ολόκληρη την προλεταριακή μάζα να κρίνει τις δράσεις και τις πρωτοβουλίες για τις οποίες μόνο το κόμμα έχει την ευθύνη, θα βρισκόταν δέσμιος μιας ετυμηγορίας που σχεδόν σίγουρα θα ήταν ευνοϊκή για την αστική τάξη. Η ετυμηγορία αυτή θα ήταν πάντα λιγότερο διαφωτισμένη, λιγότερο προωθημένη, λιγότερο επαναστατική και πάνω από όλα λι-

γότερο υπαγορευμένη από τη συνείδηση του πραγματικά συλλογικού συμφέροντος των εργατών και του τελικού αποτελέσματος του επαναστατικού αγώνα, από ότι η πολιτική γραμμή του οργανωμένου κόμματος. Η αντίληψη που υποστηρίζει το δικαίωμα του προλεταριάτου να ελέγχει την ταξική του δράση είναι μόνο μια αφαίρεση αποστερημένη από κάθε Μαρξιστική λογική. Κρύβει την επιθυμία να μεγεθυνθεί το κόμμα περιλαμβάνοντας λιγότερο ώριμα στρώματα. Όσο μεγεθύνεται, οι αποφάσεις του τείνουν όλο και περισσότερο να ενσωματώνουν αστικές και συντηρητικές ιδέες. Αν ψάχναμε για αποδείξεις, πέρα από τη θεωρητική έρευνα, στις ιστορικές εμπειρίες, η συγκομιδή μας θα ήταν πλούσια. Ας θυμηθούμε ότι αποτελεί πλέον τυπικό αστικό κλισέ να αντιτάσσεται η καλή «κοινή λογική» των μαζών στο «κακό» μιας μικρής «μειοψηφίας από αγκιτάτορες» και να παριστάνουν οι

Φωτογραφία από το πρώτο συνέδριο της Κομμουνιστικής (Τρίτης) Διεθνούς

αστοί ότι διατίθενται ευνοϊκά απέναντι στα συμφέροντα των εκμεταλλευόμενων. Η δεξιά πτέρυγα του εργατικού κινήματος, η σοσιαλδημοκρατική σχολή, που την αντιδραστική φύση των αρχών της έχει αποδείξει η ιστορία, αντιτάσσει συνεχώς τις μάζες στο κόμμα και παριστάνει πως είναι ικανή να βρει τη βούληση της τάξης μέσω της αλληλεπίδρασης με κοινωνικές δυνάμεις έξω από τα στενά όρια του κόμματος. Καθώς δε μπορούν να διευρύνουν το κόμμα τόσο ώστε να καταργήσουν κάθε όριο θεωρητικής συνοχής και πειθαρχίας στη δράση, προσπαθούν να θεοπίσουν τα κύρια όργανά του να είναι εκείνα που έχουν εκλεγεί στο κοινοβούλιο από ένα ευρύτερο σώμα ψηφοφόρων, αντί να είναι εκείνα που έχουν οριστεί από έναν περιορισμένο αριθμό στρατευμένων μελών. Στην πράξη οι κοινοβουλευτικές ομάδες πάντα ανήκουν στην άκρα δεξιά πτέρυγα των κομμάτων από τα οποία προέρχονται. Ο εκφυλισμός των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων της Δεύτερης Διεθνούς και το γεγονός ότι έγιναν εμφανώς λιγότερο επαναστατικά από τις ανοργάνωτες μάζες, οφείλεται στο γεγονός ότι έχασαν τον κομματικό τους χαρακτήρα ακριβώς μέσω της υιοθέτησης «εργατίστικων» πρακτικών. Δηλαδή, δε δρούσαν πλέον ως η πρωτοπορία της τάξης αλλά ως η μηχανιστική της έκφραση σε ένα εκλογικό και κορπορατιστικό σύστημα, όπου προσδίδεται το ίδιο βάρος και επιρροή στα λιγότερο συνειδητοποιημένα και περισσότερο εξαρτημένα από εγωιστικές αξιώσεις στρώματα της τάξης. Ως αντίδραση σ' αυτή την επιδημία, ήδη πριν τον πόλεμο, αναπτύχθηκε μία τάση, ειδικά στην Ιταλία, που συνηγορούσε στην εσωτερική κομματική πειθαρχία και διαφωνούσε με στρατολογήσεις νέων μελών τα οποία δεν ήταν ακόμη στενά συνδεδεμένα με το επαναστατικό μας δόγμα. Ήταν αντίθετη με την αυτονομία των κοινοβουλευτικών ομάδων και των τοπικών οργάνων και πρότεινε την εκκαθάριση του κόμματος από τα αποπροσανατολιστικά του στοιχεία. Η μέθοδος αυτή αποδείχτηκε πως είναι το πραγματικό αντίδοτο στο ρεφορμισμό και διαμόρφωσε τη βάση του δόγματος και της πρακτικής της Τρίτης Διεθνούς, η οποία δίνει πρωταρχική σημασία στο ρόλο του κόμματος - ως συγκεντρωτικού και πειθαρχημένου, με σαφή προσανατολισμό στα ζητήματα των αρχών και της τακτικής. Η ίδια η Τρίτη Διεθνής έκρινε ότι «η κατάρρευση των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων της Δεύτερης Διεθνούς δεν ήταν σε καμία περίπτωση η κατάρρευση των προλεταριακών κομμάτων γενικώς», αλλά η αποτυχία οργανισμών που είχαν ξεχάσει πως είναι κόμματα επειδή είχαν πάψει να είναι κόμματα.

***

Υπάρχει επίσης μια διαφορετική κατηγορία ενστάσεων στην κομμουνιστική αντίληψη σχετικά με το ρόλο του κόμματος. Οι ενστάσεις αυτές συνδέονται με μια άλλη μορφή κριτικής και μια τακτική αντίδρασης στο ρεφορμιστικό εκφυλισμό: ανήκουν στη συνδικαλιστική σχολή, η οποία βλέπει την τάξη στα συνδικάτα και ισχυρίζεται ότι αυτά είναι τα όργανα που είναι ικα-

νά να οδηγήσουν την τάξη στην επανάσταση. Μετά την κλασική περίοδο του γαλλικού, ιταλικού και αμερικανικού συνδικαλισμού, αυτές οι φαινομενικά αριστερές ενστάσεις μορφοποιήθηκαν εκ νέου σε τάσεις που βρίσκονται στο περιθώριο της Τρίτης Διεθνούς. Και αυτές οι ενστάσεις μπορούν εύκολα να αποδειχθούν ημι-αστικές ιδεολογίες με μια κριτική στις αρχές τους και με την παρατήρηση των ιστορικών αποτελεσμάτων στα οποία οδήγησαν. Οι τάσεις αυτές θα ήθελαν να αναγνωρίσουν

την τάξη μέσα σε ένα δικό της οργανισμό -σίγουρα χαρακτηριστικό και ιδιαίτερα σημαντικό- δηλαδή στα συνδικάτα (των τεχνιτών ή των εργατών), τα οποία δημιουργούνται πριν το πολιτικό κόμμα, συναθροίζουν πολύ μεγαλύτερες μάζες και γι' αυτό αντικατοπτρίζουν ορθότερα το σύνολο της εργατικής τάξης. Από μια αφηρημένη σκοπιά, όμως, η επιλογή ενός τέτοιου κριτηρίου αποκαλύπτει τον ασυνείδητο σεβασμό για το ίδιο και απaráλλαχτο δημοκρατικό ψέμα, στο οποίο βασίζεται η αστική τάξη για να διασφαλίσει την εξουσία της καλώντας την πλειοψηφία του λαού να επιλέξει την κυβέρνηση της. Από μια άλλη θεωρητική σκοπιά, αυτή η μέθοδος συγκλίνει με τις αστικές αντιλήψεις όταν εμπιστεύεται την οργάνωση της νέας κοινωνίας στα συνδικάτα και απαιτεί την αυτονομία και την αποκέντρωση των παραγωγικών λειτουργιών, όπως ακριβώς και οι αντιδραστικοί οικονομολόγοι. Αλλά ο σκοπός μας εδώ δεν είναι να κάνουμε μια πλήρη κριτική ανάλυση των συνδικαλιστικών δογμάτων. Αρκεί να παρατηρήσουμε, έχοντας στο μυαλό μας την ιστορική εμπειρία, ότι η άκρα δεξιά πτέρυγα του προλεταριακού κινήματος πάντα συνηγορούσε στην ίδια άποψη, δηλαδή στην εκπροσώπηση της εργατικής τάξης από τα συνδικάτα. Πράγματι, γνωρίζουν ότι κάνοντας κάτι τέτοιο αποδυναμώνουν το χαρακτήρα του κινήματος, για τους απλούς λόγους που έχουμε ήδη αναφέρει. Σήμερα, η ίδια η αστική τάξη δείχνει συμπάθεια και διάθεση προς την οργάνωση της εργατικής τάξης σε συνδικάτα, κάτι καθόλου παράλογο. Πράγματι, τα πιο έξυπνα κομμάτια της αστικής τάξης θα δέχονταν πρόθυμα μια μεταρρύθμιση του κράτους και του αντιπροσωπευτικού συστήματος, τέτοια ώστε να δοθεί περισσότερος χώρος στα «απολιτικά» συνδικάτα, ακόμη και στις διεκδικήσεις τους για έλεγχο της παραγωγικής διαδικασίας. Η αστική τάξη πιστεύει ότι όσο η προλεταριακή δράση μπορεί να περιορίζεται στις άμεσες οικονομικές διεκδικήσεις που εγείρονται από κλάδο σε κλάδο, τόσο διασφαλίζεται το status quo και αποφεύγεται η διαμόρφωση της επικίνδυνης «πολιτικής» συνείδησης - δηλαδή της μόνης συνείδησης που είναι επαναστατική γιατί στοχεύει στο πιο αδύναμο σημείο του εχθρού, στην κατάκτηση της εξουσίας. Οι συνδικαλιστές του παρελθόντος και του παρόντος, όμως, πάντοτε είχαν συνείδηση του γεγονότος ότι τα περισσότερα συνδικάτα ελέγχονται από δεξιά στοιχεία και ότι η δικτατορία των μικροαστών αρχηγών πάνω στις μάζες βασίζεται περισσότερο στη συνδικαλιστική γραφειοκρατία παρά στον εκλογικό μηχανισμό των σοσιαλδημοκρατικών ψευδών-κομμάτων. Για το λόγο αυτό οι συνδικαλιστές, μαζί με διάφορους που απλώς δρούσαν ενάντια στις ρεφορμιστικές πρακτικές, αφιερώθηκαν στη μελέτη νέων μορφών συνδικαλιστικής οργάνωσης και στη δημιουργία νέων συνδικάτων, ανεξάρτητων από τα παραδοσιακά. Αυτή η προσπάθεια ήταν θεωρητικά λανθασμένη γιατί δεν ξεπερνούσε το θεμελιώδες κριτήριο της οικονομικής οργάνωσης: δηλαδή την αυτόματη είσοδο όλων εκείνων που η κοινωνική τους θέση καθορίζεται από το ρόλο τους στην παραγωγή, χωρίς να απαιτούνται συγκεκριμένες πολιτικές πεποιθήσεις ή δεσμεύσεις ή πράξεις που μπορεί να απαιτούν ακόμη και τη θυσία της ζωής. Εκτός αυτού, αναζητώντας τον «παραγωγό» δεν μπορούσε να

ξεπεράσει τα όρια του «επαγγέλματος», ενώ το κόμμα της τάξης εξετάζοντας τον «προλετάριο» σε όλη την έκταση των συνθηκών της ζωής του και των δραστηριοτήτων του, είναι το μόνο που μπορεί να αφυπνίσει το επαναστατικό πνεύμα της τάξης. Συνεπώς, η προσπάθεια αυτή, η οποία θεωρητικά ήταν λάθος, αποδείχθηκε ανεπαρκής και στην πράξη. Παρόλα αυτά, τέτοιες συνταγές αναζητούνται ακόμη και σήμερα. Ο συνδυασμός μιας τελείως λανθασμένης ερμηνείας του Μαρξιστικού ντετερμινισμού και μιας περιορισμένης αντίληψης του ρόλου που παίζει η συνείδηση και η βούληση στη διαμόρφωση -κάτω από την επίδραση οικονομικών παραγόντων- των επαναστατικών δυνάμεων, οδηγεί ένα μεγάλο αριθμό ανθρώπων να αναζητά ένα μοντέλο το οποίο, σχεδόν αυτόματα, θα οργάνωνε τις μάζες σύμφωνα με τη θέση του κάθε ατόμου στην παραγωγή. Σύμφωνα με αυτές τις ψευδαισθήσεις, ένα τέτοιο σύστημα θα μπορούσε από μόνο του να ετοιμάσει τις μάζες να κινηθούν προς την επανάσταση με τη μέγιστη επαναστατική αποτελεσματικότητα. Έτσι, επανεμφανίζεται η απατηλή λύση που συνίσταται στη θεώρηση ότι η ικανοποίηση των καθημερινών οικονομικών αναγκών μπορεί να συμφιλιωθεί με τον τελικό στόχο της ανατροπής του κοινωνικού συστήματος. Αυτό μπορεί να γίνει μέσω μιας οργανωτικής μορφή που θα εξαλείψει την παλιά αντίθεση ανάμεσα στις περιορισμένες και βαθμιαίες κατακτήσεις και το μάξιμουμ επαναστατικό πρόγραμμα. Αλλά -όπως σωστά αναφέρθηκε σε ένα από τα ψηφίσματα της πλειοψηφίας του Γερμανικού Κομμουνιστικού Κόμματος, σε μια εποχή που αυτά τα ζητήματα (τα οποία αργότερα προκάλεσαν την απόσχιση του KAPD) ήταν ιδιαίτερος αιχμηρά στη Γερμανία- η επανάσταση δεν είναι ζήτημα μορφής οργάνωσης. Η επανάσταση απαιτεί την οργάνωση ενεργών και ακλόνητων δυνάμεων που τις ενώνει ένα δόγμα και ένας τελικός σκοπός. Αμέτρητα άτομα και σημαντικό μέρος διαφόρων κοινωνικών στρωμάτων θα παραμείνουν έξω από αυτή την οργάνωση, παρότι υλικά ανήκουν στην τάξη της οποίας το όνομα θα θριαμβεύσει η επανάσταση. Αλλά η τάξη ζει, μάχεται, προοδεύει και νικά χάρη στη δράση δυνάμεων τις οποίες έχει γεννήσει μέσα στις οδύνες ενός ιστορικού τοκετού. Η τάξη εκκινεί από μια άμεση ομοιογένεια οικονομικών συνθηκών, που εμφανίζεται σε μας ως η πρωτεύουσα κινητήρια δύναμη της τάξης προς την καταστροφή και το ξεπέραςμα του σύγχρονου τρόπου παραγωγής. Αλλά για να αναλάβει αυτή τη γιγάντια αποστολή, η τάξη πρέπει να έχει τη σκέψη της, την κριτική της μέθοδο, τη βούληση της, ταγμένες στον τελικό σκοπό ο οποίος ορίζεται από την έρευνα και την κριτική, και τη δική της οργάνωση αγώνα που καθοδηγεί και χρησιμοποιεί με τη μέγιστη αποδοτικότητα τις συλλογικές προσπάθειες και θυσίες. Όλα αυτά συνθέτουν το κόμμα.

Κόμμα και Τάξη

Αντον Πάνεκουκ, 1936

Το παλιό εργατικό κίνημα είναι οργανωμένο σε κόμματα. Η πίστη σε αυτά είναι η βασική αιτία της αδυναμίας της εργατικής τάξης· αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο αποφεύγουμε να σχηματίσουμε ένα νέο κόμμα - όχι γιατί είμαστε πολύ λίγοι, αλλά γιατί το κόμμα είναι μια οργάνωση που αποσκοπεί στην καθοδήγηση και στον έλεγχο της εργατικής τάξης. Αντίθετα, υποστηρίζουμε ότι η εργατική τάξη μπορεί να νικήσει μόνο όταν αντιμετωπίζει τα προβλήματά της με ανεξάρτητο τρόπο και μόνο όταν η ίδια αποφασίζει για τη μοίρα της. Οι εργάτες δεν πρέπει να αποδέχονται τυφλά τα συνθήματα άλλων, ακόμα και των δικών μας ομάδων, αλλά πρέπει να σκέφτονται, να δρουν και να αποφασίζουν οι ίδιοι για τους εαυτούς τους. Αυτή η αντίληψη βρίσκεται σε βαθιά αντίθεση με την παράδοση του κόμματος ως του σημαντικότερου μέσου διαπαιδαγώγησης του προλεταριάτου. Γι' αυτό υπάρχουν πολλοί που, ενώ αποκηρύσσουν τα σοσιαλιστικά και κομμουνιστικά κόμματα, είναι εναντίον μας. Αυτό συμβαίνει εν μέρει λόγω της παραδοσιακής τους αντίληψης: αφού η ταξική πάλη έχει θεωρηθεί ως πάλη των κομμάτων, είναι δύσκολο να συλληφθεί ως καθαρή πάλη της εργατικής τάξης, ως ταξική πάλη. Αλλά συγχρόνως, η αντίληψη αυτή βασίζεται στην ιδέα ότι το κόμμα, παρόλη την κριτική που του ασκείται, έχει ουσιαστικό ρόλο στον αγώνα του προλεταριάτου. Ας εξετάσουμε αυτή την ιδέα πιο διεξοδικά.

Ουσιαστικά, το κόμμα είναι ομαδοποίηση στη βάση απόψεων, αντιλήψεων· οι τάξεις είναι ομαδοποιήσεις στη βάση οικονομικών συμφερόντων. Το να αποτελεί κάποιος μέλος μιας τάξης καθορίζεται από το ρόλο του στη διαδικασία παραγωγής· η στελέχωση του κόμματος είναι αποτέλεσμα της ένωσης ατόμων με κοινές αντιλήψεις σχετικά με τα κοινωνικά προβλήματα. Παλιότερα υπήρχε η πεποίθηση ότι η αντίθεση μεταξύ κόμματος και τάξης θα εξαφανιζόταν στο κόμμα της τάξης, στο κόμμα «των εργατών». Κατά την άνοδο της Σοσιαλδημοκρατίας φαινόταν πως [αυτή] σταδιακά θα αγκάλιαζε ολόκληρη την εργατική τάξη, είτε ως μέλη είτε ως οπαδούς. Η αντίθεση μεταξύ τάξης και κόμματος αναμενόταν να εξαφανιστεί σταδιακά, εξαιτίας του ότι η μαρξική θεωρία είχε διακηρύξει ότι παρόμοια συμφέροντα δημιουργούν παρόμοιες οπτικές και παρόμοιους στόχους. Η ιστορία έδειξε ότι τα πράγματα δεν είναι έτσι. Η Σοσιαλδημοκρατία παρέμεινε μια μειοψηφία, άλλες ομάδες της εργατικής τάξης οργανώθηκαν εναντίον της, τμήματα της αποσχίστηκαν και ο ίδιος ο χαρακτήρας της μεταβλήθηκε. Το ίδιο το πρόγραμμά της αναθεωρήθηκε ή επανερμηνεύθηκε. Η κοινωνία δεν εξελίσσεται με ομαλό και γραμμικό τρόπο αλλά μέσω συγκρούσεων και αντιφάσεων.

Με την ένταση των εργατικών αγώνων ενισχύεται και η δύναμη του εχθρού, γεμίζοντας τους εργάτες με αμφιβολίες και φόβους ως προς το ποιος είναι ο δρόμος που πρέπει να ακολουθήσουν. Κάθε αμφιβολία προκαλεί διασπάσεις, αντιθέσεις και μάχες ανάμεσα σε κομμάτια του εργατικού κινήματος. Είναι μάταιο να κλαψουρίζουμε ότι αυτές οι συγκρούσεις διαχωρίζουν και αποδυναμώνουν την εργατική τάξη. Η εργατική τάξη δεν είναι αδύναμη επειδή διασπάται - διασπάται επειδή είναι αδύναμη. Οφείλει να αναζητήσει νέες μεθόδους σύγκρουσης μιας και οι παλιές αποδείχθηκαν ανεπαρκείς μπροστά στην ισχύ του εχθρού. Το καθήκον της δε θα φανερωθεί μέσω του διαφωτισμού από τα πάνω. Πρέπει να ανακαλύψει τα καθήκοντά της μέσα από σκληρή δουλειά, σκέψη και σύγκρουση απόψεων. Θα πρέπει η ίδια να βρει το δρόμο της μέσα από την πάλη στο εσωτερικό της. Παλιές ιδέες και αυταπάτες πρέπει να εγκαταλειφθούν ώστε να υιοθετηθούν νέες αντιλήψεις. Κάτι τέτοιο είναι δύσκολο. Έτσι εξηγείται το μέγεθος και η δριμύτητα των διασπάσεων.

Δεν μπορούμε να κοροϊδεύουμε τους εαυτούς μας πιστεύοντας ότι αυτή η περίοδος της κομματικής και ιδεολογικής σύγκρουσης είναι προσωρινή και θα δώσει την θέση της σε μια κατάσταση αρμονίας. Είναι αλήθεια πως στην πορεία της ταξικής πάλης υπάρχουν στιγμές που όλες οι δυνάμεις ενώνονται για την επίτευξη ενός μεγαλειώδους στόχου και η επανάσταση διεξάγεται με τη δύναμη μιας ενωμένης εργατικής τάξης. Αλλά μετά από αυτό, όπως μετά από κάθε νίκη, εμφανίζονται διαφορές σχετικά με το ερώτημα: τι ακολουθεί; Ακόμα και αν η εργατική τάξη είναι νικηφόρα έρχεται πάντα αντιμέτωπη με το εξαιρετικά δύσκολο έργο της περαιτέρω καθυστάσεως του εχθρού, της αναδιοργάνωσης της παραγωγής και της δημιουργίας μιας νέας τάξης πραγμάτων. Είναι αδύνατον, σ' αυτό το στάδιο, όλοι οι εργάτες, όλα τα στρώματα και οι ομάδες της εργατικής τάξης, με τα συχνά ακόμα αποκλίνοντα συμφέροντα τους, να συμφωνήσουν σε όλα τα ζητήματα και να είναι έτοιμοι για ενωμένη και αποφασιστική δράση. Ο πραγματικός δρόμος θα βρεθεί μόνο μέσα από οξείες αντιπαραθέσεις και συγκρούσεις και μόνο έτσι θα αποσαφηνιστεί η πορεία.

Αν σ' αυτή την κατάσταση άνθρωποι με κοινές θεμελιώδεις αντιλήψεις ενωθούν για να συζητήσουν πρακτικά βήματα, να επιδιώξουν την αποσαφήνιση των στόχων μέσω συζητήσεων και να διαδώσουν τα συμπεράσματά τους, τέτοιες ομάδες μπορεί να χαρακτηριστούν ως κόμματα. Θα είναι όμως κόμματα με μια έννοια εντελώς διαφορετική από τη σημερινή. Η ιστορία και η οικονομία έχουν τοποθετήσει τις εργαζόμενες μάζες στη θέση από την οποία οφείλουν και μπορούν να διεξάγουν τον αγώνα της εργατικής τάξης. Η δράση, ο πραγματικός ταξικός αγώνας, είναι έργο των ίδιων των εργατικών μαζών, στο σύνολό τους, στις πραγματικές ομαδοποιήσεις τους ως εργοστασιακών εργατών ή ως άλλων παραγωγικών ομάδων. Θα ήταν παρανοϊκό αν οι οπαδοί ενός κόμματος έκαναν απεργία ενώ οι οπαδοί ενός άλλου συνέχιζαν να δουλεύουν. Και οι δυο τάσεις όμως θα υπερασπιζόνταν τις θέσεις τους στις εργοστασιακές συνελεύσεις, είτε κατά τη διάρκεια μιας απεργίας είτε όχι, ώστε να προσφέρουν την ευκαιρία για να παρθεί μια καλά θεμελιωμένη απόφαση. Ο αγώνας είναι τόσο έντονος και ο εχθρός τόσο ισχυρός που μόνο οι μάζες ως όλον μπορούν να πετύχουν τη νίκη - ως αποτέλεσμα των υλικών και ηθικών δυνάμεών τους, ως αποτέλεσμα της ενότητας και του ενθουσιασμού τους, αλλά επίσης ως συνέπεια των διανοητικών δυνάμεων του στοχασμού και της κατανόησης. Εδώ έγκειται η σημασία τέτοιων κομμάτων ή ομάδων: μπορούν να προωθήσουν την αποσαφήνιση των στόχων μέσω των συγκρούσεων, των συζητήσεων και της προπαγάνδας. Είναι τα όργανα της αυτο-διαφώτισης της εργατικής τάξης, μέσω των οποίων οι εργάτες βρίσκουν το δρόμο προς την ελευθερία.

Σίγουρα, τέτοια κόμματα δεν είναι στατικά και αμετάβλητα. Σε κάθε νέα κατάσταση, σε κάθε νέο πρόβλημα θα βρεθούν άνθρωποι που οι απόψεις τους αποκλίνουν ή συγκλίνουν και δημιουργούν νέους σχηματισμούς και προγράμματα. Τέτοιοι σχηματισμοί έχουν ρευστό χαρακτήρα και συνεχώς αναπροσαρμόζονται σε σχέση με τις καινούριες καταστάσεις.

Τα σημερινά κόμματα των εργατών έχουν εντελώς διαφορετικό χαρακτήρα, συγκρινόμενα με αυτές τις ομάδες. Στοχεύουν σε κάτι διαφορετικό: θέλουν να κατακτήσουν την εξουσία για τον εαυτό τους. Δεν επιδιώκουν να βοηθήσουν την εργατική τάξη στον αγώνα της για τη χειραφέτηση, αλλά να κυριαρχήσουν σ' αυτή διατείνονται πως αυτό αποτελεί τη χειραφέτηση του προλεταριάτου. Η σοσιαλδημοκρατία, η οποία αναδύθηκε στην εποχή του κοινοβουλευτισμού, αντιλαμβάνονταν αυτή την κυριαρχία ως κοινοβουλευτική διακυβέρνηση. Το κομμουνιστικό κόμμα προέκτεινε την ιδέα της κυριαρχίας του κόμματος μέχρι την πιο ακραία μορφή της: τη δικτατορία του κόμματος.

Αυτά τα κόμματα, σε αντίθεση με τις ομάδες που περιγράφηκαν παραπάνω, οφείλουν να είναι συμπαγείς δομές. Οροθετούν ξεκάθαρα το χώρο τους μέσα από κάρτες μέλους, εμβλήματα, κομματική πειθαρχία και διαδικασίες εισόδου νέων μελών και διαγραφής. Πρόκειται για όργανα εξουσίας - μάχονται για την εξουσία, χαλιναγωγούν βίαια τα μέλη τους και επιδιώκουν συνεχώς την επέκταση της εμβέλειας της εξουσίας τους. Δε στοχεύουν στην ανάπτυξη της πρωτοβουλίας των εργατών αλλά επιδιώκουν την εκπαίδευση πιστών και άβουλων μελών. Ενώ

κατά τη διάρκεια του αγώνα της η εργατική τάξη χρειάζεται απεριόριστη διανοητική ελευθερία, η κομματική κυριαρχία οφείλει να καταστέλλει όλες τις φωνές εκτός από τη δική της. Στα «δημοκρατικά» κόμματα η καταστολή είναι συγκαλυμμένη. Στα δικτατορικά είναι εμφανής και κτηνώδης.

Πολλοί εργάτες καταλαβαίνουν ήδη ότι η κυριαρχία του σοσιαλιστικού ή κομμουνιστικού κόμματος θα είναι μόνο η συγκαλυμμένη μορφή της κυριαρχίας της αστικής τάξης και η διατήρηση της εκμετάλλευσης και της καταστολής της εργατικής τάξης. Σε αντίθεση με αυτά τα κόμματα, κινούνται προς τη δημιουργία του «επαναστατικού κόμματος» που θα έχει ως πραγματικό στόχο την κυριαρχία των ίδιων των εργατών και την πραγματοποίηση του κομμουνισμού. Όχι ένα κόμμα με τη νέα έννοια που περιγράφηκε παραπάνω, αλλά ένα κόμμα σαν τα σημερινά, το οποίο μάχεται για την εξουσία ως «πρωτοπορία» της τάξης, ως η οργάνωση των συνειδητοποιημένων, επαναστατικών μειοψηφιών, το οποίο θα καταλάβει την εξουσία με σκοπό να τη χρησιμοποιήσει για τη χειραφέτηση της τάξης.

Ισχυριζόμαστε ότι υπάρχει μια εγγενής αντίφαση στον όρο «επαναστατικό κόμμα». Ένα τέτοιο κόμμα δεν μπορεί να είναι επαναστατικό. Δεν είναι περισσότερο επαναστατικό από τους δημιουργούς του Τρίτου Ράιχ. Όταν μιλάμε για επανάσταση, μιλάμε για την προλεταριακή επανάσταση, για την κατάληψη της εξουσίας από την ίδια την εργατική τάξη.

Το «επαναστατικό κόμμα» βασίζεται στην ιδέα ότι η εργατική τάξη χρειάζεται μια νέα ομάδα ηγετών που θα υποτάξουν την αστική τάξη για λογαριασμό των εργατών και θα σχηματίσουν μια νέα κυβέρνηση (η εργατική τάξη δε θεωρείται ακόμα ικανή να αναδιοργανώσει και να ρυθμίσει την παραγωγή). Είναι όμως έτσι τα πράγματα; Όσο η εργατική τάξη είναι ανίκανη να πραγματοποιήσει την επανάσταση, είναι αναγκαία μια επαναστατική πρωτοπορία, το κόμμα, που θα το κάνει αντί αυτής; Είναι αλήθεια κάτι τέτοιο από την στιγμή που οι μάζες πρόθυμα υπομένουν τον καπιταλισμό;

Ενάντια σ' αυτό, θέτουμε το ερώτημα: ποια δύναμη είναι αυτή που θα επιτρέψει σε ένα τέτοιο κόμμα να κάνει την επανάσταση; Πως είναι ικανό να νικήσει την καπιταλιστική τάξη; Αυτό θα συμβεί μόνο αν οι μάζες βρίσκονται πίσω από το κόμμα. Μόνο αν οι μάζες εξεγερθούν και μέσα από μαζικές επιθέσεις, μαζικούς αγώνες, μαζικές απεργίες ανατρέψουν το παλιό καθεστώς. Χωρίς τη δράση των μαζών δεν μπορεί να επιτευχθεί η επανάσταση.

Δυο πράγματα μπορούν να ακολουθήσουν. Η πρώτη περίπτωση είναι οι μάζες να παραμείνουν δραστήριες: να μην πάνε σπίτι τους αφήνοντας τη διακυβέρνηση στο νέο κόμμα. Να οργανωθούν στα εργοστάσια και στους χώρους εργασίας και να προετοιμαστούν για την περαιτέρω σύγκρουση ώστε να νικήσουν το κεφάλαιο. Μέσω των εργατικών συμβουλίων, να εγκαταστήσουν μια πρότυπη ένωση (union) που θα αναλάβει τη συνολική διεύθυνση της κοινωνίας. Με άλλα λόγια, να αποδείξουν ότι δεν είναι ανίκανες για την επανάσταση όπως φαινόταν. Αυτό θα οδηγήσει αναγκαστικά σε σύγκρουση με το κόμμα, το οποίο επιδιώκει να πάρει τον έλεγχο στα χέρια του και το μόνο που βλέπει στην αυτόνομη δράση της εργατικής τάξης είναι αταξία και αναρχία. Πιθανόν οι εργάτες να αναπτύξουν το δικό τους κίνημα και να ξεμπερδέψουν με το κόμμα. Ή το κόμμα με τη βοήθεια των αστών να νικήσει τους εργάτες. Και στις δυο περιπτώσεις το κόμμα είναι εμπόδιο στην επανάσταση γιατί θέλει να είναι κάτι περισσότερο από μέσο προπαγάνδας και διαφωτισμού: γιατί πιστεύει ότι είναι υποχρεωμένο να καθοδηγήσει και να κυριαρχήσει.

Η δεύτερη περίπτωση είναι οι μάζες να ακολουθήσουν πιστά το κόμμα και να του αφήσουν τον πλήρη έλεγχο της υπόθεσης. Να ακολουθήσουν τις εντολές από τα πάνω, να εμπιστευτούν στη νέα κυβέρνηση (όπως στη Γερμανία και τη Ρωσία) την πραγματοποίηση του κομμουνισμού και να ξαναγυρίσουν στο σπίτι και στη δουλειά τους. Άμεσα, η αστική τάξη θα χρησιμοποιήσει όλη την ταξική της δύναμη, οι ρίζες της οποίας δεν τσακίστηκαν. Θα χρησιμοποιήσει τις οικονομικές (*financial*) της δυνάμεις, το μεγάλο διανοητικό της πλούτο και την οικονομική (*economic*) της δύναμη στα εργοστάσια και τις μεγάλες επιχειρήσεις. Απέναντι σ' αυτά το κυβερνών κόμμα είναι ανίσχυρο. Το μόνο που μπορεί να κάνει είναι, μέσω της μετριοπάθειας,

των παραχωρήσεων και της υποχώρησης, να ισχυριστεί ότι είναι παράλογο οι εργάτες να προσπαθούν να επιβάλλουν αδύνατα αιτήματα. Έτσι το κόμμα, αποστερημένο από την ταξική του δύναμη, μετατρέπεται σε όργανο διατήρησης της αστικής εξουσίας.

Αναφέραμε προηγουμένως ότι ο όρος «επαναστατικό κόμμα» είναι αντιφατικός από προλεταριακή σκοπιά. Ας το θέσουμε διαφορετικά: στον όρο «επαναστατικό κόμμα» το «επαναστατικό» σημαίνει πάντα αστική επανάσταση. Όταν οι μάζες καταλύουν μια κυβέρνηση και στη συνέχεια επιτρέπουν σε ένα νέο κόμμα να αναλάβει την εξουσία έχουμε πάντα μια αστική επανάσταση, την αντικατάσταση μιας κυρίαρχης κλάσης από μια νέα. Αυτό συνέβη στο Παρίσι το 1830 όταν η εμπορική αστική τάξη αντικατέστησε τους γαιοκτήμονες ή το 1848 όταν η βιομηχανική αστική τάξη πήρε τα ηνία.

Στη Ρώσικη επανάσταση η κομματική γραφειοκρατία ανήρθε στην εξουσία ως κυρίαρχη κλάση. Ωστόσο, στη Δυτική Ευρώπη και την Αμερική η αστική τάξη είναι πολύ καλύτερα οχυρωμένη σε εργοστάσια και τράπεζες, ώστε ένα γραφειοκρατικό κόμμα να μην μπορεί εύκολα να την εκτοπίσει από τη θέση της. Η αστική τάξη σε αυτές τις χώρες μπορεί να κατατροπωθεί μόνο με τη συνεχή και ενοποιημένη δράση των μαζών που θα καταλάβουν τα εργοστάσια και θα συγκροτήσουν συμβουλευτικές οργανώσεις.

Αυτοί που μιλάνε για «επαναστατικό κόμμα» αντλούν ανολοκλήρωτα και περιορισμένα συμπεράσματα από την ιστορία. Όταν τα σοσιαλιστικά και κομμουνιστικά κόμματα έγιναν όργανα της αστικής κυριαρχίας, διαιώνιζοντας την εκμετάλλευση, αυτοί οι άνθρωποι συμπέραναν ότι απλά έγιναν κάποια λάθη που θα έπρεπε να αποφευχθούν. Δεν μπορούν να κατανοήσουν ότι η αποτυχία των κομμάτων αυτών οφείλεται στη θεμελιώδη σύγκρουση ανάμεσα στην αυτο-χειραφέτηση της εργατικής τάξης και την κοινωνική ειρήνευση μέσω μιας νέας κυρίαρχης κλάσης. Νομίζουν ότι είναι η επαναστατική πρωτοπορία γιατί αντιμετωπίζουν τις μάζες ως αδιάφορες και αδρανείς. Αλλά οι μάζες είναι αδρανείς μόνο εξαιτίας της προσωρινής αδυναμίας τους να αντιληφθούν την πορεία του αγώνα και την ενότητα των ταξικών τους συμφερόντων, παρόλο που από ένστικτο αισθάνονται τη δύναμη του εχθρού και το μέγεθος του καθήκοντός τους. Τη στιγμή που οι συνθήκες θα τους αναγκάσουν να δράσουν, θα αναλάβουν το έργο της αυτο-οργάνωσης και της κατάκτησης της οικονομικής εξουσίας του κεφαλαίου.

Βερολίνο, 1918. Οι αντιπρόσωποι ενός συμβουλίου εργατών και στρατιωτών μπροστά σε ένα στρατόπεδο. Στο πάνω αναγράφεται: "Αδέρφια, μην πυροβολείτε!".